J. van [illegible]

L. ANNAEI SENECAE PHILOSOPHI OPERA

AD OPTIMAS EDITIONES COLLATA

PRAEMITTITUR NOTITIA LITERARIA

STUDIIS SOCIETATIS BIPONTINAE



NERO.

VOLUMEN SECUNDUM

BIPONTI

EX TYPOGRAPHIA SOCIETATIS

CIↃIↃCCLXXXII


LIBRARY
JUN 2 1968
UNIVERSITY OF TORONTO

L. ANNAEI SENECAE

AD NERONEM CAESAREM

DE CLEMENTIA

LIBRI II.

L. ANNAEI SENECAE AD NERONEM CAESAREM DE CLEMENTIA

LIBER PRIMUS.

Argumentum & Ordo.

Hi libri ſcripti initio Principatus Neronis, quod ipſe lib. I, Cap. IX palam indicat, cum ſcribit eum ingreſſum annum decimum nonum. Et vero digni Principe libri, ac materies: atque utinam legant, & mites ſimul magnosque animos ab iis ſumant! Exordium eſt a laude Neronis, nec falſa, ut initia illa erant. Deinde Cap. III dividit ſcriptum in tres partes: unam Manuductionis; alteram, quae naturam Clementiae explicet; tertiam, quae ad eam perducat, & firmet. In prima, primus totus liber abſumitur: & praemittit de Utilitate Clementiae, & Regibus maxime convenire. Decoram illis, quia capita reipublicae ſunt, nos velut corpus & membra: atqui corpori quis non parcit & indulget? Neceſſariam etiam eſſe, in copia peccantium: quos ſi punis ſemper, ſolitudinem facis. Ab exemplo Deorum, qui nobis parcunt: item a Fama, quia omnia Regum patent, & minima ſaevitia protrahitur. A Securitate. nam ita imperantes, tutiores; adiungitque facta quaedam Auguſti. Contra in Tyrannis, qui per ſaevitiam odia, pericula, exitia ſibi gignunt. At Princeps igitur raro punit, & molliter aut modice, animo atque exemplo parentum. Atque ea moderatio in ſcholis, militia, animalibus, ſervis, cum fructu adhibetur. Etiam a Natura adhibetur, ab apum imagine: quarum Rex aculei eſt expers. Iam Princeps aut Sua, aut Aliena cauſa punit, cum punit. Non debet rigide in Sua, quia ultionis ſolatio non eget in tam alta fortuna. Non in Aliena, niſi (ad inſtar Legis) ut

aut emendet, aut alios faciat meliores, sive tutiores. Haec autem omnia magis raritas animadversionum praestabit: quae crebrae vilescunt, & spernuntur. In clausula, detestatio Saevitiae, & mala ab ea, atque exitia.

I. SCRIBERE de clementia, Nero Caesar, institui: ut quodammodo speculi vice fungerer, et te tibi ostenderem, perventurum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuvat tamen inspicere et circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si hoc iugum fregerit, et ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitae necisque gentibus arbiter. qualem quisque sortem statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronuntiat: ex nostro responso laetitiae causas, populi urbesque concipiunt. Nulla pars usquam, nisi volente propitioque me, floret. Haec tot millia gladiorum, quae pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus excindi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quae ruant urbes, quae oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuvenilis impetus, non temeritas hominum et contumacia,

quae ſaepe tranquilliſſimis pectoribus quoque patientiam extorſit: non ipſa oſtentandae per terrores potentiae dira, ſed frequens magnis imperiis gloria. Conditum, immo conſtrictum apud me ferrum eſt: ſumma parſimonia etiam viliſſimi ſanguinis. nemo non, cui alia deſint, hominis nomine apud me gratioſus eſt. Severitatem abditam, clementiam in procinctu habeo. ſic me cuſtodio, tanquam legibus, quas ex ſitu ac tenebris in lucem evocavi, rationem redditurus ſim. Alterius aetate prima motus ſum, alterius ultima: alium dignitati donavi, alium humilitati: quoties nullam inveneram miſericordiae cauſam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, ſi a me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc, Caeſar, praedicare audacter, omnium quae in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reipublicae ereptum. Rariſſimam laudem, et nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas iſta tua ſingularis ingratos aut malignos aeſtimatores nacta eſt. refertur tibi gratia. Nemo unus homo uni homini tam carus unquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus impoſuiſti. nemo iam divum Auguſtum, nec Tiberii Caeſaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quaerit. Principatus tuus ad anni guſtum exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumta. nemo enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta cito in naturam ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quaeque (ut ita dicam)

ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum eſſet, quo ſe ſtatim nobilis indoles daret. Iam vota publica in tuto ſunt. nec enim periculum eſt, ne te ſubita tui capiat oblivio. Facit quidem avidos nimia felicitas: nec tam temperatae cupiditates ſunt unquam, ut in eo quod contingit, deſinant. gradus a magnis ad maiora fit: et ſpes improbiſſimas complectuntur inſperata aſſecuti. Omnibus tamen nunc civibus tuis et haec confeſſio exprimitur, eſſe felices: et illa, nihil iam his accedere bonis poſſe, niſi ut perpetua ſint. Multa illos cogunt ad hanc confeſſionem, qua nulla in homine tardior eſt: ſecuritas alta, affluens: ius ſupra omnem iniuriam poſitum. Obverſatur oculis laetiſſima forma Reipublicae, cui ad ſummam libertatem nihil deeſt, niſi pereundi licentia. Praecipue tamen aequalis ad maximos imosque pervenit clementiae tuae admiratio. Cetera enim bona pro portione fortunae ſuae quisque ſentit aut exſpectat maiora minoraque: ex clementia omnes idem ſperant. Nec eſt quisquam, cui tam valde innocentia ſua placeat, ut non ſtare in conſpectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

II. Eſſe autem aliquos ſcio, qui clementia peſſimum quemque putent ſuſtineri: quoniam niſi poſt crimen ſupervacua eſt, et ſola haec virtus inter innocentes ceſſat. Sed primum omnium, ſicut medicinae apud aegros uſus, etiam apud ſanos honor eſt: ita clementiam quamvis poena digni invocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet haec in perſona

quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa eſt: nec innocentiae tantum clementia ſuccurrit, ſed ſaepe virtuti; quoniam quidem conditione temporum incidunt quaedam, quae poſſint laudata puniri. Adiice, quod magna pars hominum eſt, quae reverti ad innocentiam poſſit. Sed non tamen vulgo ignoſcere decet. nam ubi diſcrimen inter malos bonosque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, et vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quae ſanabilia ingenia diſtinguere a deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quam nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid aequo plus futurum eſt, in partem humaniorem praeponderet.

III. Sed haec ſuo loco melius dicentur. Nunc in tres partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit manumiſſionis: ſecunda, quae naturam clementiae habitumque demonſtret. nam cum ſint vitia quaedam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris. tertio loco quaeremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, et uſu ſuam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini convenire, cum ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt: non ſolum inter nos, qui hominem ſociale animal, communi bono genitum videri volumus: ſed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitatem ſuam ſpectant. nam ſi quietem petit et otium, hanc virtu-

tem naturae ſuae nactus eſt, quae pacem amat, et manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quam regem aut principem decet. Ita enim magnae vires decori gloriaeque ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt. nam peſtifera vis eſt, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo ſtabilis fundataque eſt, quem omnes tam ſupra ſe eſſe, quam pro ſe ſciunt; cuius curam excubare pro ſalute ſingulorum atque univerſorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili proſilierit, diffugiunt, ſed tanquam ad clarum ac beneficum ſidus certatim advolant, obiicere ſe pro illo mucronibus inſidiantium paratiſſimi, et ſubſternere corpora ſua, ſi per ſtragem illi humanam iter ad ſalutem ſtruendum ſit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt : latera obiecti circumfuſique defendunt : incurrentibus periculis ſe opponunt. Non hic eſt ſine ratione populis urbibusque conſenſus, ſic protegendi amandique reges, et ſe ſuaque iactandi, quocunque deſideraverit imperantis ſalus. Nec haec vilitas ſui eſt, aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam ſenis et invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deſervit, et cum hoc tanto maius tantoque ſpecioſius ſit : ille in occulto maneat tenuis, et in qua ſede latitet incertus, tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum haec cutis munit; illius iuſſu iacemus, aut inquieti diſcurrimus; cum ille imperavit, ſive avarus dominus eſt, mare lucri cauſa ſcrutamur; ſive ambitioſus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntarie

ſubſiluimus: ſic haec immenſa multitudo, unius animae circumdata, illius ſpiritu regitur, illius ratione flectitur, preſſura ſe ac fractura viribus ſuis, niſi conſilio ſuſtineretur.

IV. Suam itaque incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, et adverſa vulneribus pectora ferunt, ne Imperatoris ſui ſigna vertantur. Ille eſt enim vinculum, per quod Reſpublica cohaeret: ille ſpiritus vitalis, quem haec tot millia trahunt, nihil ipſa per ſe futura, niſi onus et praeda, ſi mens illa imperii ſubtrahatur.

——— *Rege incolumi mens omnibus una:*
Amiſſo rupere fidem. ———

Hic caſus Romanae pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab iſto periculo aberit hic populus, quamdiu ſciet ferre fraenos: quos ſi quando abruperit, vel aliquo caſu diſcuſſos reponi ſibi paſſus non erit, haec unitas et hic maximi imperii contextus in partes multas diſſiliet: idemque huic urbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regesque, et quocunque alio nomine ſunt tutores ſtatus publici, non eſt mirum amari ultra privatas etiam neceſſitudines. Nam ſi ſanis hominibus publica privatis potiora ſunt: ſequitur, ut is quoque carior ſit, in quem ſe Reſpublica convertit. Olim enim ita ſe induit Reipublicae Caeſar, ut ſeduci alterum non poſſit ſine utriusque pernicie. nam ut illi viribus opus eſt, ita et huic capite.

V. Longius videtur receſſiſſe a propoſito oratio

mea : at mehercules rem ipſam premit. Nam ſi, quod adhuc colligitur, animus Reipublicae tu es, illa corpus tuum : vides, ut puto, quam neceſſaria clementia ſit. tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque eſt etiam improbandis civibus non aliter quam membris languentibus : et ſi quando miſſo ſanguine opus eſt, ſuſtinendum eſt, ne ultra quam neceſſe ſit incidas. Eſt ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem hominibus ſecundum naturam, maxime tamen decora Imperatoribus : quanto plus habet apud illos quod ſervet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum, enim nocet privata crudelitas? Principum ſaevitia, bellum eſt. Cum autem virtutibus inter ſe ſit concordia, nec ulla altera melior aut honeſtior ſit : quaedam tamen quibusdam perſonis aptior eſt. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil eſt. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Haec tamen magnanimitas in bona fortuna laxiorem locum habet, meliusque in tribunali, quam in plano conſpicitur. Clementia in quamcunque domum pervenerit, eam felicem tranquillamque praeſtabit : ſed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim eſt memorabilius, quam eum cuius irae nihil obſtat, cuius graviori ſententiae ipſi qui pereunt aſſentiuntur, quem nemo interpellaturus eſt, immo ſi vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipſum ſibi manum iniicere, et poteſtate ſua in melius placidiusque uti? hoc ipſum cogitantem : Occidere contra legem nemo non poteſt : ſervare nemo, prae-

ter me. Magnam fortunàm magnus animus decet, qui nisi se ad illam extulit, et altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, et iniurias atque offensiones superne despicere. Muliebre est, furere in ira : ferarum vero, nec generosarum quidem, praemordere et urgere proiectos. Elephanti leonesque transeunt, quae impulerunt : ignobilis bestiae pertinacia est. Non decet regem saeva et inexorabilis ira : non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exaequat : at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus et meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potenti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Servare, proprium est excellentis fortunae : quae nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens Princeps, alios ex civibus suis, quia utiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat : quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

VI. Cogitate in hac civitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur : in qua tribus eodem tempore theatris viae postulantur : in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur : quanta solitudo et vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex severus absolverit. Quotus quisque ex quaestoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quae-

rit? Quotus quisque accuſator vacat culpa? et neſcio, an nemo ad dandam veniam difficilior ſit, quam qui illam petere ſaepius meruit. Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex deſtinato, alii forte impulſi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis conſiliis parum fortiter ſtetimus, et innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, ſed usque ad extremum aevi delinquemus. Etiamſi quis tam bene purgavit animum, ut nihil obturbare eum amplius poſſit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.

VII. Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum Principi conſtituam, ad quod formetur, ut ſe talem eſſe civibus, quales ſibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit usque ad ultimam infeſta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non membra aruſpices colligant? Quodſi dii placabiles et aequi delicta potentium non ſtatim fulminibus perſequuntur: quanto aequius eſt, hominem hominibus praepoſitum miti animo exercere imperium, et cogitare, utrum mundi ſtatus gratior oculis pulchriorque ſit ſereno et puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, et ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies eſt quieti moderatique imperii, quam ſereni coeli et nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obſcurum eſt, inter trementes et ad repentinum ſonitum expaveſcentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcuſſo. Facilius privatis ignoſcitur, pertinaciter ſe vindicantibus. poſſunt enim laedi, dolorque eorum ab

iniuria venit. timent praeterea contemtum: et non retuliſſe laedentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui ultio in facili eſt, is omiſſa ea, certam laudem manſuetudinis conſequitur. Humili loco poſitis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem irae ſuae gerere, liberius eſt. leves inter paria ictus ſunt. regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia non ex maieſtate eſt.

VIII. Grave putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Iſta, inquit, ſervitus eſt, non imperium. Quid tu? non experiris iſtud nobis eſſe, tibi ſervitutem? Alia conditio eſt eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum et virtutes ut appareant, diu luctantur, et vitia tenebras habent. Veſtra facta dictaque rumor excipit: et ideo nullis magis curandum eſt, qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerint, magnam habituri ſunt. Quam multa tibi non licent, quae nobis beneficio tuo licent? Poſſum in qualibet parte urbis ſolus incedere ſine timore, quamvis nullus ſequatur comes, nullus ſit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato vivendum eſt. Aberrare a fortuna tua non potes. obſidet te, et quocunque deſcendis, magno apparatu ſequitur. Eſt haec ſumma magnitudinis ſervitus, non poſſe fieri minorem: ſed cum diis tibi communis iſta neceſſitas eſt. nam illos quoque coelum alligatos tenet: nec magis illis deſcendere datum eſt, quam tibi tutum. Faſtigio tuo affixus es. Noſtros motus pauci ſentiunt. prodire nobis, ac recedere, et mutare habitum ſine ſenſu publico licet: tibi non magis, quam ſoli, latere con-

tingit. Multa contra te lux eſt. omnium in iſtam converſi oculi ſunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, niſi ut vocem tuam, quae ubique ſunt gentes, excipiant. iraſci non potes, niſi ut omnia tremant. ſic neminem potes affligere, niſi ut quidquid circa fuerit, quatiatur. Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; ſic animadverſiones magnarum poteſtatum terrent latius, quam nocent: non ſine cauſa. Non enim quantum fecerit, ſed quantum facturus ſit, cogitatur in eo, qui omnia poteſt. Adiice nunc, quod privatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior eſt ex manſuetudine ſecuritas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante ſaeviendi, quam cauſa, deficiat. Alioquin quemadmodum praeciſae arbores plurimis ramis repullulant, et multa ſatorum genera ut denſiora ſurgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum, qui interfecti ſunt, et propinqui, et amici, in locum ſingulorum ſuccedunt.

IX. Hoc quam verum ſit, admonere te exemplo domeſtico volo. Divus Auguſtus fuit mitis Princeps, ſi quis illum a principatu ſuo aeſtimare incipiat: in communi quidem Republica gladium movit. Cum hoc aetatis eſſet, quod tu nunc es, duodeviceſimum egreſſus annum, iam pugiones in ſinum amicorum abſconderat, iam inſidiis M. Antonii conſulis latus petierat, iam fuerat collega proſcriptionis: ſed cum annum quadrageſimum tranſiſ-

ſet, et in Gallia moraretur, delatum eſt ad eum indicium, L. Cinnam, ſtolidi ingenii virum, inſidias ei ſtruere. Dictum eſt et ubi, et quando, et quemadmodum aggredi vellet. unus ex conſciis deferebat. Conſtituit ſe ab eo vindicare: conſilium amicorum advocari iuſſit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adoleſcentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeii nepotem damnandum. Iam unum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proſcriptionis edictum inter coenam dictarat. Gemens ſubinde voces emittebat varias, et inter ſe contrarias. Quid ergo? ego percuſſorem mecum ſecurum ambulare patiar, me ſolicito? Ergo non dabit poenas, qui tot civilibus bellis fruſtra petitum caput, tot navalibus, tot pedeſtribus proeliis incolume, poſtquam terra marique pax parta eſt, non occidere conſtituit, ſed immolare? nam ſacrificantem placuerat adoriri. Rurſus ſilentio interpoſito, maiore multo voce, ſibi, quam Cinnae, iraſcebatur. Quid vivis, ſi perire te tam multorum intereſt? quis finis erit ſuppliciorum? quis ſanguinis? Ego ſum nobilibus adoleſcentulis expoſitum caput, in quod mucrones acuant. Non eſt tanti vita, ſi ut ego non peream, tam multa perdenda ſunt. Interpellavit tandem illum Livia uxor: et, Admittis, inquit, muliebre conſilium? Fac quod medici ſolent: qui ubi uſitata remedia non procedunt, tentant contraria. Severitate nihil adhuc profeciſti: Salvidienum Lepidus ſecutus eſt, Lepidum Muraena, Muraenam Caepio, Caepionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum auſos pudet: nunc tenta, quomodo tibi ce-

dat clementia. Ignofce L. Cinnae. deprehenfus eft: iam nocere tibi non poteft, prodeffe famae tuae poteft. Gavifus fibi, quod advocatum invenerat, uxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplo amicis, quos in confilium rogaverat, imperavit, et Cinnam unum ad fe accerfit: dimiffisque omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnae poni cathedram iuffiffet, Hoc, inquit, primum a te peto, ne me loquentem interpelles, ne medio fermone meo proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hoftium caftris inveniffem, non factum tantum mihi inimicum, fed natum fervavi, patrimonium tibi omne conceffi. Hodie tam felix es, et tam dives, ut victo victores invideant. Sacerdotium tibi petenti praeteritis compluribus, quorum parentes mecum militaverant, dedi. Cum fic de te meruerim, occidere me conftituifti. Cum ad hanc vocem exclamaffet, procul hanc ab fe abeffe dementiam: Non praeftas, inquit, fidem, Cinna: convenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. adiecit locum, focios, diem, ordinem infidiarum, cui commiffum effet ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conventione iam, fed ex confcientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Ut ipfe fis princeps? male mehercule cum populo Romano agitur, fi tibi ad imperandum nihil praeter me obftat. Domum tueri tuam non potes. nuper libertini hominis gratia in privato iudicio fuperatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Caefarem advocare? Cedo, fi fpes tuas folus impedio, Paullusne te, et Fabius Maximus, et Coffi, et Servilii ferent, tantumque agmen nobilium, non

inania nomina praeferentium, ſed eorum qui imaginibus ſuis decori ſunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum eſſe conſtat, cum hanc poenam, qua ſola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hoſti, nunc inſidiatori ac parricidae. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, utrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Poſt haec detulit ultro conſulatum, queſtus, quod non auderet petere: amiciſſimum fideliſſimumque habuit: heres ſolus fuit illi: nullis amplius inſidiis ab illo petitus eſt.

X. Ignovit abavus tuus victis. nam ſi non ignoviſſet, quibus imperaſſet? Salluſtium, et Cocceios, et Duillios, et totam cohortem primae admiſſionis, ex adverſariorum caſtris conſcripſit. Iam Domitios, Meſſallas, Aſinios, Cicerones, et quidquid floris in civitate erat, clementiae ſuae debebat. Ipſum Lepidum quamdiu mori paſſus eſt? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: et pontificatum maximum, non niſi mortuo illo, transferri in ſe paſſus eſt. maluit enim illum honorem vocari, quam ſpolium. Haec eum clementia ad ſalutem ſecuritatemque perduxit: haec gratum ac favorabilem reddidit; quamvis nondum ſubactis Reipublicae cervicibus manum impoſuiſſet: haec hodieque praeſtat illi famam, quae vix vivis principibus ſervit. Deum eſſe non tanquam iuſſi credimus. Bonum principem Auguſtum, et bene illi conveniſſe parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam cauſam, quam quod

contumelias quoque ſuas, quae acerbiores principibus ſolent eſſe, quam iniuriae, nulla crudelitate exſequebatur: quod probroſis in ſe dictis arriſit: quod dare illum poenas apparebat, cum exigeret: quod quoscunque ob adulterium familiae ſuae damnaverat, adeo non occidit, ut dimiſſis, quo tutiores eſſent, diplomata daret. Hoc eſt ignoſcere, cum ſcias multos futuros qui pro te iraſcantur, et tibi alieno ſanguine gratificentur; non dare tantum ſalutem, ſed praeſtare.

XI. Haec Auguſtus ſenex, aut iam in ſenectutem annis vergentibus. in adoleſcentia caluit, arſit ira, multa fecit, ad quae invitus oculos retorquebat. Comparare nemo manſuetudini tuae audebit divum Auguſtum, etiamſi in certamen iuvenilium annorum deduxerit ſenectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus et clemens: nempe poſt mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe poſt fractas in Sicilia claſſes, et ſuas et alienas: nempe poſt Peruſinas aras, et proſcriptiones. Ego vero clementiam non voco laſſam crudelitatem. Haec eſt, Caeſar, clementia vera, quam tu praeſtas, quae non ſaevitiae poenitentia coepit: nullam habere maculam, nunquam civilem ſanguinem fudiſſe. Haec eſt in maxima poteſtate, veriſſima animi temperantia, et humani generis incomprehenſibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in cives ſuos liceat, experiendo tentare, ſed hebetare aciem imperii ſui. Praeſtitiſti, Caeſar, civitatem incruentam, et hoc quod magno animo gloriatus es, Nul-

lam te toto orbe ſtillam cruoris humani miſiſſe: eo maius eſt mirabiliusque, quod nulli unquam citius gladius commiſſus eſt. Clementia ergo non tantum honeſtiores, ſed tutiores praeſtat: ornamentumque imperiorum eſt, ſimul certiſſima ſalus. Quid enim eſt, cur reges conſenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna; tyrannorum exſecrabilis ac brevis poteſtas eſt? Quid intereſt inter tyrannum et regem? ſpecies enim ipſa fortunae ac licentia par eſt, niſi quod tyranni in voluptate ſaeviunt, reges non niſi ex cauſa ac neceſſitate.

XII. Quid ergo? non reges quoque occidere ſolent? Sed quoties id fieri publica utilitas perſuadet: tyrannis ſaevitia cordi eſt. Tyrannus autem a rege diſtat factis, non nomine. Nam et Dionyſius maior iure meritoque praeferri multis regibus poteſt: et L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hoſtium? Deſcenderit licet Dictatura ſua, et ſe togae reddiderit: quis tamen unquam tyrannus tam avide humanum ſanguinem bibit, quam ille, qui ſeptem millia civium Romanorum contrucidari iuſſit? Et cum in vicino, ad aedem Bellonae ſedens, exaudiſſet conclamationem tot millium ſub gladio gementium, exterrito ſenatu, Hoc agamus, inquit, P. C. ſeditioſi pauculi meo iuſſu occiduntur. Hoc non eſt mentitus: pauci Sullae videbantur. Sed mox de Sulla conſequemur, quomodo hoſtibus iraſcendum ſit: utique ſi in hoſtile nomen cives, et ex eodem corpore abrupti, tranſierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumque diſcrimen ſit:

uterque licet non minus armis valletur. ſed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur; alter ut magno timore magna odia compeſcat. Nec illas ipſas manus, quibus ſe commiſit, ſecurus adſpicit: contrariis in contraria agitur. nam et inviſus eſt, quia timetur, et timeri vult, quia inviſus eſt: et illo execrabili verſu, qui multos dedit praecipites, utitur:

Oderint dum metuant. - - - -

Ignarus quanta rabies oriatur, ubi ſupra modum odia creverunt. Temperatus enim timor cohibet animos: aſſiduus vero et acer, et extrema admovens, in audaciam iacentes excitat, et omnia experiri ſuadet. Sic feras lineis et pinna cluſas contineas: easdem a tergo eques telis inceſſat: tentabunt fugam per ipſa quae fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus eſt, quam ultima neceſſitas extundit. Relinquat oportet ſecuri aliquid metus, multoque plus ſpei quam periculorum oſtentet: alioquin ubi quieſcenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuvat, et aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi fida ſunt auxilia ſua, quibus ad communem ſalutem utatur: glorioſusque miles (publicae enim ſecuritati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, ut parentis cuſtos. At illum acerbum et ſanguinarium neceſſe eſt graventur ſtipatores ſui.

XIII. Non poteſt habere quisquam bonae ac fidae voluntatis miniſtros, quibus in tormentis, et eculeo, et ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam beſtiis homines obiectat: omnibus rei obnoxior ac ſolicitior, ut qui homines deosque te-

ftes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel pessimum habet crudelitas, quod perseverandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. quid autem eo infelicius, cui iam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certe! nam ceteris misereri eius nefas sit, qui caedibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quam domestica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui ubi circumspexit quaeque fecit, quaeque facturus est, et conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit: saepe mortem timet, saepius optat, invisior sibi quam servientibus. E contrario, is cui curae sunt universa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reipublicae partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiamsi ex usu est animadvertere, ostendens quam invitus aspero remedio manus admoveat; in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placide ac salutariter exercet, approbare imperia sua civibus cupiens: felix abunde sibi visus, si fortunam suam publicaverit; sermone affabilis, accessuque facilis; vultu, qui maxime populos demeretur, amabilis, aequis desideriis propensus, etiam iniquis acerbus a tota civitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto loquuntur, quae palam. Tollere filios cupiunt, et publicis malis sterilitas indicta recluditur: bene se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale seculum ostenderit. Hic

Princeps ſuo beneficio tutus, nihil praeſidiis eget: arma ornamenti cauſa habet.

XIV. Quod ergo officium eius eſt? Quod bonorum parentum, qui obiurgare liberos nonnunquam blande, nonnunquam minaciter ſolent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis ſanus filium a prima offenſa exheredat? niſi magnae et multae iniuriae patientiam vicerint, niſi plus eſt quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium ſtilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem et peiore loco iam poſitam revocet: ſimul deplorata eſt, ultima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda pervenit, niſi qui remedia conſumſit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum eſt: quem appellavimus Patrem Patriae, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data ſunt. Magnos et Felices et Auguſtos diximus, et ambitioſae maieſtati quidquid potuimus titulorum congeſſimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidem patriae appellavimus, ut ſciret datam ſibi poteſtatem patriam: quae eſt temperatiſſima, liberis conſulens, ſuaque poſt illos reponens. Tarde ſibi pater membra ſua abſcindat: etiam cum abſciderit, reponere cupiat: et in abſcindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim eſt ut libenter damnet, qui cito: prope ut inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoria noſtra, quia filium ſuum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Auguſti Caeſaris auctoritas infeſtis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

XV. T. Arium, qui filium deprehenſum in parrici-

dio exsilio damnavit, causa cognita, nemo non suspexit, quod contentus exsilio, et exsilio delicato, Massiliae parricidam continuit, et annua illi praestitit, quanta praestare integro solebat. Haec liberalitas effecit, ut in qua civitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, advocavit in consilium Caesarem Augustum. venit in privatos penates, assedit, pars alieni consilii fuit. Non dixit, Immo in meam domum veniat. Quod si factum esset, Caesaris futura erat cognitio, non patris. Audita causa, excussisque omnibus, et his quae adolescens pro se dixerat, et his quibus arguebatur, petit, ut sententiam suam quisque scriberet: ne ea omnium fieret, quae Caesaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iuravit se T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, pusillo animo. timuit, ne videretur locum spei suae aperire velle, filii damnatione. Ego contra sentio. Quilibet nostrum debuisset adversus opiniones malignas satis fiduciae habere in bona conscientia : Principes multa debent etiam famae dare. Iuravit se non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die et alterum heredem perdidit, sed Caesar libertatem sententiae suae redemit : et postquam approbavit gratuitam esse severitatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum, quo patri videretur. Non culeum, non serpentes, non carcerem decrevit: me-

mor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere poenae contentum esse debere patrem dixit in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timide gessisset: debere illum ab urbe et a parentis oculis submoveri.

XVI. O dignum, quem in consilium patres advocarent! o dignum, quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Haec clementia Principem decet, ut quocunque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, ut illum perire non sentiat. qualiscunque, pars imperii est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est unum imperandi genus. imperat Princeps civibus suis, pater liberis, praeceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos, etiam ex levissimis causis, compescet? Uter autem praeceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificabit discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus haeserit: an qui monitionibus et verecundia emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da saevum: desertores faciet; quibus tamen ignoscitur. Numquidnam aequum est, gravius homini et durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus et contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi; quique iam exercitatis utitur ad excitandas vel persequendas feras. Nec crebro il-

lis minatur : contunde enim animos, et quidquid est indolis, comminuetur trepidatione degeneri : nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adiicias his licet, tardiora agentes iumenta : quae cum ad contumelias et miserias nata sint, nimia saevitia coguntur iugum detrectare.

XVII. Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quam homo; nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis et canibus erubescere, iram exercere, pessima autem conditione sub homine hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur : atqui et hic morbus est animi : mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum aegro. Mali medici est, desperare, ne cures. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est : non cito spem proiicere, nec mortifera signa pronuntiare. Luctetur cum vitiis, resistat; aliis morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestae cicatricis. Nulla regi gloria est ex saeva animadversione. quis enim dubitat posse? at contra maxima, si vim suam continet, si multos irae alienae eripuit, neminem suae impendit.

XVIII. Servis imperare moderate, laus est : et in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat aequi bonique natura : quae parcere etiam captivis et pretio paratis iubet. Quanto iustius iubet hominibus liberis, ingenuis, honestis, non ut mancipiis abuti,

ſed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita ſervitus ſit, ſed tutela? Servis ad ſtatuam licet confugere. cum in ſervum omnia liceant, eſt aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet: quia eiusdem naturae eſt, cuius tu. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam ſervi ſui, quod muraenas ſanguine humano ſaginabat: et eos qui ſe aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud quam ſerpentium, abiici iubebat? O hominem mille mortibus dignum! ſive devorandos ſervos obiiciebat muraenis, quas eſurus erat, ſive in hoc tantum illas alebat, ut ſic aleret. Quemadmodum domini crudeles tota civitate commonſtrantur, inviſique et deteſtabiles ſunt: ita regum et iniuria latius patet et infamia, atque odium ſeculis traditur. Quanto autem non naſci fuit, quam numerari inter publico malo natos?

XIX. Excogitare nemo quidquam poterit, quod magis decorum regenti ſit, quam clementia: quocunque modo is, et quocunque iure praepoſitus ceteris erit. Eo ſcilicet formoſius id eſſe magnificentiusque fatebimur, quo in maiori praeſtabitur poteſtate: quam non oportet noxiam eſſe, ſi ad naturae legem componitur. Natura enim commenta eſt règem: quod et ex aliis animalibus licet cognoſcere, et ex apibus: quarum regi ampliſſimum cubile eſt, medioque ac tutiſſimo loco. Praeterea onere vacat, exactor alienorum operum; et amiſſo rege totum dilabitur examen. nec unquam plus unum patiuntur, melioremque pugna quaerunt. Praeterea inſignis regi forma eſt, diſſimilisque ceteris, tum mag-

nitudine, tum nitore. hoc tamen maxime diſtinguitur. Iracundiſſimae, ac pro corporis captu pugnaciſſimae ſunt apes, et aculeos in vulnere relinquunt: rex ipſe ſine aculeo eſt. Noluit illum natura nec ſaevum eſſe, nec ultionem magno conſtaturam petere: telumque detraxit, et iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens eſt. Eſt enim illi mos, exerere ſe in parvis, et ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat, ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior eſſe animus debeat, quanto vehementius nocet. Utinam quidem eadem homini lex eſſet: et ira cum telo ſuo frangeretur: nec ſaepius liceret nocere quam ſemel, nec alienis viribus exercere odia! facile enim laſſaretur furor, ſi per ſe ſibi ſatisfaceret, et ſi mortis periculo vim ſuam effunderet. Sed ne nunc quidem illi curſus tutus eſt. Tantum enim neceſſe eſt timeat, quantum timeri voluit: et manus omnium obſervet, et eo quoque tempore quo non captatur, peti ſe iudicet; nullumque momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis agere vitam ſuſtinet: cum liceat innoxium aliis et ob hoc ſecurum, ſalutare potentiae ius laetis omnibus, tractare? Errat enim, ſi quis exiſtimat tutum eſſe ibi regem, ubi nihil a rege tutum eſt. Securitas ſecuritate mutua paciſcenda eſt. Non opus eſt inſtruere in altum editas arces; nec in adſcenſum arduos colles emunire, nec latera montium abſcindere, multiplicibus ſe muris turribusque ſepire: ſalvum regem in aperto clementia praeſtabit. Unum eſt inexpugnabile munimentum, amor civium. Quid

pulchrius eſt, quam vivere optantibus cunctis, et vota non ſub cuſtode nuncupantibus? ſi paulum valetudo titubavit, non ſpem hominum excitari, ſed metum? nihil eſſe cuiquam tam pretioſum, quod non pro ſalute praeſidis ſui commutatum velit? omne quod illi contingit, ſibi quoque evenire deputet? In hoc aſſiduis bonitatis argumentis probavit, non Rempublicam ſuam eſſe, ſed ſe Reipublicae. Quis huic audeat ſtruere aliquod periculum? quis ab hoc non, ſi poſſit, fortunam quoque avertere velit, ſub quo iuſtitia, pax, pudicitia, ſecuritas, dignitas florent: ſub quo opulenta civitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem ſuum intuetur, quam ſi dii immortales poteſtatem viſendi ſui faciant: intueamur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui ſe ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, et in melius potens? Haec affectare, haec imitari decet: maximum ita haberi, ut optimus ſimul habeatur.

XX. A duabus cauſis punire princeps ſolet, ſi aut ſe vindicat, aut alium. Prius de ea parte diſſeram, quae ipſum contingit. difficilius eſt enim moderari, ubi dolori debetur ultio, quam ubi exemplo. Supervacuum eſt hoc loco admonere, ne facile credat, ut verum excutiat, ut innocentiae faveat, et appareat, ut non minorem agi rem periclitantis, quam iudicis, ſciat: hoc ad iuſtitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, ut manifeſte laeſus, animum in poteſtate habeat: et poenam, ſi tuto poterit, donet: ſin minus, temperet: longeque ſit in ſuis,

quam in alienis, exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non eſt magni animi, qui de alieno liberalis eſt, ſed ille qui quod alteri donat, ſibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, ſed eum qui cum ſuis ſtimulis exagitetur, non proſilit: qui intelligit magni animi eſſe, iniurias in ſumma potentia pati, nec quidquam eſſe glorioſius principe impune laeſo.

XXI. Ultio duas res praeſtare ſolet: aut ſolatium affert ei qui accepit iniuriam, aut in reliquum ſecuritatem. Principis maior eſt fortuna, quam ut ſolatio egeat: manifeſtiorque vis, quam ut alieno malo opinionem ſibi virium quaerat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatusque eſt. nam ſi, quos pares aliquando habuit, infra ſe videt, ſatis vindicatus eſt. Regem et ſervus occidit, et ſerpens, et ſagitta: ſervavit quidem nemo, niſi maior eo quem ſervavit. Uti itaque animoſe debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his praeſertim, quos ſcit aliquando ſimile faſtigium obtinuiſſe: hoc arbitrium adeptus, ultionem implevit, perfecitque quantum verae poenae ſatis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: et quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite regnoque ſententiam exſpectavit, in ſervatoris ſui gloriam vivit, plusque nomini eius confert incolumis, quam ſi ex oculis ablatus eſſet. Aſſiduum enim ſpectaculum alienae virtutis eſt: in triumpho cito tranſiſſet. Si vero regnum quoque ſuum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo unde deciderat: ingenti incremento ſurgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil

praeter gloriam ſumere. Hoc eſt etiam ex victoria ſua triumphare, teſtarique, nihil ſe quod dignum eſſet victore, apud victos inveniſſe. Cum civibus, et ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum eſt, quo minoris eſt afflixiſſe eos. Quibusdam libenter parcas: a quibusdam te vindicare faſtidias: et non aliter quam ab animalibus parvis et obterentem inquinantibus, reducenda manus eſt. at in iis qui in ore civitatis ſervati punitique erunt, occaſione notae clementiae utendum eſt.

XXII. Tranſeamus ad alienas iniurias : in quibus vindicandis haec tria lex ſecuta eſt, quae Princeps quoque ſequi debet : aut ut eum quem punit, emendet ; aut ut poena eius ceteros meliores reddat ; aut ut ſublatis malis ſecuriores ceteri vivant. Ipſos facilius emendabis minore poena : diligentius enim vivit, cui aliquid integri ſupereſt. Nemo dignitati perditae parcit. impunitatis genus eſt iam non habere poenae locum. Civitatis autem mores magis corrigit parcitas animadverſionum. facit enim conſuetudinem peccandi multitudo peccantium : et minus gravis nota eſt, quam turba damnatorum levat : et ſeveritas, quod maximum remedium habet, aſſiduitate amittit auctoritatem. Conſtituit bonos mores civitati Princeps, et vitia eius facilia compeſcit, ſi patiens eorum eſt, non tanquam probet, ſed tanquam invitus, et cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Gravior multo poena videtur, quae a miti viro conſtituitur.

XXIII. Praeterea videbis ea ſaepe committi, quae

ſaepe vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culeo inſuit, quam omnibus ſeculis inſutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altiſſimi viri et rerum naturae peritiſſimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, et ultra audaciam poſitum praeterire, quam dum vindicant, oſtendere poſſe fieri. Itaque parricidae cum lege coeperunt, et illis facinus poena monſtravit. peſſimo vero loco pietas fuit, poſtquam ſaepius culeos vidimus, quam cruces. In qua civitate raro homines puniuntur, in ea conſenſus fit innocentiae, et indulgetur velut publico bono. Putet ſe innocentem eſſe civitas: erit. magis iraſcitur a communi frugalitate deſciſcentibus, ſi paucos eos eſſe viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere civitati, quanto plures mali ſint.

XXIV. Dicta eſt aliquando in Senatu ſententia, ut ſervos a liberis cultus diſtingueret. deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſervi noſtri numerare nos coepiſſent. Idem ſcito metuendum eſſe, ſi nulli ignoſcitur. cito apparebit, pars civitatis deterior quanto praegravet. Non minus Principi turpia ſunt multa ſupplicia, quam medico multa funera. Remiſſius imperanti, melius paretur. Natura contumax eſt humanus animus, et in contrarium atque arduum nitens; ſequiturque facilius, quam ducitur. Et ut generoſi atque nobiles equi, melius facili fraeno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu ſuo ſequitur, et dignam putat civitas, quam ſervet ſibi. plus itaque hac via proficitur. Crudelitas

minime humanum malum eſt, indignum tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere ac vulneribus: et abiecto homine, in ſilveſtre animal tranſire.

XXV. Quid enim intereſt, oro te, Alexander, leoni Lyſimachum obiicias, an ipſe laceres dentibus tuis? tuum illud os eſt, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues eſſe, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus a te, ut manus iſta, exitium familiarium certiſſimum, ulli ſalutaris ſit: ut iſte animus ferox, inſatiabile gentium malum, citra ſanguinem caedemque ſatietur: clementia vocetur, ad occidendum amicum carnifex inter homines. Hoc eſt, quare vel maxime abominanda ſit ſaevitia, quod excedit fines, primum ſolitos, deinde humanos. Nova ſupplicia conquirit, ingenium advocat, inſtrumenta excogitat, per quae varietur atque extendatur dolor; et delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad inſaniam pervenit ultimam, cum crudelitas verſa eſt in voluptatem: et iam occidere hominem iuvat. Nam talem virum a tergo ſequitur everſio, odia, venena, gladii. tam multis periculis petitur, quam multorum ipſe periculum eſt: privatisque nonnunquam conſiliis, alias vero conſternatione publica circumvenitur. Levis enim et privata pernicies, non totas urbes movet: quod late furere coepit, et omnes appetit, undique configitur. Serpentes parvulae fallunt, nec publice conquiruntur: ubi aliqua ſolitam menſuram tranſiit, et in monſtrum excrevit, ubi fontes potu infecit, et ſi afflavit, deurit obteritque quacunque inceſſit,

ballistis petitur. Possunt verba dare, et evadere pusilla mala : ingentibus obviam itur. Sic unus aeger nec domum quidem perturbat : at ubi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio civitatis, ac fuga est, et diis ipsis manus intentantur. Sub uno aliquo tecto flamma apparuit : familia vicinique aquam ingerunt. at incendium vastum, et multas iam domos depastum,' parte urbis obruitur.

XXVI. Crudelitatem privatorum serviles quoque manus sub certo crucis periculo ultae sunt : tyrannorum, gentes populique, et quorum erat malum, et hi quibus imminebat, exscindere aggressi sunt. Aliquando sua praesidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque, et impietatem, et feritatem, et quidquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu apparet nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem : quale eius regnum est? non aliud, quam captarum urbium forma, et terribiles facies publici metus. Omnia moesta, trepida, confusa : voluptates ipsae timentur. Non convivia secura ineunt, in quibus lingua solicite etiam ebriis custodienda est : non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quaeritur. Apparentur licet magna impensa, et regiis opibus, et artificum exquisitis nominibus : quem tamen ludi in carcere iuvent? Quod istud, dii boni, malum est, occidere, saevire, delectari sono catenarum, et civium capita decidere, quocunque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quae alia vita esset, si leones ursique

regnarent? si serpentibus in nos, ac noxiosissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia et a nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, et tuta est etiam inter feras similitudo: horum ne a necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in aequo habet, quo possit exercitatior a singulorum caedibus, deinde in exitia gentium serpere. Et iniicere tectis ignem, aratrum vetustis urbibus inducere, potentiam putat: et unum occidi iubere aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, et ad vitam ab ipsa morte revocare, et mereri clementia civicam. Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est, quam illa corona ob cives servatos. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Haec divina potentia est, gregatim ac publice servare: multos autem occidere, et indiscretos, incendii ac ruinae potentia est.

L. ANNAEI SENECAE AD NERONEM CAESAREM DE CLEMENTIA

LIBER II.

Argumentum & Ordo.

Iterum Neronis laudatio, & generosae eius vocis. Tum ad secundam partem transit, Naturam Clementiae, ipsamque definit. Magis aperit a vitio contrario, & Crudelitatem producit ac describit. Fines deinde suos Clementiae dat, quam a misericordia vult remotam: nam hanc Stoicis vitium esse. Neque Ignoscere etiam, aut Veniam dare concedit: sed Parcere, Consulere, & quae verbis magis, quam rebus, illi distinguunt. Hic libri finis, sed non Materiae: & ex divisione liquet multa abesse, temporum vitio sublata. Dolendum in tam pulchra tractatione: nec secundus hic liber, opinor, primo cesserit.

I. Ut de clementia scriberem, Nero Caesar, una me vox tua maxime compulit: quam ego non sine admiratione, et, cum diceretur, audisse memini, et deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnae lenitatis: quae non composita, nec alienis auribus data, subito erupit; et bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animadversurus in latrones duos Burrus praefectus tuus, vir egregius, et tibi Principi notus, exigebat a te, scriberes, in quos et ex qua causa animadverti velles. hoc saepe dilatum, ut aliquando fieret, insta-

bat. Invitus invito cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti, Vellem nescire literas. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quae Romanum imperium incolunt, quaeque iuxta iacent dubiae libertatis, quaeque se contra viribus aut animis attolunt! O vocem, in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba Principes regesque iurent! O vocem publica generis humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum illud seculum! Nunc profecto consentire decebat ad aequum bonumque, expulsa alieni cupidine, ex qua omne animi malum oritur: pietatem integritatemque cum fide ac modestia resurgere: et vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro seculo dare locum.

II. Futurum hoc, Caesar, ex magna parte sperare et confiteri libet. tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paulatim per omne imperii corpus, et cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa: prout animus eorum vivit, aut marcet. Et erunt cives, erunt socii digni hac bonitate: et in totum orbem recti mores revertentur. parcetur ubique manibus tuis. Diutius me morari hic patere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere, quam placere adulando. quid ergo est? praeter id quod bene factis dictisque tuis quam familiarissimum esse te cupio, ut quod nunc natura et impetus est, fiat iudicium; illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam hu-

manam perveniſſe, celebresque vulgo ferri: ut illam, Oderint, dum metuant. Cui Graecus verſus ſimilis eſt, qui ſe mortuo terram miſceri ignibus iubet, et alia huius notae. Ac neſcio, quomodo ingenia immania et inviſa, materia ſecundiori expreſſerunt ſenſus vehementes et concitatos. Nullam adhuc vocem audivi ex bono lenique animoſam. Quid ergo eſt? ut raro, invitus, et cum magna cunctatione, ita aliquando ſcribas neceſſe eſt iſtud, quod tibi in odium literas adduxit: ſed, ſicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

III. Et ne forte decipiat nos ſpecioſum clementiae nomen, aliquando et in contrarium abducat: videamus quid ſit clementia; qualisque ſit, et quos fines habeat. Clementia eſt temperantia animi, in poteſtate ulciſcendi: vel, lenitas ſuperioris adverſus inferiorem in conſtituendis poenis. Plura proponere, eſt tutius; ne una definitio parum rem comprehendat, et, ut ita dicam, formula excidat. itaque dici poteſt et inclinatio animi ad lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictiones inveniet, quamvis maxime ad verum accedat, ſi dixerimus, clementiam eſſe moderationem aliquid ex merita ac debita poena remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quidquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam eſſe, quae ſe flectit citra id quod merito conſtitui poſſet. Huic contrariam imperiti putant ſeveritatem; ſed nulla virtus virtuti contraria eſt.

IV. Quid ergo opponitur clementiae? Crudelitas, quae nihil aliud eſt, quam atrocitas animi in exi-

gendis poenis. Sed quidam non exigunt poenas, crudeles tamen ſunt : tanquam, qui ignotos homines et obvios non in compendium, ſed occidendi cauſa occidunt. Nec interficere contenti, ſaeviunt; ut Sinis ille et Procruſtes, et piratae, qui captos verberant, et in ignem vivos imponunt. Haec crudelitas quidem : ſed quia nec ultionem ſequitur (non enim laeſa eſt) nec peccato alicui iraſcitur (nullum enim anteceſſit crimen) extra finitionem noſtram cadit : quae finitio continebat in exigendis poenis intemperantiam animi. Poſſumus dicere, non eſſe hanc crudelitatem, ſed feritatem, cui voluptati ſaevitia eſt: poſſumus inſaniam vocare. nam varia ſunt genera eius, et nullum certius, quam quod in caedes hominum et laniationes pervenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi cauſam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, ſed ſuper humanum ac probabilem modum ſaeviſſe. Poſſumus effugere cavillationem, et ita finire, ut ſit crudelitas, inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clementia repellit longius a ſe : nam ſeveritatem illi convenire, adeſſe certum eſt. Ad rem pertinet, quaerere hoc loco, quid ſit miſericordia. Plerique enim ut virtutem eam laudant, et bonum hominem vocant miſericordem. Et haec vitium animi eſt. Utraque circa ſeveritatem, circaque clementiam poſita ſunt: quae vitare debémus, ne per ſpeciem ſeveritatis in crudelitatem, neve per ſpeciem clementiae in miſericordiam incidamus. In hoc, leviore periculo erratur, ſed par error eſt a vero recedentium.

V. Ergo quemadmodum religio deos colit, superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemque omnes boni praestabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi, ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus et mulierculae sunt, quae lacrimis nocentissimorum moventur, quae, si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non causam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, et minime principibus regibusque bonum daturam consilium. Obiicitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Haec si per se ponantur, invisa sunt. videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad poenam deducere. Quod si est, quidni haec secta, quae dediscere humanitatem iubet, portumque adversus fortunam certissimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, et communibus bonis attentior: ut propositum sit usui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed universis singulisque consulere. Misericordia est aegritudo animi, ob alienarum miseriarum speciem: aut, tristitia ex alienis malis contracta, quae accidere immerentibus credit. Aegritudo autem in sapientem virum non cadit: serena eius mens est, nec quidquam incidere potest quod illam obducat. Nihilque aeque hominem, quam magnus animus decet: non potest autem magnus esse idem, si metus et moeror confundit, si mentem obducit et contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem acci-

det calamitatibus, ſed omnem fortunae iram reverberabit, et ante ſe franget. eandem ſemper faciem ſervabit, placidam, inconcuſſam: quod facere non poſſet, ſi triſtitiam reciperet. Adiice, quod ſapiens providet, et in expedito conſilium habet. nunquam autem liquidum ſincerumque ex turbido venit. Triſtitia enim inhabilis eſt ad diſpiciendas res, utilia excogitanda, periculoſa vitanda, aequa aeſtimanda. Ergo non miſeretur, quia et ſine miſeria animi non fit. cetera omnia, quae qui miſerentur, ſolent facere, hic libens et alius animo faciet.

VI. Succurret alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exſuli hoſpitium, egenti ſtipem, non hanc contumelioſam, qua pars maior horum, qui ſe miſericordes videri volunt, abiicit et faſtidit quos adiuvat, contingique ab his timet: ſed ut homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, et catenas ſolvi iubebit, et ludo eximet, et cadaver etiam noxium ſepeliet. At faciet iſta tranquilla mente, vultu ſuo. Ergo non miſerebitur ſapiens, ſed ſuccurret, ſed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitoſos, pro portione, improbandos et emendandos bonitatem ſuam permittet. Afflictis vero, et fortuitis laborantibus, multo libentius ſubveniet. Quotiens poterit, fortunae intercedet. ubi enim opibus potius utetur, aut viribus, quam ad reſtituenda quae caſus impulit? vultum quidem non deiiciet, nec animum ob aeruſcantis civis aridam ac pannoſam maciem, et innixam baculo ſenectutem: ceterum omnibus dignis

proderit, et deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericodia vicina est miseriae: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem et ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, et ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriae faventium: quam si quis a sapiente exigit, prope est, ut lamentationem exigat, et in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

VII. Constituamus nunc quoque quid sit venia, ut sciamus dari illam a sapiente non debere. Venia est poenae meritae remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est. Ego ut breviter, tanquam in alieno iudicio dicam: ei ignoscitur qui puniri debuit; sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil praetermittit quod debet. itaque poenam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis, honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit et corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, poena non afficiet, aetatem eius emendabilem intuens: aliquem invidia criminis manifeste laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro foedere, pro libertate in bellum accincti sunt. Haec omnia non veniae, sed

clementiae opera ſunt. Clementia liberum arbitrium habet: non ſub formula, ſed ex aequo et bono iudicat. et abſolvere illi licet, et quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam iuſto minus fecerit, ſed tanquam id quod conſtituit, iuſtiſſimum ſit. Ignoſcere autem eſt, quae iudicas punienda, non punire. Venia, debitae poenae remiſſio eſt: clementia hoc primum praeſtat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronuntiet. Plenior eſt ergo quam venia, et honeſtior. De verbo (ut mea fert opinio) controverſia eſt; de re quidem convenit. Sapiens multa remittet, multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenii, ſervabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas procerasque arbores colunt: ſed illis quoque, quas aliqua depravavit cauſa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quasdam, infirmas vitio loci, nutriunt: quibusdam, aliena umbra laborantibus, coelum aperiunt. Secundum haec videbit perfectus ſapiens, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, quo modo in rectum prava flectantur.

Multa deſunt.

L. ANNAEI SENECAE

AD PAULLINUM

DE BREVITATE VITAE

LIBER UNUS.

L. ANNAEI SENECAE
AD PAULLINUM
DE BREVITATE VITAE
LIBER UNUS.

Argumentum & Ordo.

De tempore huius ſcripti, apparet poſt Caium, & quidem ſtatim conceptum: ſi non fallunt illa, cap. XVIII. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caeſar periit. Hoc apparet, at de bonitate conſtat. O pulchri, o utilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypotheſis eſt, Vitam non eſſe brevem, ſed a nobis fieri: vel non utendo, vel male, aut vane, utendo. Haec ſic diducit. Primum, Vitiis mancipamur, quibus aevum abſumitur & perit. Secundo, Inutiliter occupamur, in parum ſeriis, & quae Officia vocamus. Tertio, Opinione aut praeſumtione peccamus, & hoc brevem facit, quod longam vitam cenſemus. Praeſentia ſpernimus, futura diſponimus, tanquam in magna & certa copia. Et plerique ad vana, aut aliena, labimur, & perdimus vitam quaſi per luſum. Haec talia ad Cap. uſque X. Inde partitur in tria omne Tempus, Praeteritum, Praeſens, Futurum: & quam male aut inepte nos in ſingulis geramus, docet. Invehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignava otia, etiam ſuperflua literarum ſtudia. Hic aliquid ſiſtit, & utinam hodiernos etiam Philologos trahat aut mutet! Solum tempus bene poni, quod Sapientiae ſtudiis impenditur: per quam vita vere fit longa. Contra vulgus aeſtimat eam a Fortuna: ut haec laeta aut triſtis obvenit, ſic vitam aeſtimat brevem aut longam. In triſtibus mortem appetunt, in laetis timent. Adhortatio in fine

ad Paullinum: quid ad illum? ad ſe quisque ducat, ut mature ſapiat; in portum vitae & honeſtum otium ſecedat. Mihi voveo, & nitor.

I. MAIOR pars mortalium, Paulline, de naturae malignitate conqueritur, quod in exiguum aevi gignimur, quod haec tam velociter, tam rapide dati nobis temporis ſpatia decurrant: adeo ut, exceptis admodum paucis, ceteros in ipſo vitae apparatu vita deſtituat. Nec huic publico, ut opinantur, malo, turba tantum et imprudens vulgus ingemuit: clarorum quoque virorum hic affectus querelas evocavit. Inde illa maximi medicorum exclamatio eſt, Vitam brevem eſſe, longam artem. Inde Ariſtoteli cum rerum natura exigenti, minime conveniens ſapienti viro lis eſt: illam animalibus tantum indulſiſſe, ut quina aut dena ſecula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum ſtare. Non exiguum temporis habemus: ſed multum perdimus. Satis longa vita, et in maximarum rerum conſummationem large data eſt, ſi tota bene collocaretur. Sed ubi per luxum ac negligentiam defluit, ubi nulli rei bonae impenditur: ultima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiſſe ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed fecimus: nec inopes eius, ſed prodigi ſumus. Sicut amplae et regiae opes, ubi ad malum dominum pervenerunt, momento diſſipantur: at quamvis modicae, ſi bono cuſtodi traditae ſunt, uſu creſcunt: ita aetas noſtra, bene diſponenti, multum patet.

II. Quid de rerum natura querimur? illa se benigne gessit. vita, si scias uti, longa est. Alium insatiabilis tenet avaritia: alium in supervacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudiciis suspensa semper ambitio: alium mercandi praeceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiae, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios: sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria servitute consumat. Multos aut affectatio alienae fortunae, aut suae odium detinuit: plerosque nihil certum sequentes, vaga et inconstans, et sibi displicens levitas, per nova consilia iactavit. Quibusdam nihil quo cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt: adeo ut quod apud maximum poëtarum more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vitae quam nos vivimus.

ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Urgentia circumstant vitia undique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, et in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet, si quando aliqua quies fortuito contigit: velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec unquam illis a cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis effocantur. Quam

multis graves ſunt divitiae? quam multorum eloquentia, quotidiano oſtentandi ingenii ſpatio, ſanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfuſus clientium populus? Omnes denique iſtos, ab infimis usque ad ſummos, pererra. hic advocat, hic adeſt: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo ſe ſibi vindicat: alius in alium conſumimur. Interroga de iſtis, quorum nomina ediſcuntur: his illos dignoſci videbis notis: Hic illius cultor eſt, ille illius, ſuus nemo. Deinde dementiſſima quorundam indignatio eſt. queruntur de ſuperiorum faſtidio, quod ipſis adire volentibus non vacaverint. Audet quisquam de alterius ſuperbia queri, qui ſibi ipſe nunquam vacat? Ille tamen, quisquis eſt, inſolenti quidem vultu, ſed aliquando reſpexit: ille aures ſuas ad tua verba demiſit: ille te ad latus ſuum recepit. tu non inſpicere te unquam, non audire dignatus es.

III. Non eſt itaque quod iſta officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non eſſe cum alio volebas, ſed tecum eſſe non poteras. Omnia licet quae unquam ingenia fulſerunt, in hoc unum conſentiant, nunquam ſatis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Praedia ſua occupari a nullo patiuntur: et ſi exigua contentio eſt de modo finium, ad lapides et arma diſcurrunt: in vitam ſuam incedere alios ſinunt, immo vero ipſi etiam poſſeſſores eius futuros inducunt. Nemo invenitur, qui pecuniam ſuam dividere velit: vitam unusquisque quam multis diſtribuit? Adſtricti ſunt in continendo patrimonio: ſimul ad temporis iacturam ventum eſt,

profusissimi in eo, cuius unius honesta avaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Pervenisse te ad ultimum aetatis humanae videmus: centesimus tibi, vel supra, premitur annus. agedum, ad computationem aetatem tuam revoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum rex, quantum cliens abstulerit: quantum lis uxoria, quantum servorum coërcitio, quantum officiosa per urbem discursatio. Adiice morbos, quos manu fecimus: adiice, quod et sine usu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilii fueris, quotus quisque dies ut destinaveras recesserit; qui tibi usus tui fuerit; quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo aevo facti operis sit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes; quantum vanus dolor, stulta laetitia, avida cupiditas, blanda conversatio abstulerit; quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelliges, te immaturum mori.

IV. Quid ergo est in causa? tanquam semper victuri vivitis: nunquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non observatis quantum iam temporis transierit. velut ex pleno et abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse, alicui vel homini vel rei donatus, ultimus dies sit. Omnia, tanquam mortales, tenetis: omnia, tanquam immortales, concupiscitis. Audies plerosque dicentes: A quinquagesimo in otium secedam: sexagesimus annus ab officiis me demittet. Et quem tandem longioris vitae praedem accipis? quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reli-

quias vitae tibi reservare, et id solum tempus bonae menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est, tunc vivere incipere, cum desinendum est? quae tam stulta mortalitatis oblivio, in quinquagesimum et sexagesimum annum differre sana consilia: et inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentissimis, et in altum sublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis praeferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. Nam ut nihil extra lacessat, aut quatiat: in se ipsa fortuna ruit.

V. Divus Augustus, cui dii plura quam ulli praestiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem a Republica petere. Omnis eius sermo ad hoc semper revolutus est, ut sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiamsi falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistola, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria discrepantem, pollicitus esset, haec verba inveni: Sed ista fieri speciosius, quam promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi, provexit, ut quoniam rerum laetitia moratur adhuc, praeciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, ut illam, quia usu non poterat, cogitatione praesumeret. Qui omnia videbat ex se uno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem laetissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, sudoris exprimerent, quan-

tum occultarum ſolicitudinum tegerent: cum civibus primum, deinde cum collegis, noviſſime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque ſanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Aegyptum, Syriam, Aſiamque, et omnes prope oras bello circumactus, Romana caede laſſos exercitus ad externa bella convertit. Dum Alpes pacat, immixtosque mediae paci et imperio hoſtes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem et Danubium terminos movet, in ipſa urbe, Murenae, Caepionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat inſidias: filia, et tot nobiles iuvenes adulterio velut ſacramento adacti, iam infractam aetatem territabant: plusque et iterum timenda cum Antonio mulier. Haec ulcera cum ipſis membris abſciderat: alia ſubnaſcebantur. velut cum grave multo ſanguine eſt corpus, partes ſemper aliquae rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius ſpe et cogitatione labores eius reſidebant. hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque et Craſſos, partim manifeſtos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, et illam peſſum euntem tenet, noviſſime abductus, nec ſecundis rebus quietus, nec adverſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum non ſine cauſa, ſed ſine fine laudatum, deteſtatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epiſtola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hiſpania fracta arma refovente? Quid agam, inquit, hic, quaeris? moror in Tuſculano meo ſemiliber. Alia deinceps adiicit, quibus et

priorem aetatem complorat, et de praesenti queritur, et de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber erit: integrae semper libertatis et solidae, solutus, et sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

VI. Livius Drusus, vir acer et vehemens, cum leges novas et mala Gracchana movisset, stipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, execratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixisse, Uni sibi, nec puero quidem, unquam ferias contigisse. Ausus enim et pupillus adhuc et praetextatus, iudicibus reos commendare, et gratiam suam foro interponere tam efficaciter, ut quaedam iudicia constet ab illo rapta. Quo non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, et privatum, et publicum evasuram illam tam praecoquem audaciam. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: a puero seditiosus, et foro gravis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset: nullo, an tempestiva. Supervacuum est commemorare plures: qui cum aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, prodentes omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutaverunt, nec se ipsos. Nam cum verba eruperunt, affectus ad consuetudinem relabuntur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat,

in arctiſſimum contrahetur. Iſta vitia nullum non ſeculum devorabunt: hoc vero ſpatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat neceſſe eſt. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velociſſimae omnium rei moram facitis, ſed abire ut rem ſupervacuam ac reparabilem ſinitis. In primis autem et illos numero, qui nulli rei, niſi vino ac libidini vacant. nulli enim turpius occupati ſunt. ceteri, etiamſi vana gloriae imagine teneantur, ſpecioſe tamen errant. Licet avaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniuſta, vel bella: omnes iſti virilius peccant. in ventrem ac libidinem proiectorum inhoneſta labes eſt. Omnia iſtorum tempora excute: adſpice quamdiu computent, quamdiu inſidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia ſua atque aliena occupent, quantum convivia, quae iam ipſa officia ſunt; videbis, quemadmodum illos reſpirare non ſinant vel mala ſua, vel bona. Denique inter omnes convenit, nullam rem bene exerceri poſſe ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales diſciplinas: quando diſtrictus animus nihil altius recipit, ſed omnia velut inculcata reſpuit. Nihil minus eſt hominis occupati, quam vivere: nullius rei difficilior eſt ſcientia.

VII. Profeſſores aliarum artium vulgo multique ſunt. quasdam vero ex his pueri ad modum ita percepiſſe viſi ſunt, ut etiam praecipere poſſent. vivere tota vita diſcendum eſt: et quod magis fortaſſe mirabere, tota vita diſcendum eſt mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum divi-

tiis, officiis, voluptatibus renuntiassent, hoc unum in extremam usque aetatem egerunt, ut vivere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, e vita abierunt: nedum ut isti sciant. Magni, mihi crede, et supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibari sinere: et ideo vita eius longissima est, cui quantumcunque patuit, totum ipsi vacavit. Nihil inde incultum otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. his vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum. plerosque certe audies ex his quos magna felicitas gravat, inter clientium greges, aut causarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum, Mihi vivere non licet. Quid ni non liceat? omnes illi qui te sibi advocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam avaritiam captantium simulatus aeger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam, ac recense vitae tuae dies: videbis paucos admodum et reiiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optaverat fasces, cupit ponere, et subinde dicit: Quando hic annus praeteribit? Facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno aestimavit: Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, et magno concursu omnia, ultra quam audiri potest, complet;

Quando, inquit, res proferentur? Praecipitat quisque vitam ſuam, et futuri deſiderio laborat, praeſentium taedio. At ille, qui nullum non tempus in uſus ſuos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat craſtinum, nec timet. Quid enim eſt, quod iam ulla hora novae voluptatis poſſit afferre? Omnia nota, omnia ad ſatietatem percepta ſunt: de cetero fors fortuna ut volet ordinet; vita iam in tuto eſt. Huic adiici poteſt, detrahi nihil: et adiici ſic, quemadmodum ſaturo iam, non pleno, aliquid cibi, quod nec deſiderans capit.

VIII. Non eſt itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixiſſe. non enim ille diu vixit, ſed diu fuit. Quid enim? ſi illum multum putes navigaviſſe, quem ſaeva tempeſtas a portu exceptum huc et illuc tulit, ac viribus ventorum ex diverſo furentium per eadem ſpatia in orbem egit? non ille multum navigavit, ſed multum iactatus eſt. Mirari ſoleo, cum video aliquos tempus petere, et eos qui rogantur facillimos. Illud uterque ſpectat, propter quod tempus petitum eſt: ipſum quidem neuter. Quaſi nihil petitur, quaſi nihil datur: re omnium pretioſiſſima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis eſt, quia ſub oculos non venit: ideoque viliſſima aeſtimatur, immo paene nullum pretium eius eſt. Annua congiaria homines clariſſimi accipiunt, et his aut laborem, aut operam, aut diligentiam ſuam locant: nemo aeſtimat tempus. utuntur illo laxius, quaſi gratuito. At eosdem aegros vide, ſi mortis periculum admotum eſt propius, medicorum genua tangentes: ſi metuunt capitale ſup-

plicium, omnia ſua, ut vivant, paratos impendere. tanta in illis diſcordia affectuum eſt. Quodſi poſſet, quemadmodum praeteritorum annorum cuiusque numerus proponi, ſic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent ſupereſſe, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile eſt, quamvis exiguum, diſpenſare, quod certum eſt: id debet ſervari diligentius, quod neſcias quando deficiat. Nec eſt tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res ſit. Dicere ſolent eis, quos validiſſime diligunt, paratos ſe partem annorum ſuorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, ut ſine illorum incremento ſibi detrahant: ſed hoc ipſum an detrahant, neſciunt: ideo tolerabilis eſt illis iactura detrimenti latentis. Nemo reſtituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua coepit aetas, nec curſum ſuum aut revocabit aut ſupprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis ſuae: tacita labetur. Non illa ſe regis imperio, non favore populi longius proferet. ſicut miſſa eſt a primo, decurret: nusquam divertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita feſtinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum eſt.

IX. Poteſtne quisquam, dico, hominum eorum qui prudentiam iactant, et operoſius occupati ſunt, quam ut melius poſſint vivere? Impendio vitae vitam inſtruunt, cogitationes ſuas in longum ordinant: maxima porro vitae iactura, dilatio eſt. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit praeſentia, dum ulteriora promittit. Maximum vivendi impedimentum eſt, exſpectatio, quae pendet ex craſtino. Per-

dis hodiernum : quod in manu fortunae positum est, disponis : quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? omnia quae ventura sunt, in incerto iacent : protinus vive. Clamat ecce maximus vates, et velut divino ore instinctus salutare carmen canit:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit : cum occupaveris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, utendi velocitate certandum est. velut ex torrente rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque aetatem, sed diem dicit. Quid securus, et in tanta temporum fuga lentus, menses tibi et annos, et longam seriem, utcunque aviditati tuae visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, et de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quaeque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis : quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim provisum est : subito in illam, nec opinantes inciderunt : accedere eam quotidie non sentiebant. Quemadmodum aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit; pervenisse se ante sciunt, quam appropinquasse : ita hoc iter vitae assiduum et citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

X. Quod proposui, si in partes velim et argu-

menta diducere, multa mihi occurrent, per quae probem breviſſimam eſſe occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philoſophis, ſed ex veris et antiquis, contra affectus impetu, non ſubtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, ſed incurſu avertendam aciem. Non probam cavillationem eſſe, retundi debere, non vellicari. Tamen ut illis error exprobretur ſuus, docendi, non tantum deplorandi ſunt. In tria tempora vita dividitur: quod eſt, quod fuit, et quod futurum eſt. Ex his quod agimus, breve eſt: quod acturi ſumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc eſt enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci poteſt. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat praeterita reſpicere: et ſi vacet, iniucunda eſt poenitendae rei recordatio. Inviti namque ad tempora male exacta animum revocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quae aliquo praeſentis voluptatis lenocinio ſubripiebantur, retractando pateſcunt. Nemo, niſi a quo omnia acta ſunt ſub cenſura ſua, quae nunquam fallitur, libenter ſe in praeteritum retorquet. Ille qui multa ambitioſe concupiit, ſuperbe contemſit, impotenter vicit, inſidioſe decepit, avare rapuit, prodige effudit, neceſſe eſt memoriam ſuam timeat. Atqui haec eſt pars temporis noſtri ſacra ac dedicata, omnes humanos caſus ſupergreſſa, extra regnum fortunae ſubducta: quam non inopia, non metus, non morborum incurſus exagitat. Haec nec turbari, nec eripi poteſt: perpetua eius et intrepida poſſeſſio eſt. Singuli tantum dies, et hi per momenta praeſentes ſunt: at praete-

riti temporis omnes, cum iusseris aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur : quod facere occupatis non vacat. Securae et quietae mentis est, in omnes vitae suae partes discurrere : occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, et ut nihil prodest, quantum libet ingeras, si non subest quod excipiat, ac servet : sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est ubi subsidat. per quassos foratosque animos transmittitur. Praesens tempus brevissimum est, adeo quidem, ut quibusdam nullum videatur : in cursu enim semper est. fluit et praecipitatur : ante desinit esse, quam venit : nec magis moram patitur, quam mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos praesens pertinet tempus : quod tam breve est, ut arripi non possit, et id ipsum illis, districtis in multa, subducitur.

XI. Denique vis scire, quam non diu vivant? vide quam cupiant diu vivere. Decrepiti senes paucorum annorum accessionem votis mendicant: minores natu se ipsos esse fingunt : mendacio sibi blandiuntur : et tam libenter fallunt, quam si fata vna decipiant. Iam vero cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum paventes moriuntur, non tanquam exeant de vita, sed tanquam extrahantur? stultos se fuisse, quod non vixerint, clamitant; et si modo evaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam frustra paraverint, quibus non fruerentur, quam incassum omnis labor ce-

ciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni ſpatioſa ſit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio ſpargitur, nihil inde fortunae traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil ſupervacuum eſt: tota (ut ita dicam) in reditu eſt. Quantulacunque itaque abunde ſufficit: et ideo quandocunque ultimus dies venerit, non cunctabitur vir ſapiens ire ad mortem certo gradu. Quaeris forte, quos occupatos vocem? non eſt quod me ſolos putes dicere, quos a baſilica immiſſi demum canes eiiciunt; quos aut in ſua vides turba ſpecioſius elidi, aut in aliena contemtius; quos officia domibus ſuis evocant, ut alienis foribus illidant; quos haſta praetoris infami lucro, et quandoque ſuppuraturo, exercet. Quorundam otium occupatum eſt: in villa, aut in lecto ſuo, in media ſolitudine, quamvis ab omnibus receſſerunt, ſibi ipſi moleſti ſunt. quorundam non otioſa vita eſt dicenda, ſed deſidioſa occupatio.

XII. Illum tu otioſum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretioſa, anxia ſubtilitate concinnat, et maiorem dierum partem in aeruginoſis lamellis conſumit? qui in ceromate (nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) ſpectator puerorum rixantium ſedet? qui vinctorum ſuorum greges in aetatum et colorum paria diducit? qui athletas noviſſimos paſcit? Quid? illos otioſos vocas, quibus apud tonſorem multae horae transmittuntur, dum decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccrevit, dum de ſingulis capillis in conſilium itur, dum aut diſiecta coma reſtituitur; aut deficiens hinc atque illinc

in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paulo negligentior fuit? tanquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam suam turbari, quam comam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quam de salute? qui non comtior esse malit, quam honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, dicendis canticis operati sunt: dum vocem, cuius rectum cursum natura et optimum et simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissimae torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cum ad res serias, saepe et tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? non habent isti otium, sed iners negotium. Convivia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cum videam quam soliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quam suspensi sint, quomodo aper a coco exeat: quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant: quanta arte scindantur aves in frusta non enormia: quam curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. Ex his elegantiae lautitiaeque fama captatur, et usque eo in omnes vitae successus mala sua illos sequuntur, ut nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraveris, qui sella se et lectica huc et illuc ferunt, et ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occur-

runt: quos, quando lavari debeant, quando natare, quando coenare, alius admonet: et usque eo nimio delicati animi languore ſolvuntur, ut per ſe ſcire non poſſint, an eſuriant. Audio quendam ex delicatis (ſi modo deliciae vocandae ſunt, vitam et conſuetudinem humanam dediſcere) cum ex balneo inter manus elatus, et in ſella poſitus eſſet, dixiſſe interrogando, Iam ſedeo? Hunc tu ignorantem an ſedeat, putas ſcire an vivat, an videat, an otioſus ſit? non facile dixerim, utrum magis miſerear, ſi hoc ignoravit, an ſi ſe ignorare finxit. Multarum quidem rerum oblivionem ſentiunt, ſed multarum et imitantur: quaedam vitia illos quaſi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis et contemti hominis eſſe videtur, ſcire, quid faciat. I nunc, et mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule praetereunt quam fingunt, et tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioſo in hoc unum ſeculo, proceſſit, ut iam mimorum arguere poſſimus negligentiam. Eſſe aliquem, qui usque eo deliciis interierit, ut an ſedeat, alteri credat?

XIII. Non eſt ergo otioſus hic: aliud nomen imponas. aeger eſt; immo mortuus eſt. Ille otioſus eſt, cui otii ſui ſenſus eſt: hic vero ſemivivus, cui ad intelligendos corporis ſui habitus indice opus eſt. quomodo poteſt hic alicuius temporis dominus eſſe? Perſequi ſingulos longum eſt: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in ſole corporis cura, conſumſere vitam. Non ſunt otioſi, quorum voluptates multum negotii habent. Nam de illis nemo dubitavit, quin operoſe nihil agant, qui in literarum

inutilium ſtudiis detinentur : quae iam apud Romanos quoque magna manus eſt. Graecorum iſte morbus fuit, quaerere quem numerum remigum Ulyſſes habuiſſet : prior ſcripta eſſet Ilias, an Odyſſea : praeterea an eiusdem eſſet auctoris. Alia deinceps huius notae : quae ſive contineas, nihil tacitam conſcientiam iuvant; ſive proferas, non doctior videberis, ſed moleſtior. Ecce Romanos quoque invaſit inane ſtudium ſupervacua diſcendi. His diebus audivi quendam ſapientem referentem, quae primus quisque ex Romanis ducibus feciſſet. Primus navali proelio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum iſta, etſi ad veram gloriam non tendunt, circa civilium tamen operum exempla verſantur. Non eſt profutura talis ſcientia : eſt tamen quae nos ſpecioſa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quaerentibus remittamus, quis Romanis primus perſuaſit navem conſcendere? Claudius is fuit : Caudex ob hoc ipſum appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur : unde publicae tabulae, codices dicuntur : et naves nunc quoque, quae ex antiqua conſuetudine per Tiberim commeatus ſubvehunt, caudicariae vocantur. Sane et hoc ad rem pertineat, quod Valerius Corvinus primus Meſſanam vicit, et primus ex familia Valeriorum, urbis captae in ſe tranſlato nomine Meſſana appellatus eſt, paulatimque vulgo permutante literas, Meſſalla dictus. Num et hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones ſolutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos miſſis a rege

Boccho iaculatoribus? et hoc ſane remittatur. Num et Pompeium primum in circo elephantorum duodeviginti pugnam edidiſſe, commiſſis more proelii noxiis hominibus, ad ullam rem bonam pertinet? Princeps civitatis, et inter antiquos principes, ut fama tradidit, bonitatis eximiae, memorabile putavit ſpectaculi genus, novo more perdere homines. Depugnant? parum eſt. lancinantur? parum eſt: ingenti mole animalium exterantur. Satius erat iſta in oblivionem ire, ne quis poſtea potens diſceret, invideretque rei minime humanae.

XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obiicit magna felicitas! Ille ſe ſupra rerum naturam eſſe tunc credidit, cum tot miſerorum hominum catervas ſub alio coelo natis beluis obiiceret; cum bellum inter tam diſparia animalia committeret; cum in conſpectu populi Romani multum ſanguinis funderet, mox plus ipſum fundere coacturus. At idem poſtea Alexandrina perfidia deceptus, ultimo mancipio transfodiendum ſe praebuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis ſui. Sed ut illo revertar, unde deceſſi, et in alia materia oſtendam ſupervacuam quorundam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Poenis, triumphantem, unum omnium Romanorum ante currum centum et viginti captivos elephantos duxiſſe: Sullam, ultimum Romanorum protuliſſe pomoerium, quod nunquam provinciali, ſed Italico agro acquiſito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc ſcire magis prodeſt, quam Aventinum montem extra pomoerium eſſe, ut ille affirmabat, propter alteram ex duabus cauſis: aut

quod plebs eo seceſſiſſet, aut quod Remo auſpicante illo loco aves non addixiſſent. Alia deinceps innumerabilia, quae aut ficta ſunt, aut mendacii ſimilia. Nam ut concedas omnia eos fide bona dicere, ut ad praeſtationem ſcribant: tamen cuius iſta errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iuſtiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare ſe interim Fabianus noſter aiebat, an ſatius eſſet nullis ſtudiis admoveri, quam his implicari. Soli omnium otioſi ſunt, qui ſapientiae vacant: ſoli vivunt. nec enim ſuam tantum aetatem bene tuentur: omne aevum ſuo adiiciunt. Quidquid annorum ante illos actum eſt, illis acquiſitum eſt. Niſi ingratiſſimi ſimus, illi clariſſimi ſacrarum opinionum conditores, nobis nati ſunt, nobis vitam praeparaverunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis ſeculo interdictum eſt: in omnia admittimur: et ſi magnitudine animi egredi humanae imbecillitatis anguſtias libet, multum per quod ſpatiemur temporis eſt. Diſputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quieſcere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in conſortium omnis aevi pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo et caduco temporis tranſitu, in illa nos toto demus animo, quae immenſa, quae externa ſunt, quae cum melioribus communia? Iſti qui per officia diſcurſant, qui ſe aliosque inquietant, cum bene inſanierint, cum omnium limina quotidie perambulaverint, nec ullas apertas fores praeterierint, cum per diverſas domos meritoriam

ſalutationem circumtulerint: quotum quemque ex tam immenſa, et variis cupiditatibus diſtricta, urbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut ſomnus, aut luxuria, aut inhumanitas ſubmoveat? quam multi, qui illos, cum diu torſerint, ſimulata feſtinatione tranſcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, et per obſcuros aedium aditus profugient? quaſi non inhumanius ſit decipere, quam excludere. quam multi heſterna crapula ſemiſomnes et graves, illis miſeris ſomnum ſuum rumpentibus, ut alienum exſpectent, vix allevatis labiis inſuſurratum millies nomen, oſcitatione ſuperbiſſima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, et Democritum, ceteroſque antiſtites bonarum artium, qui Ariſtotelem et Theophraſtum volent habere quam familiariſſimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad ſe beatiorem amantioremque ſui dimittet, nemo quemquam vacuis a ſe manibus abire patietur. Nocte conveniri et interdiu ab omnibus mortalibus poſſunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret, ſuos tibi contribuet: nullius ex his ſermo periculoſus erit, nullius amicitia capitalis, nullius ſumtuoſa obſervatio.

XV. Feres ex his quidquid voles: per illos non ſtabit, quo minus quantum plurimum ceperis, haurias. Quae illum felicitas, quam pulchra ſenectus manet, qui ſe in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximiſque rebus deliberet, quos de ſe quotidie conſulat, a quibus audiat

verum ſine contumelia, laudetur ſine adulatione, ad quorum ſe ſimilitudinem effingat. Solemus dicere, non fuiſſe in noſtra poteſtate, quos ſortiremur parentes : ſorte nobis datos. nobis vero ad noſtrum arbitrium naſci licet. Nobiliſſimorum ingeniorum familiae ſunt. elige in quam adſciſci velis : non in nomen tantum adoptaberis, ſed in ipſa bona. quae non erunt ſordide nec maligne cuſtodienda : maiora ſient, quo illa pluribus diviſeris. Hi tibi dabunt ad aeternitatem iter, et te in illum locum, ex quo nemo eiiciet, ſublevabunt : haec una ratio eſt extendendae mortalitatis, immo in immortalitatem vertendae. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio iuſſit, aut operibus exſtruxit, cito ſubruitur : nihil non longa demolitur vetuſtas, et movet ocius, quod conſecravit. Sapientiae noceri non poteſt. nulla delebit aetas praeſens, nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper ulterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino verſatur invidia : ſimplicius longe poſita miramur. Sapientis ergo multum patet vita : non idem illum qui ceteros terminus includit. ſolus generis humani legibus ſolvitur : omnia illi ſecula, ut Deo, ſerviunt. Tranſivit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. inſtat? hoc utitur. venturum eſt? hoc praecipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in unum collatio. illorum breviſſima ac ſolicitiſſima aetas eſt, qui praeteritorum obliviſcuntur, praeſentia negligunt, de futuro timent : cum ad extrema venerint, ſero intelligunt miſeri, tamdiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.

XVI. Nec eſt quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem invocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, et incurrentibus in ipſa quae metuunt. mortem ſaepe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non eſt, quod putes, diu viventium, quod ſaepe illis longus videtur dies: quod dum veniant ad condictum tempus coenae, tarde ire horas queruntur. nam ſi quando illos deſerunt occupationes, in otio relicti aeſtuant, nec quomodo id diſponant, aut extrahant, ſciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, et quod interiacet, omne tempus grave eſt: tam mehercule, quam cum dies muneris gladiatorii edictus eſt, aut cum alicuius alterius vel ſpectaculi vel voluptatis exſpectatur conſtitutum, tranſilire medios dies volunt. Omnis illis ſperatae rei longa dilatio eſt. At illud tempus, quod amant, breve eſt, et praeceps, breviusque multo fit ſuo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, et conſiſtere in una cupiditate non poſſunt. non ſunt illis longi dies, ſed inviſi. At contra, quam exiguae noctes videntur, quas in complexu ſcortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus viſus eſt Iupiter, voluptate concubitus delinitus, duplicaſſe noctem. Quid aliud eſt vitia noſtra incendere, quam auctores illis inſcribere deos, et dare morbo, exemplo divinitatis, excuſatam licentiam? Poſſunt iſtis non breviſſimae videri noctes, quas tam care mercantur? diem noctis exſpectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipſae voluptates eorum trepidae, et variis terroribus inquietae ſunt, ſubitque

cum maxime exsultantes solicita cogitatio : Haec quam diu? Ab hoc affectu reges suam flevere potentiam : nec illos magnitudo fortunae suae delectavit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas profudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuventute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ipse, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in proelio, alios in fuga, et intra exiguum tempus consumturus illos, quibus centesimum annum timebat.

XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis caussis innituntur, sed eadem, qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum haec quoque, quibus se attollunt, et supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quaeque bona sollicita sunt: nec ulli fortunae minus bene, quam optimae, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est: et pro ipsis, quae successerunt votis, vota facienda sunt. Omne enim, quod fortuito evenit, instabile est: quo altius surrexit, opportunius est in occasum. neminem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum brevissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operose assequuntur quae volunt, anxii tenent quae assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. Novae occupationes veteribus substituuntur, spes spem exci-

tat, ambitionem ambitio : miseriarum non finis quaeritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare desivimus? suffragatores incipimus. Accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nanciscimur. Iudex desiit esse? quaesitor est. Alienorum bonorum mercenaria procuratione consenuit? suis opibus detinetur. Marium caliga dimisit? consulatus exercet. Quintius dictaturam properat evadere? ab aratro revocabitur. Ibit in Poenos nondum tantae maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor : ni per ipsum mora sit, cum Iove reponetur? civiles servatorem agitabunt seditiones, et post fastiditos a iuvene diis aequos honores, iam senem contumacis exsilii delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miserae solicitudinis causae : per occupationes intercludetur otium : nunquam agetur, semper optabitur.

XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline carissime, et in tranquilliorem portum, non pro aetatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim privatas sustinueris, partim publicas in te converteris. Satis iam per laboriosa et inquieta documenta exhibita virtus est : experire quid in otio faciat. Maior pars aetatis, certe melior, Reipublicae data sit : aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco : non ut somno, et caris turbae voluptatibus, quidquid est in te indolis vivae, demergas. Non est istud acquiescere. invenies maiora omnibus adhuc strenue tractatis operibus, quae repositus et securus

agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abſtinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religioſe quam publicas. in officio amorem conſequeris; in quo odium vitare difficile eſt: ſed tamen, mihi crede, ſatius eſt vitae ſuae rationes, quam frumenti publici noſſe. Iſtum animi vigorem, rerum maximarum capaciſſimum, a miniſterio honorifico quidem, ſed parum ad beatam vitam apto, ad te revoca: et cogita, non id egiſſe te ab aetate prima, omni cultu ſtudiorum liberalium, ut tibi multa millia frumenti bene committerentur: maius quiddam et altius de te promiſeras. Non deerunt et frugalitatis exactae homines, et laborioſae operae. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta ſunt, quam nobiles equi: quorum generoſam pernicitatem quis unquam gravi ſarcina preſſit? Cogita praeterea, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te molem obiicere. cum ventre humano tibi negotium eſt: nec rationem patitur, nec aequitate mitigatur, nec ulla prece flectitur populus eſuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Caeſar periit, ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc graviſſime ferens, quod decedebat populo Romano ſuperſtite, ſeptem aut octo certe dierum cibaria ſupereſſe? dum ille pontes navibus iungit, et viribus imperii ludit, aderat ultimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio paene ac fame conſtitit, et quae famem ſequitur rerum omnium ruina, furioſi, et externi, et infeliciter ſuperbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Caium excepturi, ſumma diſſi-

mulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quaedam enim ignorantibus aegris curanda ſunt. cauſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

XIX. Recipe te ad haec tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas eſſe, utrum cures, ut incorruptum a fraude advehentium et negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, et concaleſcat, ut ad menſuram pondusque reſpondeat: an ad haec ſacra et ſublimia accedas, ſciturus quae materia ſit diis, quae voluptas, quae conditio, quae forma? quis animum tuum caſus exſpectet, ubi nos a corporibus dimiſſos natura componat? quid ſit, quod huius mundi graviſſima quaeque in medio ſuſtineat, ſupra levia ſuſpendat, in ſummum ignem ferat, ſidera vicibus ſuis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto ſolo, mente ad iſta reſpicere? nunc, dum calet ſanguis, vigentibus ad meliora eundum eſt. Exſpectat te in hoc genere vitae multum bonarum artium, amor virtutum atque uſus, cupiditatum oblivio, vivendi atque moriendi ſcientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio miſera eſt: eorum tamen miſerrima, qui ne ſuis quidem occupationibus laborant. ad alienum dormiunt ſomnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare et odiſſe, res omnium liberrimas, iubentur. Hi ſi velint ſcire, quam brevis ipſorum vita ſit, cogitent, ex quota parte ſua ſit. Cum videris itaque praetextam ſaepe iam ſumtam, cum celebre in foro nomen, non invideris. Iſta vitae damno parantur; ut unus ab illis

numeretur annus, omnes annos ſuos conterent. Quosdam autem cum in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes, aetas reliquit: quosdam cum in conſummationem dignitatis per mille indignitates irrupiſſent, miſera ſubiit cogitatio, ipſos laboraſſe in titulum ſepulcri: quorundam ultima ſenectus, dum in novas ſpes ut iuventa diſponitur, inter conatus magnos et improbos invalida defecit.

XX. Foedus ille, quem in iudicio pro ignotiſſimis litigatoribus grandem natu, et imperitae coronae aſſentationes captantem, ſpiritus liquit. turpis ille, qui vivendo laſſus citius quam laborando, inter ipſa officia collapſus eſt. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus riſit heres. Praeterire, quod mihi occurrit exemplum, non poſſum. Turannius fuit exactae diligentiae ſenex: qui poſt annum nonageſimum, cum vacationem procurationis a C. Caeſare ultro accepiſſet, componi ſe in lecto, et velut exanimem a circumſtante familia plangi iuſſit. Lugebat domus otium domini ſenis, nec finivit ante triſtitiam, quam labor illi ſuus reſtitutus eſt. Adeone iuvat occupatum mori? Idem plerisque animus eſt: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas eſt: cum imbecillitate corporis pugnant: ſenectutem ipſam nullo alio nomine gravem iudicant, quam quod illos ſeponit. Lex a quinquageſimo anno militem non cogit, a ſexageſimo ſenatorem non citat. difficilius homines a ſe otium impetrant, quam a lege. Interim dum rapiuntur et rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo ſunt miſeri, vita eſt ſine fructu, ſine voluptate, ſine ullo profectu animi:

nemo in conſpicuo mortem habet, nemo non procul ſpes intendit. Quidam vero diſponunt etiam illa quae ultra vitam ſunt, moles magnas ſepulcrorum, et operum publicorum dedicationes, et ad rogum munera, et ambitioſas exſequias. At mehercule iſtorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces et ad cereos ducenda ſunt.

L. ANNAEI SENECAE

DE VITA BEATA

AD GALLIONEM FRATREM

LIBER UNUS.

L. ANNAEI SENECAE
DE VITA BEATA
AD GALLIONEM FRATREM
LIBER UNUS.

Argumentum & Ordo.

Senex hunc libellum ſcripſit, & velut Defenſionem praeſcripſit contra calumniatores, qui Opes & Vitam obiectabant. Beatam vitam in virtute eſſe: ſed hanc externa non ſpernere, ſi accedant. Sublime ſcriptum eſt, pulcherrimum in partibus, & quod monita ſenſusque aureos habet. Partes eius duae ſunt: Quid ſit Beata vita? & Quomodo eo perveniatur? De priore, negat in Opinione aut More quaerendam: per trita ſi itur, longius ab ea abitur. Ratio ſola audienda eſt. ea dicit, Beatam vitam eſſe convenientem naturae ſuae: id eſt, poſitam in Virtute. Non in voluptate, cum Epicuro? minime. & diffuſe hunc & aſſeclas refellit. uſque eo, ut nec iungi cum virtute voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet. Haec ad Cap. XVI. Inde pars altera. Ad perveniendum igitur ſola virtus amplectenda, cetera ſpernenda? Negat; admitti quidem externa poſſe, ſed non ut finem. Immo iis qui in via adhuc ſunt, & proficientium numero, opus eſſe aliqua indulgentia Fortunae. Hic privatam ſuam cauſam calide iam & robuſte agit, & obiicientem iuducit, Cur tu de Virtute ſic locutus, alia etiam habes? cur ſervos? nummos, villas, ſupellectilem? Varie reſpondet: ac primo Sapientem ſe non eſſe, ſed conari eſſe. Deinde aliis ſummatibus viris, Platoni, Zenoni, Ariſtoteli iam olim haec obiecta. At quin omnes iſti non quomodo viverent, ſed vivendum eſſet, docebant. Ardua res, Virtus. Suſpiciendi, etiam qui conantur aſcendere, etſi decidunt interim, aut haerent. Tum de Opibus ex profeſſo,

an habendae Sapienti? a Cap. XXI. Et asserit haberi, etsi non amari: quaesitas tamen honeste, & benigne emittendas aut emissas. Insurgit deinde in istos blacterones, & mucronem styli, Socrate inducto, stringit: sed finis deficit, & quae vulgo attexuntur, alterius scripti sunt atque argumenti.

I. VIVERE, Gallio frater, omnes beate volunt: sed ad pervidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, ut ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam concitatius fertur, si via lapsus est: quae ubi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris intervalli causa fit. Proponendum est itaque primum, quid sit quod appetamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus; intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum et clamorem dissonum in diversa vocantium, conteritur vita inter errores, brevis, etiamsi dies noctesque bonae menti laboremus. Decernatur itaque et quo tendamus, et qua: non sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quae procedimus: quoniam quidem non eadem hic, quae in ceteris peregrinationibus, conditio est. In illis comprehensus aliquis limes, et interrogati incolae, non patiuntur errare: at hic tritissima quaeque via, et celeberrima, maxime decipit. Nihil ergo magis praestandum est, quam ne, pecorum ritu, sequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Atqui

nulla res nos maioribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quae magno aſſenſu recepta ſunt, quorumque exempla nobis multa ſunt: nec ad rationem, ſed ad ſimilitudinem vivimus. Inde iſta tanta coacervatio aliorum ſuper alios ruentium. Quod in ſtrage hominum magna evenit, cum ipſe ſe populus premit, nemo ita cadit, ut non alium in ſe attrahat: primi exitio ſequentibus ſunt: hoc in omni vita accidere videas licet: nemo ſibi tantummodo errat, ſed alieni erroris et cauſa et auctor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus: et dum unusquisque mavult credere, quam iudicare, nunquam de vita iudicatur, ſemper creditur: verſatque nos et praecipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, ſi modo ſeparemur a coetu: nunc vero ſtat contra rationem, defenſor mali ſui, populus. Itaque id evenit, quod in comitiis, in quibus eos factos praetores iidem qui fecere mirantur, cum ſe mobilis favor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus eſt omnis iudicii, in quo ſecundum plures datur.

II. Cum de beata vita agitur, non eſt quod mihi illud diſceſſionum more reſpondeas: Haec pars maior eſſe videtur. Ideo enim peior eſt. Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant: argumentum peſſimi, turba eſt. Quaeramus quid optimum factum ſit, non quid uſitatiſſimum: et quid nos in poſſeſſione felicitatis aeternae conſtituat, non quid vulgo, veritatis peſſimo interpreti, probatum ſit. Vulgum autem tam chlamydatos, quam coronatos voco. Non enim colorem veſtium, quibus

praetexta corpora ſunt, adſpicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo a falſis vera diiudicem. Animi bonum, animus inveniat. Hic, ſi unquam illi reſpirare et recedere in ſe vacaverit, o quam ſibi ipſe verum, tortus a ſe, fatebitur, ac dicet: Quidquid feci adhuc, infectum eſſe mallem: quidquid dixi, cum recogito, mutis invideo: quidquid optavi, inimicorum execrationem puto: quidquid timui, dii boni, quanto levius fuit, quam quod concupivi? Cum multis inimicitias geſſi, et in gratiam ex odio (ſi modo ulla inter malos gratia eſt) redii: mihi ipſi nondum amicus ſum. Omnem operam dedi, ut me multitudini educerem, et aliqua dote notabilem facerem: quid aliud quam telis me oppoſui, et malevolentiae quod morderet oſtendi? Vides iſtos, qui eloquentiam laudant, qui opes ſequuntur, qui gratiae adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut ſunt hoſtes, aut (quod in aequo eſt) eſſe poſſunt. Quam magnus mirantium, tam magnus invidentium populus eſt.

III. Quin potius quaero aliquid uſu bonum, quod ſentiam, non quod oſtendam. iſta quae ſpectantur, ad quae conſiſtitur, quae alter alteri ſtupens monſtrat, foris nitent, introrſus miſera ſunt. Quaeramus aliquid non in ſpeciem bonum, ſed ſolidum et aequabile, et a ſecretiore parte formoſius. Hoc eruamus. nec longe poſitum eſt: invenietur: ſcire tantum opus eſt, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina tranſimus, offenſantes in ipſa, quae deſideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones praeteribo: nam et enumerare illas

longum eſt, et coarguere: noſtram accipe. Noſtram vero cum dico, non alligo me ad unum aliquem ex Stoicis proceribus. eſt et mihi cenſendi ius. Itaque aliquem ſequar, aliquem iubebo ſententiam dividere: fortaſſe et poſt omnes citatus, nihil improbabo ex his quae priores decreverint, et dicam, Hoc amplius cenſeo. Interim, quod inter omnes Stoicos convenit, rerum naturae aſſentior. ab illa non deerrare, et ad illius legem exemplumque formari, ſapientia eſt. Beata eſt ergo vita conveniens naturae ſuae: quae non aliter contingere poteſt, quam ſi primum ſana mens eſt, et in perpetua poſſeſſione ſanitatis ſuae. Deinde, ſi fortis ac vehemens, tum pulcherrima et patiens, apta temporibus, corporis ſui pertinentiumque ad id curioſa; non anxie tamen: aliarum rerum quae vitam inſtruunt, diligens, ſine admiratione cuiusquam: uſura fortunae muneribus, non ſervitura. Intelligis, etiam ſi non adiiciam, ſequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulſis his, quae aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, et pro illis quae parva ac fragilia ſunt, et in ipſis flagitiis noxia, ingens gaudium ſubit, inconcuſſum, et aequabile: tum pax et concordia animi, et magnitudo cum manſuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas eſt.

IV. Poteſt aliter quoque definiri bonum noſtrum, id eſt, eadem ſententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in anguſtum coarctatur, et aut in cornua ſinuata media parte curvatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, utcunque ordinatus eſt, eadem eſt, et voluntas pro iisdem partibus ſtandi: ita defi-

nitio summi boni alias diffundi potest et exporrigi, alias colligi, et in se cogi. Idem utique erit, si dixero: Summum bonum est, animus fortuita despiciens, virtute laetus; aut, Invicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, et conversantium cura. Libet et ita definire, ut beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusque animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod sibi ipse dare potest, noverit; cui vera voluptas erit, voluptatum contemtio. Licet, si evagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salva et integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, et erectum, et interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui unum bonum honestas, unum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quidquam beatae vitae, nec adiiciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, et laetitia alta atque ex alto veniens, ut quae suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quidni ista penset bene cum minutis, et frivolis, et non perseverantibus corpusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, et infra dolorem erit.

V. Vides autem, quam malam et noxiam servitutem serviturus sit, quem voluptates doloresque, incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est. hanc non

alia res tribuit, quam fortunae negligentia. Tum illud orietur inaestimabile bonum, quies mentis in tuto collocatae, et sublimitas; expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande et immotum, comitasque et diffusio animi: quibus delectabitur non ut bonis, sed ut ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere coepi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam et saxa timore et tristitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum et animalium redegit hebes natura, et ignoratio sui. Nihil interest inter hos, et illa: quoniam illis nulla ratio est, his prava, et malo suo atque in perversum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus. beata ergo vita est, in recto certoque iudicio stabilita, et immutabilis. Tunc enim pura mens est, et soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper ubi constitit, ac sedem suam etiam irata et infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur undique, per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoveat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui ullum superest hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, deserto animo, corpori operam dare?

VI. Sed et animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sane, sedatque luxuriae et voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quae oblectare

ſenſus ſolent: deinde praeterita reſpiciat, et exoletarum voluptatum memor exſultet prioribus, futurisque iam immineat, ac ſpes ordinet ſuas, et dum corpus in praeſenti ſagina iacet, cogitationes ad futura praemittat. hoc mihi videtur miſerior, quoniam mala pro bonis legere, dementia eſt. Nec ſine ſanitate quisquam beatus eſt: nec ſanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus eſt ergo iudicii rectus: beatus eſt praeſentibus, qualiacunque ſunt, contentus, amicusque rebus ſuis: beatus is, cui omnem habitum rerum ſuarum ratio commendat. Vident et illi, qui ſummum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco poſuerint. Itaque negant poſſe voluptatem a virtute diduci, et aiunt, nec honeſte quemquam vivere, ut non iucunde vivat; nec iucunde, ut non honeſte quoque. Non video, quomodo iſta diverſa in eandem copulam coniiciantur. Quid eſt, oro vos, cur ſeparari voluptas a virtute non poſſit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium eſt. ex huius radicibus etiam ea, quae vos et amatis et expetitis, oriuntur. Sed ſi iſta indiſcreta eſſent, non videremus quaedam iucunda, ſed non honeſta: quaedam vero honeſtiſſima, ſed aſpera, et per dolores exigenda.

VII. Adiice nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpiſſimam venit: at virtus malam vitam non admittit. et infelices quidam non ſine voluptate, immo ob ipſam voluptatem ſunt: quod non eveniret, ſi virtuti ſe voluptas immiſcuiſſet, qua virtus ſaepe caret, nunquam indiget. Quid diſſimilia, immo diverſa componitis? Altum quiddam eſt virtus, excelſum,

regale, invictum, infatigabile: voluptas humile, servile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices et popinae sunt. Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris stantem, pulverulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem saepius, ac tenebras captantem; circa balnea ac sudatoria, ac loca aedilem metuentia; mollem, enervem, mero atque unguento madentem, pallidam aut fucatam, et medicamentis pollutam. Summum bonum immortale est, nescit exire: nec satietatem habet, nec poenitentiam. nunquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quidquam mutavit optima. at voluptas tunc cum maxime delectat, exstinguitur. Nec multum loci habet. itaque cito implet: et taedio est, et post primum impetum marcet. Nec id unquam certum est, cuius in motu natura est. ita ne potest quidem ulla eius esse substantia, quod venit transitu celerrime, in ipso usu sui periturum. Eo enim pervenit, ubi desinat: et dum incipit, spectat ad finem.

VIII. Quid, quod tam bonis, quam malis, voluptas inest? nec minus turpes dedecus suum, quam honestos egregia delectant. Ideoque praeceperunt veteres, optimam sequi vitam, non iucundissimam: ut rectae ac bonae voluptatis non dux, sed comes voluptas sit. Natura enim duce utendum est: hanc ratio observat, hanc consulit. Idem est ergo beate vivere, et secundum naturam. Hoc quid sit, iam aperiam. Si corporis dotes, et apta naturae, conservabimus diligenter et impavide, tanquam in diem data et fugacia; si non subierimus eorum servitu-

tem, nec nos aliena possederint; si corpori grata et adventitia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, et armaturae leves. Serviant ista, non imperent: ita demum utilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis, et insuperabilis, miratorque tantum sui: fidens animi, atque in utrumque paratus, artifex vitae. Fiducia eius non sine scientia sit, scientia non sine constantia: maneant illi semel placita, nec ulla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiamsi non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, et in his quae aget cum comitate, magnificum. Erit vera ratio sensibus insita, et capiens inde principia. nec enim habet aliud unde conetur, aut unde ad verum impetum capiat, et in se revertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque universi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum undique in se redit. Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit; et illorum et sui potens sit, et (ut ita dicam) devinciat summum bonum. Hoc modo una efficietur vis ac potestas, concors sibi: et ratio illa certa nascetur, non diffidens nec haesitans in opinionibus comprehensionibusque, nec in sua persuasione. Quae cum se disposuit, et partibus suis consensit, et (ut ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim pravi, nihil lubrici superest: nihil in quo arietet, aut labet. Omnia faciet ex imperio suo, nihilque inopinatum accidet: sed quidquid aget, in bonum exibit, facile et parate, et sine tergiversatione agentis. Nam pigritia et haesitatio, pugnam et inconstantiam osten-

dit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse, animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, ubi consensus atque unitas erit: dissident vitia.

IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum, non si voluptatem praestatura virtus est, ideo propter hanc petitur. non enim hanc praestat, sed et hanc: nec huic laborat, sed labor eius, quamvis aliud petat, hoc quoque assequetur. Sicut in arvo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulae, quamvis delectet oculos, tantum operis insumtum est: aliud fuit serenti propositum, hoc supervenit: sic et voluptas non est merces, nec causa virtutis, sed accessio: nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, et habitu optimae mentis: quae cum sinum implevit, et finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quidquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est: non magis quam ultra finem. Itaque erras, cum interrogas, quid sit illud propter quod virtutem petam? quaeris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipsam. nihil enim habet melius, ipsa pretium sui. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor et providentia, et subtilitas, et sanitas, et libertas, et concordia, et decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quaero, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

X. Diſſimulas, inquit, quid a me dicatur. ego enim nego quemquam poſſe iucunde vivere, niſi ſimul et honeſte vivat: quod non poteſt mutis contingere animalibus, nec bonum ſuum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam teſtor, hanc vitam quam ego iucundam voco, non ſine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, pleniſſimos eſſe voluptatibus veſtris ſtultiſſimos quosque? et nequitiam abundare iucundis, animumque ipſum non tantum genera voluptatis prava, ſed multa ſuggerere? In primis inſolentiam et nimiam aeſtimationem ſui, tumoremque elatum ſupra ceteros, et amorem rerum ſuarum caecum et improvidum: delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus cauſis exſultationem; iam dicacitatem, et ſuperbiam contumeliis gaudentem, deſidiam, diſſolutionemque ſegnis animi indormientis ſibi. Haec omnia virtus diſcutit, et aurem pervellit, et voluptates aeſtimat, antequam admittat: nec quas probavit, magni pendit, (utique enim admittit) nec uſu earum, ſed temperantia laeta eſt. temperantia autem cum voluptates minuat, ſummi boni iniuria eſt. Tu voluptatem complecteris: ego compeſco. tu voluptate frueris: ego utor. tu illam ſummum bonum putas: ego nec bonum. tu omnia voluptatis cauſa facis: ego nihil. Cum dico, me nihil voluptatis cauſa facere, de illo loquor ſapiente, cui ſoli concedis voluptatem.

XI. Non voco autem ſapientem, ſupra quem quidquam eſt, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſtati, et tot humanam vitam circumſtrepentibus minis?

quomodo conſpectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, et tantum acerrimorum hoſtium, a tam molli adverſario victus? Quidquid voluptas ſuaſerit, faciet. Age, non vides quam multa ſuaſura ſit? Nihil, inquis, poterit ſuadere turpiter, quia adiuncta virtuti eſt. Non tu vides iterum, quale ſit ſummum bonum, cui cuſtode opus eſt, ut bonum ſit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam ſequitur: cum ſequi parentis ſit, regere imperantis? a tergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates praeguſtare. Sed videbimus, an apud quos tam contumelioſe tractata virtus eſt, adhuc virtus ſit: quae habere nomen ſuum non poteſt, ſi loco ceſſit. interim de quo agitur, multos oſtendam voluptatibus obſeſſos, in quos fortuna omnia munera ſua effudit, quos fatearis neceſſe eſt malos. Adſpice Nomentanum et Apicium, terrarum ac maris (ut iſti vocant) bona conquirentes, et ſuper menſam recognoſcentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem e ſuggeſtu roſae exſpectantes popinam ſuam, aures vocum ſono, ſpectaculis oculos, ſaporibus palatum ſuum delectantes. Mollibus lenibusque fomentis totum laceſſitur eorum corpus: et ne nares interim ceſſent, odoribus variis inficitur locus ipſe, in quo luxuriae parentatur. Hos eſſe in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

XII. Male, inquit, illis erit: quia multa interveniunt, quae perturbant animum, et opiniones inter ſe contrariae mentem inquietabunt. Quod ita eſſe

concedo. ſed nihilominus illi ipſi ſtulti, et inaequales et ſub ictu poenitentiae poſiti, magnas percipiunt voluptates: ut fatendum ſit, tam longe tum illos ab omni moleſtia abeſſe, quam a bona mente: et (quod plerisque contingit) hilarem inſaniam inſanire, ac per riſum furere. At contra, ſapientium remiſſae voluptates et modeſtae, ac paene languidae ſunt, compreſſaeque, et vix notabiles: ut quae neque arceſſitae veniant, nec quamvis per ſe acceſſerint, in honore ſint, neque ullo gaudio percipientium exceptae. Miſcent enim illas, et interponunt vitae, ut ludum iocumque inter ſeria. Deſinant ergo inconvenientia iungere, et virtuti voluptatem implicare, per quod vitium peſſimis quibusque adulantur. Ille effuſus in voluptates, reptabundus ſemper atque ebrius, quia ſcit ſe cum voluptate vivere, credit et cum virtute: audit enim voluptatem a virtute ſeparari non poſſe: deinde vitiis ſuis ſapientiam inſcribit, et abſcondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulſi luxuriantur, ſed vitiis dediti luxuriam ſuam in philoſophiae ſinu abſcondunt, et eo concurrunt, ubi audiunt laudari voluptatem. Nec aeſtimatur voluptas illa Epicuri, (ita enim mehercules ſentio) cum ſobria et ſicca ſit: ſed ad nomen ipſum advolant, quaerentes libidinibus ſuis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod unum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubeſcebant, et vitio gloriantur: ideoque ne reſurgere quidem adoleſcentiae licet, cum honeſtus turpi deſidiae titulus acceſſit.

XIII. Hoc eſt, cur iſta voluptatis laudatio perni-

ciosa sit, quia honesta praecepta intra latent: quod corrumpit, apparet. In ea quidem ipse sententia sum (invitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum et recta praecipere, et, si propius accesseris, tristia: voluptas enim illa ad parvum et exile revocatur: et quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parere naturae. parum est autem luxuriae, quod naturae satis est. Quid ergo est? ille quisquis desidiosum otium, et gulae ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malae rei quaerit auctorem: et dum illo venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: et vitia sua cum coepit putare similia praeceptis; indulget illis, non timide nec obscure: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico, quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, male audit, infamis est: et immerito. Hoc scire quis potest, nisi interius admissus? frons ipsa dat locum fabulae, et ad malam spem invitat. Hoc tale est, quale vir fortis stolam indutus. Constante tibi pudicitia, virtus salva est: nulli corpus tuum patientiae vacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, et inscriptio ipsa exitans animum ad ea repellenda, quae statim enervant, cum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosae indolis spem. qui voluptatem sequitur, videtur enervis, fractus, degenerans a viro, perventurus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, ut sciat, quae ex eis intra naturale desiderium sistant, quae in praeceps ferantur, infinitaeque sint, et quo magis implentur, eo

magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimium sit; quia in ipsa est modus. Non est bonum, quod magnitudine laborat sua.

XIV. Rationabilem porro sortiris naturam, quae melius res, quam ratio proponitur? et si placet illa iunctura, si hoc placet ad beatam vitam ire comitatu; virtus antecedat, comitetur voluptas, et circa corpus, ut umbra versetur. Virtutem quidem excellentissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, haec ferat signa: habebimus nihilominus voluptatem, sed domini eius et temperatores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, utroque caruere. virtutem enim amittunt. ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente unda fluctuantur. Evenit autem hoc nimia intemperantia, et amore caeco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Ut feras cum labore periculoque venamur, et captarum quoque illarum solicita possessio est: saepe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates, in magnum malum evasere, captaeque cepere. Quae quo plures maioresque sunt, eo ille minor ac plurium servus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. quemadmodum

qui beſtiarum cubilia indagat, et —— *laqueo captare feras* magno aeſtimat, et —— *magnos canibus circumdare ſaltus*, ut illarum veſtigia premat, potiora deſerit, multisque officiis renuntiat: ita qui ſectatur voluptatem, omnia poſtponit: et primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates ſibi emit, ſed ſe voluptatibus vendit.

XV. Quid tamen, inquit, prohibet in unum virtutem voluptatemque confundi, et effici ſummum bonum, ut idem et honeſtum et iucundum ſit? Quia pars honeſti non poteſt eſſe, niſi honeſtum: nec ſummum bonum habebit ſinceritatem ſuam, ſi aliquid in ſe viderit diſſimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamvis bonum ſit, abſoluti tamen boni pars eſt: non magis quam laetitia et tranquillitas, quamvis ex pulcherrimis cauſis naſcantur. Sunt enim iſta bona, ſed conſequentia ſummum bonum, non conſummantia. Qui vero voluptatis virtutisque ſocietatem facit, et ne ex aequo quidem, fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris eſt, hebetat, libertatemque illam ita demum, ſi nihil ſe pretioſius novit, invictam, ſub iugum mittit. Nam (quae maxima ſervitus eſt) incipit illi opus eſſe fortuna. ſequitur vita anxia, ſuſpicioſa, trepida, caſuum pavens, temporumque ſuſpenſa momentis. Non das virtuti fundamentum grave, immobile, ſed iubes illam in loco volubili ſtare. Quid autem tam volubile eſt, quam fortuitorum exſpectatio: et corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic poteſt Deo parere, et quidquid evenit, bono animo excipere, nec de fato que-

ri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum dolorumque punctiunculas concitatur? Sed nec patriae quidem bonus tutor aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illo ergo summum bonum escendat, unde nulla vi detrahatur: quo neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec ulli rei quae deterius summi boni ius faciat. Escendere autem illo sola virtus potest. illius gradu clivus iste frangendus est: illa fortiter stabit, et quidquid evenerit, feret: non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturae. Et ut bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, et transverberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus praeceptum: Deum sequere. Quisquis autem queritur, et plorat, et gemit: imperata facere vi cogitur, et invitus rapitur ad iussa nihilominus. Quae autem dementia est, potius trahi quam sequi? tam mehercule, quam stultitia et ignorantia conditionis suae, dolere, quod aliquid tibi incidit durius; aut mirari, aut indigne ferre ea, quae tam bonis accidunt quam malis. morbos dico, funera, debilitates, et cetera ex transverso in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex universi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quae vitare nostrae potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parere, libertas est.

XVI. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid haec tibi suadebit? ne quid aut bonum, aut malum

existimes, quod nec virtute, nec malitia continget. deinde, ut sis immobilis et contra malum ex bono, ut, qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia et aequa divinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent: nihil adversum accidet, nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad vivendum beate sufficit perfecta illa et divina? Quidni sufficiat? immo superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiamsi multum processit, opus est tamen aliqua fortunae indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsolvit, et omne vinculum mortale. Quid ergo interest? quod alii alligati sunt, alii adstricti, alii districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, et se altius extulit, laxam catenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

XVII Si quis itaque istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris quam vivis? Quare superiori verba summittis; et pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, et damno moveris, et lacrimas, audita coniugis aut amici morte, demittis, et respicis famam, et malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quam naturalis usus desiderat? cur non ad praescriptum tuum coenas? cur tibi nitidior supellex est? cur apud te vinum aetate tua vetustius

bibitur? cur autem domus disponitur? cur arbores praeter umbram nihil daturae conseruntur? quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? quare paedagogium pretiosa veste succingitur? quare ars est apud te, ministrare: nec temere, et ut libet, collocatur argentum, sed perite servitur, et est aliquis scindendi obsonii magister? Adiice, si vis, cur trans mare possides? cur plura, quam nosti? turpiter aut tam negligens es, ut non noveris pauculos servos; aut tam luxuriosus, ut plures habeas, quam quorum notitiae memoria sufficiat. Adiuvabo postmodum; convicia, et plura mihi quam putas, obiiciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, et, ut malevolentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque a me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior. hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, et errores meos obiurgare. Non perveni ad sanitatem, ne perveniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagrae meae compono, contentus si rarius accedit, et si minus verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

XVIII. Haec non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter vivis. Hoc, malignissima capita, et optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viverent, sed quemadmodum vivendum esset. De virtute, non de me loquor: et cum vitiis convicium facio, in primis meis facio. cum potuero, vivam quomodo oportet. Nec malignitas me ista

multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perseverem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio, quo minus virtutem adorem, et ex intervallo ingenti reptabundus sequar. Exspectabo scilicet, ut quidquam malevolentiae inviolatum sit: cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur et aliquis non istis dives nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? Virum acerrimum, et contra omnia naturae desideria pugnantem; hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod cum sibi interdixerit habere, interdixit et poscere; negant enim sapientem egere. Vides enim? non virtutis scientiam, sed egestatis professus est.

XIX. Diodorum Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitae suae manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam praesecuit. alii dementiam videri volunt factum hoc eius, alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudavitque aetatis in portu et ad ancoram actae quietem: et dixit, Quid vos inviti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte disputatis, et ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quasi aliena virtus, exprobratio delictorum vestrorum sit. Inviti splendida cum sordi-

bus veſtris confertis, nec intelligitis quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi qui virtutem ſequuntur, avari, libidinoſi, ambitioſique ſunt: quid vos eſtis, quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam praeſtare quae loquitur, nec ad exemplar orationis ſuae vivere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempeſtates evadentia? cum refigere ſe crucibus conentur, in quas unusquisque veſtrum clavos ſuos ipſe adigit? ad ſupplicium tamen acti, ſtipitibus ſingulis pendent. Hi qui in ſe ipſos animadvertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus diſtrahuntur: et maledici, in alienam contumeliam venuſti ſunt. Crederem illis hoc vacare, niſi quidam ex patibulo ſuos ſpectatores conſpuerent.

XX. Non praeſtant philoſophi quae loquuntur? multum tamen praeſtant, quod loquuntur, quod honeſta mente concipiunt. Nam quidem ſi et paria dictis agerent, quid eſſet illis beatius? interim non eſt, quod contemnas bona verba, et bonis cogitationibus plena praecordia. Studiorum ſalutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio eſt. Quid mirum, ſi non aſcendunt in altum ardua aggreſſi? ſed viros ſuſpice, etiamſi decidunt, magna conantes. Generoſa res eſt, reſpicientem non ad ſuas, ſed ad naturae ſuae vires, conari alta, tentare, et mente maiora concipere, quam quae etiam ingenti animo adornatis effici poſſint. Qui ſibi hoc propoſuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego divitias et praeſentes et abſen-

tes aeque contemnam: nec ſi alicubi iacebunt, triſtior; nec ſi circa me fulgebunt, animoſior. ego fortunam nec venientem ſentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. ego ſic vivam, quaſi ſciam aliis me natum: et naturae rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donavit omnibus: uni mihi omnes. Quidquid habebo, nec ſordide cuſtodiam, nec prodige ſpargam. nihil magis poſſidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec ulla, niſi accipientis aeſtimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis cauſa, omnia conſcientiae faciam: populo teſte fieri credam, quidquid me neſcio faciam. Edendi erit bibendique finis, deſideria naturae reſtinguere, non implere alvum, et exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis et facilis, exorabor antequam roger, honeſtis precibus occurram. Patriam meam eſſe mundum ſciam, et praeſides deos: hos ſupra me, circaque me ſtare, factorum dictorumque cenſores. Quandocunque autem natura ſpiritum repetet, aut ratio dimittet, teſtatus exibo, bonam me conſcientiam amaſſe, bona ſtudia: nullius per me libertatem diminutam, minime meam.

XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: nae ille, etiamſi non tenuerit, magnis tamen excidet auſis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odiſtis, nihil novi facitis. nam et ſolem lumina aegra formidant, et averſantur diem ſplendidum nocturna animalia, quae ad

primum eius ortum ſtupent, et latibula ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, et infelicem linguam bonorum exercete convicio. inſtate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philoſophiae ſtudioſus eſt, et tam dives vitam agit? quare opes contemnendas dicit, et habet? vitam contemnendam putat, et tamen vivit? valetudinem contemnendam, et tamen illam diligentiſſime tuetur, atque optimam mavult. Et exſilium nomen vanum putat, et ait, Quid eſt enim mali, mutare regiones? et tamen, ſi licet, ſeneſcit in patria? Et inter longius tempus et brevius nihil intereſſe iudicat: tamen ſi nihil prohibet, extendit aetatem, et in multa ſenectute placidus viret? Ait iſta debere contemni: non, ne habeat; ſed ne ſolicitus habeat. non abigit illa a ſe: ſed abeuntia ſecurus proſequitur. Divitias quidem ubi tutius fortuna deponet, quam ibi, unde ſine querela reddentis receptura eſt? M. Cato cum laudaret Curium et Coruncanium, et ſeculum illud in quo cenſorium crimen erat, paucae argenti lamellae, poſſidebat ipſe quadringenties ſeſtertium: minus ſine dubio quam Craſſus, plus tamen quam cenſorius Cato. Maiore ſpatio, ſi comparentur, proavum vicerat, quam a Craſſo vinceretur. Et ſi maiores illi obveniſſent opes, non ſpreviſſet. nec enim ſe ſapiens indignum ullis muneribus fortuitis putat. Non amat divitias, ſed mavult: non in animum illas, ſed in domum recipit: nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, et maiorem virtuti ſuae materiam ſubminiſtrari vult.

XXII. Quid autem dubii eſt, quin maior mate-

ria ſapienti viro ſit, animum explicandi ſuum in divitiis, quam in paupertate? cum in hac unum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi: in divitiis, et temperantia, et liberalitas, et diligentia, et diſpoſitio, et magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet ſe ſapiens, etiamſi fuerit minimae ſtaturae: eſſe tamen ſe procerum volet. et exilis corpore, ac amiſſo oculo valebit: malet tamen ſibi eſſe corporis robur. Et haec ita, ut ſciat eſſe aliud in ſe valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quaedam enim, etiamſi in ſummam rei parva ſunt, ut et ſubduci ſine ruina principalis boni poſſint, adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam laetitiam, et ex virtute naſcentem. Sic illum afficiunt divitiae, et exhilarant, ut navigantem ſecundus et ferens ventus, ut dies bonus, et in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro ſapientum, noſtrorum dico, quibus unum eſt bonum virtus, negat etiam haec quae indifferentia vocamus, habere in ſe aliquid pretii, et alia aliis eſſe potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora divitiae ſunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis ſcire, quam non habeant eundem locum? mihi divitiae ſi effluxerint, nihil auferent, niſi ſemetipſas: tu ſtupebis, et videberis tibi ſine te relictus, ſi illae a te receſſerint. apud me divitiae aliquem locum habent: apud te, ſummum. ad poſtremum, divitiae meae ſunt: tu divitiarum es.

XXIII. Deſine ergo philoſophis pecunia interdicere. nemo ſapientiam paupertate damnavit. Habe-

bit philoſophus amplas opes : ſed nulli detractas, nec alieno ſanguine cruentas, ſine cuiusquam iniuria partas, ſine ſordidis quaeſtibus, quarum tam honeſtus ſit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiſcat, niſi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honeſtae ſunt : in quibus cum multa ſint quae quisque ſua dicere velit, nihil eſt quod quisquam ſuum poſſit dicere. Ille vero fortunae benignitatem a ſe non ſubmovebit, et patrimonio per honeſta quaeſito nec gloriabitur, nec erubeſcet. Habebit tamen etiam quo glorietur, ſi aperta domo, et admiſſa in res ſuas civitate, poterit dicere : Quod quisque ſuum agnoverit, tollat. O magnum virum, optime divitem, ſi opus ad hanc vocem conſonet! ſi poſt hanc vocem tantundem habuerit! ita dico, ſi tutus et ſecurus ſcrutationem populo praebuerit : ſi nihil quisquam apud illum invenerit, quo manus iniiciat : audacter et propalam erit dives. Sicut ſapiens nullum denarium intra limen ſuum admittet, male intrantem : ita et magnas opes, munus fortunae, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim eſt, quare illis bonum locum invideat? veniant, hoſpitentur. Nec iactabit illas, nec abſcondet. alterum infruniti animi eſt; alterum timidi et puſilli, velut magnum bonum intra ſinum continentis. Nec, ut dixi, eiiciet illas e domo. Quid enim dicet? utrumne, inutiles eſtis : an, Ego uti divitiis neſcio? Quemadmodum etiam ſi pedibus ſuis poterit iter conficere, eſcendere tamen vehiculum malet : ſic ſi poterit eſſe dives, volet : et habebit utique opes, ſed tanquam leves et avolaturas : nec ulli alii, nec ſibi graves eſſe patietur. Donabit.

Quid erexiſtis aures? quid expeditis ſinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum ſummo conſilio, digniſſimos eligens: ut qui meminerit, tam expenſorum quam acceptorum rationem eſſe reddendam. Donabit ex recta et probabili cauſa. nam inter turpes iacturas malum munus eſt. Habebit ſinum facilem, non perforatum: ex quo multa exeant, nihil excidat.

XXIV. Errat, ſi quis exiſtimat facilem rem eſſe donare. Plurimum iſta res habet difficultatis, ſi modo conſilio tribuitur, non caſu et impetu ſpargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic ſuccurro, huius miſereor. Illum inſtruo, dignum quem non deducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamvis deſit: quia etiamſi dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Non poſſum in hac re eſſe negligens: nunquam magis nomina facio, quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? immo non perditurus. Eo loco ſit donatio, unde repeti non debeat, reddi poſſit. Beneficium collocetur, quemadmodum theſaurus alte obrutus: quem non eruas, niſi fuerit neceſſe. Quid domus ipſa divitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? hominibus prodeſſe natura iubet: ſervi liberine ſint, ingenui an libertini, iuſtae libertatis, an inter amicos datae, quid refert? ubicunque homo eſt, ibi beneficio locus eſt. Poteſt itaque pecuniam etiam intra limen ſuum diffundere, et liberalitatem exercere: quae non quia liberis debetur, ſed quia a libero animo proficiſcitur, ita nomi-

nata eſt. Haec apud ſapientem nec unquam in turpes indignosque impingitur, nec unquam ita defatigata errat, ut non quotiens dignum invenerit, quaſi ex pleno fluat. Non eſt ergo quod perperam exaudiatis, quae honeſte, fortiter, animoſe, a ſtudioſis ſapientiae dicuntur: et hoc primum attendite. Aliud eſt, ſtudioſus ſapientiae: aliud, iam adeptus ſapientiam. Ille tibi dicet: Optime loquor, ſed adhuc inter mala volutor plurima. Non eſt, quod me ad formulam meam exigas: cum maxime facio me et formo, et ad exemplar ingens attollo. ſi proceſſero, quantum propoſui, exige; ut dictis facta reſpondeant. Aſſecutus vero humani boni ſummam, aliter tecum aget, et dicet: Primum, non eſt, quod tibi permittas de melioribus ferre ſententiam. mihi iam quod argumentum eſt recti contigit, malis diſplicere. Sed ut tibi rationem reddam, quam nulli mortalium invideo, audi quid promittam, et quanti quaeque aeſtimem. Divitias nego bonum eſſe: nam ſi eſſent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non poteſt; hoc illis nomen nego. ceterum et habendas eſſe, et utiles, et magna commoda vitae afferentes, fateor.

XXV. Quid ergo eſt? quare illas non in bonis numerem, et quid in illis praeſtem aliud, quam vos, quoniam inter utrosque convenit habendas, audite. Pone in opulentiſſima me domo, pone ubi aurum argentumque in promiſcuo uſu ſit: non ſuſpiciam me ob iſta, quae etiam ſi apud me, extra me tamen ſunt. In ſublicium pontem me transfer, et inter egentes abiice: non ideo tamen me deſpiciam, quod in illo-

rum numero confideo, qui manum ad ftipem porrigunt. quid enim ad rem, an fruftum panis defit, cui non deeft mori poffe? Quid ergo eft? domum illam fplendidam malo, quam pontem. Pone in inftrumentis fplendentibus, et delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum, quod purpura in conviviis meis fubfternetur. Nihilo miferior ero, fi laffa cervix mea in manipulo foeni acquiefcet, fi fuper Circenfe tomentum, per farturas veteris lintei effluens, incubabo, Quid ergo eft? malo quid mihi animi fit oftendere, pexatus et gaufapatus, quam nudis fcapulis aut femitectis. Ut omnes mihi dies ex voto cedant, novae gratulationes prioribus fubtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incurfionibus variis, nulla omnino hora fine aliqua querela fit: non ideo me dicam inter miferrima miferum, non ideo aliquem exfecrabor diem. provifum eft enim a me, ne quis mihi ater dies effet. Quid ergo eft? malo gaudia temperare, quam dolores compefcere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem univerfarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem usque ad Thebas a folis ortu vehat: iura reges Perfarum petant: me hominem effe tum maxime cogitabo, cum Deus undique confalutabor. Huic tam fublimi faftigio coniunge protinus praecipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris fuperbi ac feri pompam: non humilior fub alieno curru agar, quam in meo fteteram. Quid ergo eft? vincere tamen, quam capi ma-

lo. Totum fortunae regnum despiciam : sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet : sed malo faciliora ac iucundiora veniant, et minus vexatura tractantem. Non est enim quod ullam existimes esse sine labore virtutem, sed quaedam virtutes stimulis, quaedam fraenis egent. Quemadmodum corpus in proclivo retineri debet, in ardua impelli : ita quaedam virtutes in proclivi sunt, quaedam clivum subeunt. An dubium sit, quin escendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseverantia, et quaecunque alia duris opposita virtus est, et fortunam subigit ? Quid ergo ? non aeque manifestum est per devexum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem ? In his continemus animum, ne prolabatur : in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quae impugnatae fiunt fortiores : divitiis illas diligentiores, quae suspensum gradum ponunt, et pondus suum sustinent.

XXVI. Cum hoc ita divisum sit, malo has in usu mihi esse, quae exercendae tranquillius sint; quam eas quarum experimentum sanguis et sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter vivo quam loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras pervenit : quid significet, non quaeritis. Quid ergo inter me stultum, et te sapientem interest, si uterque habere volumus ? Plurimum. Divitiae enim apud sapientem virum in servitute sunt : apud stultum in imperio. sapiens divitiis nihil permittit : vobis divitiae omnia. Vos, tanquam aliquis vobis aeternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, et cohaeretis : sapiens tunc

maxime paupertatem meditatur, cum in mediis divitiis constitit. Nunquam imperator ita paci credit, ut non se praeparet bello: quod etiamsi non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes, tanquam periculum omne transcenderint, maioresque sint quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi divitiis luditis, nec providetis illarum periculum: sicut barbari plerumque inclusi, et ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quae ex longinquo struuntur, intelligunt. Idem vobis evenit. marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus undique immineant, iamque pretiosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit divitias, omnia illi sua relinquet: vivit enim praesentibus laetus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius adversus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opiniones vestras actum vitae meae flecterem. Solita conferte undique verba: non conviciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos. Haec dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit; sed in remedium, iubet. Adiiciet his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro movet. odisse et lacessere virtutem, bonae spei eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis; sicut ne diis quidem hi, qui aras evertunt: sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam ubi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iu-

piter optimus maximus ineptias poëtarum : quorum alius illi alas impoſuit, alius cornua : alius adulterum illum induxit, et abnoctantem : alius ſaevum in deos, alius iniquum in homines : alius raptorum ingenuorum corruptorem, et cognatorum quidem : alius parricidam, et regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum eſt, quam ut pudor hominibus peccandi demeretur, ſi tales deos credidiſſent. Sed quamquam iſta me nihil laedant, veſtra tamen vos moneo cauſa : ſuſpicite virtutem. Credite his, qui illam diu ſecuti, magnum quoddam ipſos, et quod in dies maius appareat, ſequi clamant. Et ipſam ut deos, et profeſſores eius ut antiſtites colite : et quotiens mentio ſacra literarum intervenerit, favete linguis. Hoc verbum non, ut plerique exiſtimant, a favore trahitur : ſed imperatur ſilentium, ut rite peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.

XXVII. Quod multo magis neceſſarium eſt imperari vobis, ut quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti et compreſſa voce audiatis. Cum ſiſtrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex, brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat; cum aliquis genibus per viam repens ululat; laurumque linteatus ſenex, et medio lucernam die praeferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis et auditis, et divinum eſſe eum, invicem mutuum alentes ſtuporem, affirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgavit, omnique honeſtiorem curia reddidit, proclamat : Quis iſte furor? quae iſta

inimica diis hominibusque natura est? infamare virtutes, et malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudate: si minus, transite. Quod si vobis exercere tetram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. nam cum in coelum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Praebui ego aliquando Aristophani materiam iocorum: tota illa mimicorum poëtarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quae petebatur. produci enim illi et tentari expedit: nec ulli magis intelligunt quanta sit, quam qui vires eius lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis, quam ferientibus, nota est. Praebeo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt undecumque moti sunt verberare: nec ideo aut loco eam movent, aut per tot aetates crebro incursu suo consumunt. Assilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quae firma et insuperabilia sunt, quidquid incurrit, malo suo vim suam exercet. Proinde quaerite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, et sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxius habitat, quare hic lautius coenat? Papulas observatis alienas, ipsi obsiti plurimis ulceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum naevos aut verrucas derideat, quem foeda scabies depascitur. Obiicite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod consumserit: mihi ipsi Alcibiadem et Phaedrum ob-

iectate. O vos usu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit! Quin potius mala vestra circumspicitis, quae vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanae sunt, etiamsi statum vestrum parum nostis, ut vobis tantum otii supersit, ut in probra meliorum agitare linguam vacet.

XXVIII. Hoc vos non intelligitis, et alienum fortunae vestrae vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annuntiatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quae tempestates aut immineant vobis, paulo tardius rupturae nimbum suum, aut iam vicinae vos ac vestra rapturae, propius accesserint. Quid porro? nonne nunc quoque (etiamsi parum sentitis) turbo quidem animos vestros rotat, et involvit, fugientes petentesque eadem, et nunc in sublime allevatos, nunc in infima allisos rapit? ****

L. ANNAEI SENECAE

DE OTIO

AUT

SECESSU SAPIENTIS

LIBRI PARS.

L. ANNAEI SENECAE

DE OTIO

AUT

SECESSU SAPIENTIS

LIBRI PARS.

Argumentum & Ordo.

Liber hic an Epiſtola fuerit, neſcio: divellendus tamen a vita beata, cum qua commune nihil habet. Sed nec quando ſcriptum iſtud, ſcio: materies & tractatio bona eſt, atque erudita. Quaerebatur, An Sapienti non liceret in otium, & a republica ſecedere? Quaerebatur inter Stoicos; qui conſenſu eo vocabant. Ipſe affirmat: & principium ſcripti deeſt; quae ſuperſunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum id ius moremque eſſe: qui etſi miſerunt ad rempublicam, non iverunt. Quosdam autem a prima aetate otium, ſed honeſtum, amplecti: quosdam in ultima, tanquam veteranos, & emeritis iam ſtipendiis, illuc ire. Honeſtum autem otium in ſtudiis Sapientiae, & contemplatione Naturae, eſſe. Addit haec Stoicis, ſed & Epicureis placere: etſi in levi diſſenſu. quod iſti otium ex propoſito petant; illi ex cauſa. Nempe ſi reſpublica deſperate corrupta; ſi parva alicui auctoritas aut gratia; item ſi valetudo infirma. Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari. quam duplicem facit, Parvam & Magnam. Illa eſt, finibus certis, legibusque comprehenſa: Ut Athenienſis, aut Romana. Haec ipſe Mundus totus, cui Natura cives nos dedit. Magnam, etiam in otio & ſeceſſu Sapiens colit tractatque, ſcribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chryſippus fecere, & plus generi humano profuere, quam omnium actuoſorum ſudores & diſcurſus.

Ex Capite XXVIII.

* Circi nobis magno consensu vitia commendant. Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen per se ipsum secedere. meliores erimus singuli. Quid, quod secedere ad optimos viros, et aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. Tunc potest obtinere quod semel placuit, ubi nemo intervenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detorqueat. tunc potest vita aequali et uno tenore procedere, quam propositis diversissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quod vitia ipsa mutamus. sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos hoc quoque, quod iudicia nostra non tantum prava, sed etiam levia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternae inter cupiditatem nostram, et poenitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis; et id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se aestimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deseris partes. Certe Stoici vestri dicunt: Usque ad ultimum vitae finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuvare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, et quod

ait ille vir diſertiſſimus, Canitiem galea premimus. Nos ſumus, apud quos usque eo nihil ante mortem otioſum eſt, ut, ſi res patitur, non ſit ipſa mors otioſa. Quid nobis Epicuri praecepta in ipſis Zenonis principiis loqueris? Quin tu bene naviter, ſi partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in praeſentia reſpondebo. Numquid vis amplius, quam ut me ſimilem ducibus meis praeſtem? Quid ergo eſt? non quo miſerint me illi, ſed quo duxerint, ibo.

XXIX. Nunc probabo tibi, nec deſciſcere me a praeceptis Stoicorum: nam ne ipſi quidem a ſuis deſciverunt: et tamen excuſatiſſimus eſſem, etiamſi non praecepta illorum ſequerer, ſed exempla. Hoc quod dico, in duas dividam partes. Primum, ut poſſit aliquis, vel a prima aetate, contemplationi veritatis totum ſe tradere, rationem vivendi quaerere, atque exercere, ſecreto. Deinde, ut poſſit hoc aliquis emeritis iam ſtipendiis, profligatae aetatis, iure optimo facere, et ad alios actus animum referre: virginum Veſtalium more, quae, annis inter officia diviſis, diſcunt facere ſacra, et cum didicerunt, docent.

XXX. Haec Stoicis quoque placere oſtendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chryſippive committere: ſed quia res ipſa patitur me ire in illorum ſententiam: quam ſi quis ſemper unius ſequitur, non id curiae, ſed iam factionis eſt. Utinam quidem iam tenerentur omnia, et inoperta ac confeſſa veritas eſſet! nihil ex decretis mutaremus: nunc veritatem, cum eis ipſis qui

docent, quaerimus. Duae maximae in hac re diffident fectae, Epicureorum et Stoicorum: fed utraque ad otium diverfa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad Rempublicam fapiens, nifi fi quid intervenerit. Zenon ait: Accedet ad rempublicam, nifi fi quid impedierit. Alter otium ex propofito petit, alter ex caufa. Caufa autem illa late patet. fi refpublica corruptior eft, quam ut adiuvari poffit, fi occupata eft malis; non nitetur fapiens in fupervacuum, nec fe nihil profuturus impendet: fi parum habebit auctoritatis aut virium; nec illum erit admiffura refpublica, fi valetudo illum impediet. Quomodo navem quaffam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: fic ad iter quod inhabile fciet, non accedet. Poteft ergo et ille, cui omnia adhuc in integro funt, antequam ullas experiatur tempeftates, in tuto fubfiftere, et protinus commendare fe novis artibus: et illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quae exerceri etiam a quietiffimis poffunt. Hoc nempe ab homine exigitur, ut profit hominibus, fi fieri poteft, multis; fi minus, paucis; fi minus, proximis; fi minus, fibi. Nam cum fe utilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui fe deteriorem facit, non fibi tantummodo nocet, fed etiam omnibus eis, quibus melior factus prodeffe potuiffet: fic fi quis bene de fe meretur, hoc ipfo aliis prodeft, quod illis profuturum parat.

XXXI. Duas refpublicas animo complectamur, alteram magnam, et vere publicam, qua dii atque homines continentur. in qua non ad hunc angulum

respicimus, aut ad illum, sed terminos civitatis nostrae cum sole metimur: alteram, cui nos adscripsit conditio nascendi. Haec aut Atheniensium erit, aut Carthaginiensium, aut alterius alicuius urbis: quae non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore utrique reipublicae dant operam, maiori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum maiori. Huic maiori reipublicae et in otio deservire possumus. immo vero nescio, an in otio melius: ut quaeramus, quid sit virtus, una pluresve sint? natura an ars bonos viros faciat? unum sit hoc, quod maria terrasque, et mari ac terris inserta complectitur; an multa eiusmodi corpora Deus sparserit? continua sit omnis et plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, et solidis inane permixtum sit? Deus sedens opus suum spectet, an tractet? utrumne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus? immortalis sit mundus, an inter caduca, et ad tempus nata, numerandus? Haec qui contemplatur, quid Deo praestat? ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse, secundum naturam vivere: natura nos ad utrumque genuit, et contemplationi rerum, et actioni.

XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro? hoc non erit probatum, si se unusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat, ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Navigant quidam, et labores peregrinationis longissimae una mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum remotumque. Haec res ad spectacu-

la populos contrahit, haec cogit praeclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates evolvere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: et artis sibi ac pulchritudinis suae conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, et non uno genere formosa, solitudini ostenderet. Ut scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, et circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationem factum, ut ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, et vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, et collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit: ut per haec quae obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta visimus, quanta sunt: sed acies nostra aperit sibi investigando viam, et fundamenta veri iacit, ut inquisitio transeat ex apertis in obscura, et aliquid ipso mundo inveniat antiquius. Unde ista sidera exierint? quis fuerit universi status, antequam singula in partes discederent? quae ratio mersa et confusa diduxerit? quis loca rebus assignaverit? suapte natura gravia descenderint, evolaverint levia; an praeter nisum pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maxime probatur, hominem divini spiritus esse, partem ac veluti scintillas quasdam sacrorum in ter-

ras desiluisse, atque alieno loco haesisse? Cogitatio nostra coeli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod ultra mundum iacet: utrumne profunda vastitas sit, an et hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit habitus exclusis: informia et confusa sint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an et illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohaereant mundo, an longe ab hoc secesserint, et in vacuo volutentur? individua sint, per quae struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, et per totum mutabilis? utrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diversa conspirent. Ad haec quaerenda natus, aestima, quam non multum acceperit temporis, etiam si illud totum sibi vindicet. cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas avarissime servet, et usque in ultimae aetatis humanae terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat; tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. Ergo secundum naturam vivo, si totum me illi dedi, si illius admirator cultorque sum. Natura autem utrumque facere me voluit, et agere, et contemplationi vacare. Utrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis causa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quam assiduam contemplationem, sine exitu. est enim dulcis, et habet illecebras suas. Adversus hoc tibi respondeo. aeque refert, quo animo civilem agas vitam: an ut sem-

per inquietus sis, nec unquam sumas ullum tempus, quo ab humanis ad divina respicias. Quomodo res appetere, sine ullo virtutum amore, et sine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minime probabile est: (misceri enim inter se ista, et conferri debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illam debere profectus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, et ea quae meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? ut sciat secum quoque ea acturum, per quae posteris prosit. Nos certe sumus, qui dicimus, et Zenonem et Chrysippum maiora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non uni civitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conveniat bono viro, per quod futura secula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines, quique sunt, quique erunt? Ad summam quaero, an ex praeceptis suis vixerint Cleanthes, et Chrysippus, et Zenon? non dubie respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse vivendum. atqui nemo illorum rempublicam administravit. Non fuit illis, inquis, aut fortuna, aut dignitas, quae admitti ad publicarum rerum tractationem solet. Sed iidem nihilominus non segnem egere vitam. invenerunt, quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset,

quam aliorum discursus et sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamvis nihil publice agerent. Praeterea tria genera sunt vitae, inter quae, quod sit optimum, quaeri solet: unum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, deposita contentione depositoque odio, quod implacabile diversa sequentibus indiximus, videamus, an haec omnia ad idem sub alio titulo perveniant. Nec ille, qui voluptatem probat, sine contemplatione est; nec ille, qui contemplationi inservit, sine voluptate est; nec ille, cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, utrum aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sane grande discrimen: tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo male existimare consuevimus, voluptatem inertem probat, sed eam, quam ratione efficit firmam sibi. Ita et haec ipsa voluptaria secta in actu est. Quidni in actu sit, cum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum a voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit poenitentia, aut dolor minor pro graviore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? ut appareat, contemplationem placere omnibus. Alii petunt illam: nobis haec statio est, non portus. Adiice nunc huc, quod e lege Chrysippi vivere otioso licet. non dico, ut otium patiatur, sed ut eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet rempublicam accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: utrum quia respublica illi deest, an quia ipse

reipublicae? Si omnibus defutura respublica eft (femper autem deerit faftidiofe quaerentibus) interrogo ad quam rempublicam fapiens acceffurus fit? Ad Athenienfium, in qua Socrates damnatur, Ariftoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit invidia virtutes? Negabis mihi acceffurum ad hanc rempublicam fapientem. Ad Carthaginienfium ergo rempublicam fapiens accedet, in qua affidua feditio, et optimo cuique infefta libertas eft, fumma aequi ac boni vilitas, adverfus hoftes inhumana crudelitas, etiam adverfus fuos hoftilis? Et hanc fugiet. Si percenfere fingulas voluero, nullam inveniam, quae fapientem, aut quam fapiens pati poffit. Quodfi non invenitur illa respublica quam nobis fingimus, incipit omnibus effe otium neceffarium: quia quod unum praeferri poterat otio, nusquam eft. Si quis dicit optimum effe navigare: deinde negat navigandum in eo mari, in quo naufragia fieri foleant, et frequenter fubitae tempeftates fint, quae rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat navem folvere, quamquam laudat navigationem. *

L. ANNAEI SENECAE

AD AEBUTIUM

LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBRI VII.

L. ANNAEI SENECAE
AD AEBUTIUM
LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER PRIMUS.

Argumentum & Ordo.

Hos libros inter Philosophiae ultimos pono, etsi frontem antea tenuerunt. Sed res ita est, si tempus spectes: & scripti omnino sunt sub Nerone, post Claudii mortem. Argumentum certum, quod fine libri primi contemtim admodum de Claudio, & futile eius iudicium traducit: non facturus unquam illo vivo. Libri boni sunt, sed mehercule in ordine & tractatu confusi: quem vix est vel annitentem expedire. Tamen, ut possumus. Primus liber exordium habet & querelam de Ingratitudine, quae crebra est, & inter vitia tamen magna. Ideo de Beneficiis se scripturum, Quae vis eorum, & Proprietas sit? Haec usque ad Cap. V. Tum definit, Beneficium non in materie, sed animo tribuentis esse: & ab eo pendendum. Diducit per exempla, & argumenta, usque ad Cap. XI. Ibi duo membra dicendorum proponit, Quae beneficia danda, & Quemadmodum? Prius exsequitur ad finem libri: alterum differt in sequentem.

I. INTER multos ac varios errores temere viventium inconsulteque, nihil propemodum indignius, optime Liberalis, dixerim, quam quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim, ut male collata, male debeantur. de quibus non redditis,

ſero querimur: iſta enim perierant, cum darentur. Nec mirum eſt, inter plurima maximaque vitia nullum eſſe frequentius, quam ingrati animi. Id evenire ex pluribus cauſis video. prima, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus: ſed nomina facturi, diligenter in patrimonium et vaſa debitoris inquirimus: ſemina in ſolum effoetum et ſterile non ſpargimus: beneficia ſine ullo delectu magis proiicimus, quam damus. Nec facile dixerim, utrum turpius ſit infitiari, an repetere beneficium. id enim genus huius crediti eſt, ex quo tantum recipiendum ſit, quantum ultro refertur: decoquere vero foediſſimum ob hoc ipſum, quia non opus eſt ad liberandum fidem facultatibus, ſed animo. reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum ſit in ipſis crimen, qui ne confeſſione quidem grati ſunt, in nobis quoque eſt. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graves exprobratores exactoresque ſumus; alias leves, et quos paulo poſt muneris ſui poeniteat; alias queruli, et minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus: non tantum poſtquam dedimus beneficia, ſed dum damus. Quis enim noſtrum contentus fuit, aut leviter rogari, aut ſemel? quis non, cum aliquid a ſe peti ſuſpicatus eſt, frontem adduxit, vultum avertit, occupationes ſimulavit, longis ſermonibus, et de induſtria non invenientibus exitum, occaſionem petendi abſtulit, et variis artibus properantes neceſſitates eluſit? In anguſto vero comprehenſus, aut diſtulit, id eſt, timide negavit, aut promiſit; ſed difficulter, ſed ſubductis ſuperciliis,

ſed malignis et vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, ſed expreſſit. Gratus eſſe adverſus eum quisquam poteſt, qui beneficium aut ſuperbe abiecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, ut moleſtia careret, dedit? Errat, ſi quis ſperat reſponſurum ſibi, quem dilatione laſſavit, exſpectatione torſit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: et ideo non eſt negligenter dandum. Sibi enim quisque debet, quod a neſciente accepit. Nec tarde quidem: quia cum in omni officio magni aeſtimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit. Utique non contumelioſe. nam cum ita natura comparatum ſit, ut altius iniuriae quam merita deſcendant, et illa cito defluant, has tenax memoria cuſtodiat: quid exſpectat qui offendit, dum obligat? Satis adverſus illum gratus eſt, qui beneficio eius ignoſcit. Non eſt autem quod tardiores faciat ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (ut dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effuſa neceſſitate ſacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Utuntur natura ſua, et cuncta, interque illa ipſos munerum ſuorum malos interpretes, iuvant. Hos ſequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non foeneremus. Dignus eſt decipi, qui de recipiendo cogitavit, cum daret. At male ceſſit. Et liberi, et coniuges ſpem fefellerunt: tamen et educamus, et ducimus; adeoque adverſus experimenta pertinaces ſumus, ut bella victi, et naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quae ſi quis non dat quia non re-

cipit, dedit ut reciperet, bonamque ingratorum facit causam: quibus ita demum turpe est non reddere, si et licet. Quam multi indigni luce sunt? et tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem novam gignit, ipsosque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc et magni animi et boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, et post malos quoque bonum quaerere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus, dare beneficia: non utique reditura, quorum a viro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, et pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet, ut si spes mihi praecidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quam non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius.

II. *Beneficia in vulgus cum largiri institueris,*
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

In priore versu utrumque deprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt; et nullius rei, minime beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui uno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc et verius sit, et magnitudini bene facientis aptius, ut illum hortemur ad danda, etiamsi nullum bene positurus est. Illud enim falsum est, Perdenda sunt mul-

ta. Nullum perit: quia qui perdit, computaverat. Beneficiorum ſimplex ratio eſt: tantum erogatur. ſi reddet aliquid, lucrum eſt: ſi non reddet, damnum non eſt. Ego illud dedi, ut darem. nemo beneficia in kalendario ſcribit: nec avarus exactor ad horam et diem creditorem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, niſi admonitus a reddente: alioquin in formam crediti tranſeunt. Turpis foeneratio eſt, beneficium expenſum ferre. Qualiscunque priorum eventus eſt, perſevera in alios conferre. melius apud ingratos iacebunt: quos aut pudor, aut occaſio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne ceſſaveris: opus tuum perage, et partes boni viri exſequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium conſilio, alium praeceptis ſalubribus adiuva.

III. Officia etiam ferae ſentiunt: nec vllum tam immanſuetum animal eſt, quod non cura mitiget, et in amorem ſui vertat. Leonum ora a magiſtris impune tractantur: elephantorum feritatem usque in ſervile obſequium demeretur cibus. Adeo etiam quae extra intellectum atque aeſtimationem beneficii ſunt poſita, aſſiduitas tamen meriti pertinacis evincit. Ingratus eſt adverſus unum beneficium? adverſus alterum non erit. duorum oblitus eſt? tertium etiam eorum quae exciderunt, memoriam reducet. Is perdit, qui cito ſe perdidiſſe credit. At qui inſtat, et onerat priora ſequentibus, etiam ex duro et immemori pectore gratiam extundit. Non audebit adverſus multa oculos attollere. quocunque ſe convertit, memoriam ſuam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis illum cinge. Quorum quae vis, quaeve proprie-

tas ſit, dicam, ſi prius illa, quae ad rem non pertinent, tranſilire mihi permiſeris. Num dicam quare tres Gratiae, et quare ſorores ſint, et quare manibus implexis, quare ridentes, iuvenes, et virgines, ſolutaque ac pellucida veſte? Alii quidem videri volunt unam eſſe, quae det beneficium: alteram, quae accipiat: tertiam, quae reddat. Alii tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, ſimul et accipientium reddentiumque. Sed utrumlibet ex iſtis iudicaverim: quid iſta nos iuvat ſcientia? Quid ille conſertis manibus in ſe redeuntium chorus? Ob hoc quia ordo beneficii per manus tranſeuntis, nihilominus ad dantem revertitur, et totius ſpeciem perdit, ſi usquam interruptus eſt: pulcherrimus, ſi cohaeſit, et vices ſervavit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares ſunt, quales ſolent eſſe qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuvenes: quia non debet beneficiorum memoria ſeneſcere. Virgines: quia incorrupta ſunt, et ſincera, et omnibus ſancta. In quibus nihil eſſe alligati decet, nec adſcripti: ſolutis itaque tunicis utuntur: pellucidis autem; quia beneficia conſpici volunt. Sit aliquis usque eo Graecis emancipatus, ut haec dicat neceſſaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quae nomina illis Heſiodus impoſuerit. Aglaian maximam natu appellavit, mediam Euphroſynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, et prout cuique viſum eſt, deflectit, et ad rationem aliquam conatur perducere: cum Heſiodus puellis ſuis, quod voluit, nomen impoſuerit. Itaque Homerus uni mutavit, Paſithean appellavit, et in matrimonium pro-

duxit, ut ſcias illas Veſtales non eſſe. Inveniam alium poëtam, apud quem praecingantur, et ſpiſſis auro Phrygianis prodeant. Ergo et Mercurius una ſtat: non quia beneficia oratio commendat, ſed quia pictori ita viſum eſt. Chryſippus quoque, penes quem ſubtile illud acumen eſt, et in imam penetrans veritatem, qui rei agendae cauſa loquitur, et verbis non ultra, quam ad intellectum ſatis eſt, utitur, totum librum ſuum his ineptiis replet: ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficii pauca admodum dicat: nec his fabulas, ſed haec fabulis inſerit. Nam praeter iſta quae Hecaton transſcribit, treis Chryſippus Gratias ait Iovis et Eurynomes filias eſſe: aetate autem minores quam Horas, ſed meliuſcula facie, et ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia late patentis matrimonii ſit, beneficia dividere: tanquam matri poſt filias ſoleat nomen imponi, aut poëtae vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriae loco audacia eſt: et cuicunque nomen non poteſt reddere, imponit: ita poëtae non putant ad rem pertinere, verum dicere, ſed aut neceſſitate coacti, aut decore corrupti, id quaeque vocari iubent, quod belle facit ad verſum. Nec illis fraudi eſt, ſi aliud quid in cenſum detulerunt: proximus enim poëta ſuum illa ferre nomen iubet. Hoc ut ſcias ita eſſe, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Heſiodum Charis eſt, apud Homerum Muſa.

IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia iſta, quae ita extra rem ſunt, ut nec circa rem quidem

ſint, relinquam. Tu modo nos tuere, ſi quis mihi obiiciet, quod Chryſippum in ordinem coëgerim, magnum mehercule virum, ſed tamen Graecum, cuius acumen nimis tenue retunditur, et in ſe ſaepe replicatur: etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen eſt? De beneficiis dicendum eſt, et ordinanda res, quae maxime ſocietatem humanam alligat: danda lex vitae, ne ſub ſpecie benignitatis inconſulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deeſſe oportet, nec ſuperfluere, haec ipſa obſervatio reſtringat, dum temperat: docendi ſunt libenter accipere, libenter reddere, et magnum ipſis certamen proponere, eos quibus obligati ſunt, re animoque non tantum aequare, ſed vincere. quia qui referre gratiam debet, nunquam conſequitur, niſi praeceſſit. hi docendi ſunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honeſtiſſimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, ſic nos adhortatur Chryſippus, ut dicat, verendum eſſe, ne quia Charites Iovis filiae ſunt, parum ſe grate gerere, ſacrilegium ſit, et tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quae beneficentior, gratiorque adverſus bene merentes fiam, per quae obligantium, obligatorumque animi certent, ut qui praeſtiterint, obliviſcantur, pertinax ſit memoria debentium. Iſtae vero ineptiae poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propoſitum eſt, et dulcem fabulam nectere. At qui ingenia ſanare, et fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, ſerio loquantur, et magnis viribus agant: niſi forte exiſtimas, levi

ac fabuloſo ſermone, et anilibus argumentis, prohiberi poſſe rem pernicioſiſſimam, beneficiorum novas tabulas.

V. Sed quemadmodum ſupervacua tranſcurram, ita exponam neceſſe eſt, hoc primum nobis eſſe diſcendum, quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit ſe alius pecuniam quam accepit, alius conſulatum, alius ſacerdotium, alius provinciam. Iſta autem ſunt meritorum ſigna, non merita. Non poteſt beneficium manu tangi: animo geritur. multum intereſt inter materiam beneficii, et beneficium. itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quae a proximis accipiuntur, beneficium eſt, ſed ipſa tribuentis voluntas. imperiti autem id, quod oculis incurrit, et quod traditur poſſideturque, ſolum notant: contra, illud quod in re carum atque pretioſum eſt, parvi pendunt. Haec quae tenemus, quae adſpicimus, in quibus cupiditas noſtra haeret, caduca ſunt; auferre ea nobis et fortuna, et iniuria poteſt: beneficium vero, etiam amiſſo eo quod datum eſt, durat. Eſt enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum a piratis redemi: hunc alius hoſtis excepit, et in carcerem condidit. non beneficium, ſed uſum beneficii mei ſuſtulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam ſine illis, quod in illis datum eſt. Omnia itaque, quae falſum beneficii nomen uſurpant, miniſteria ſunt, per quae ſe voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus evenit, ut aliubi ſit ſpecies rei, aliubi ipſa res. Imperator aliquem tor-

quibus, murali, et civica donat. quid habet per ſe corona pretioſum? quid praetexta? quid faſces? quid tribunal, et currus? nihil horum honor eſt, ſed honoris inſigne. Sic non eſt beneficium id, quod ſub oculos venit, ſed beneficii veſtigium et nota.

VI. Quid eſt ergo beneficium? Benevola actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, et ſponte ſua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, ſed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, conſiſtit, ſed in ipſo dantis aut facientis animo. Magnum autem eſſe inter iſta diſcrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium utique bonum eſt: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum eſt. Animus eſt, qui parva extollit, ſordida illuſtrat, magna et in pretio habita dehoneſtat: ipſa, quae appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali. refert, quo illa rector animus impellat, a quo forma datur rebus. Non eſt ergo beneficium ipſum, quod numeratur, aut traditur. ſicut nec in victimis quidem, licet opimae ſint, auroque praefulgeant, deorum eſt honos; ſed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fitilla religioſi ſunt; mali rurſus non effugiunt impietatem, quamvis aras ſanguine multo cruentaverint.

VII. Si beneficia in rebus, non in ipſa benefaciendi voluntate conſiſterent; eo maiora eſſent, quo maiora ſunt, quae accipimus. id autem falſum eſt. nonnunquam magis nos obligat, qui dedit parva magnifice: qui regum aequavit opes animo: qui exiguum tribuit, ſed libenter: qui paupertatis ſuae ob-

litus eſt, dum meam reſpicit : qui non voluntatem tantum iuvandi habuit, ſed cupiditatem : qui accipere ſe putavit beneficium, cum daret : qui dedit tanquam recepturus, recepit tanquam non dediſſet : qui occaſionem, qua prodeſſet, et occupavit et quaeſivit. Contra ingrata ſunt (ut dixi) licet re ac ſpecie magna videantur, quae danti aut extorquentur, aut excidunt : multoque gravius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum eſt quod in me contulit, ſed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum eſt : ſed dubitavit, ſed diſtulit, ſed cum daret, gemuit, ſed ſuperbe dedit, ſed circumtulit, et placere ei, cui praeſtabat, noluit. ambitioni dedit, non mihi.

VIII. Socrati cum multa multi pro ſuis quisque facultatibus offerrent : Aeſchines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi poſſim, invenio, et hoc uno modo pauperem me eſſe ſentio. Itaque dono tibi quod unum habeo, Me ipſum. Hoc munus rogo qualecunque eſt, boni conſulas, cogitesque alios cum multum tibi darent, plus ſibi reliquiſſe. Cui Socrates, Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, niſi forte parvo te aeſtimas? Habebo itaque curae, ut te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit Aeſchines hoc munere Alcibiadis parem divitiis animum, et omnem iuvenum opulentorum munificentiam.

IX. Vides quomodo animus inveniat liberalitatis materiam, etiam inter anguſtias? Videtur mihi dixiſſe : Nihil egiſti fortuna, quod me pauperem eſſe voluiſti : expediam nihilominus dignum huic viro

munus : et quia de tuo non poſſum, de meo dabo. Neque eſt quod exiſtimes illum vilem ſibi fuiſſe, qui pretium ſe ſui fecit: ingenioſus adoleſcens invenit, quemadmodum Socratem ſibi daret. Non quanti quaeque ſint, ſed a quali dentur, perſpiciendum. Callidus non difficilem aditum praebet immodica cupientibus: ſpesque improbas, nihil re adiuturus, verbis fovet. At peior, opinor, qui lingua aſper, vultu gravis, cum invidia fortunam ſuam explicavit. Colunt enim, deteſtanturque felicem, et, ſi potuerint, eadem facturi odere facientem. * Coniugibus alienis nec clam quidam, ſed aperte ludibrio habitis, ſuas aliis permiſere. Ruſticus, inurbanus, ac mali moris, et inter matronas abominanda conditio eſt, ſi quis coniugem in ſella proſtare vetuit, et vulgo admiſſis inſpectoribus vehi undique perſpicuam. Si quis nulla ſe amica fecit inſignem, nec alienae uxori annua praeſtat, hunc matronae humilem, et ſordidae libidinis, et ancillariolum vocant. Hinc decentiſſimum ſponſaliorum genus, adulterium: et in conſenſu vidui coelibatus, nemo uxorem duxit, niſi qui abduxit. Iam rapta ſpargere, ſparſa rapaci avaritia recolligere certant: nihil penſi habere, paupertatem alienam contemnere, ſuam timere, nullum aliud vereri malum: pacem iniuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam provincias ſpoliari, et nummarium tribunal, audita utrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quae emeris, vendere gentium ius eſt.

X. Sed longius nos impetus evehit, provocante materia. Itaque ſic finiamus, ne in noſtro ſeculo culpa

ſubſidat. Hoc maiores noſtri queſti ſunt, hoc nos querimur; hoc poſteri noſtri querentur, everſos eſſe mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas et omne fas labi. At iſta ſtant loco eodem, ſtabuntque, paululum dumtaxat ultro aut citro mota, ut fluctus: quos aeſtus accedens longius extulit, recedens interiore litorum veſtigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque fraenos pudicitia: nunc conviviorum vigebit furor, et foediſſimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius et formae cura, prae ſe ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam et audaciam erumpet male diſpenſata libertas: nunc in crudelitatem privatam ac publicam ibitur, bellorumque civilium inſaniam, qua omne ſanctum ac ſacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, et plurimum meri cepiſſe virtus erit. Non exſpectant uno loco vitia: ſed mobilia et inter ſe diſſentientia tumultuantur, pellunt invicem, fuganturque. Ceterum idem ſemper de nobis pronuntiare debebimus, malos eſſe nos, malos fuiſſe, invitus adiiciam, et futuros eſſe. Erunt homicidae, tyranni, fures, adulteri, raptores, ſacrilegi, proditores: infra iſta omnia ingratus eſt, niſi quod omnia iſta ab ingrato animo ſunt, ſine quo vix ullum magnum facinus accrevit. Hoc tu cave, tanquam maximum crimen, ne admittas: ignoſce tanquam leviſſimo, ſi admiſſum eſt. Haec eſt enim iniuriae ſumma. Beneficium perdidiſti. Salvum eſt tibi ex illo, quod eſt optimum: dediſti. Quemadmodum autem curandum, ut in eos potiſſimum beneficia conferamus, qui grate reſponſuri

erunt: ita quaedam, etiamsi de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine ullo meo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, et in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

XI. Sequitur ut dicamus, quae beneficia danda sint, et quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde utilia, deinde iucunda, utique mansura. Incipiendum est autem a necessariis. aliter enim ad animum pervenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse aestimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Recipe, non desidero: meo contentus sum. interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abiicere. Ex his quae necessaria sunt, quaedam primum obtinent locum, sine quibus non possumus vivere, quaedam secundum, sine quibus non debemus, quaedam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notae sunt, hostium manibus eripi, et tyrannicae irae, et proscriptioni, et aliis periculis, quae varia et incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: et lenocinium est muneris, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quemquam servare, quam possumus: ut muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine

quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit: tanquam libertas, et pudicitia, et mens bona. Post haec habebimus coniunctione, ac sanguine, usuque, et consuetudine longa, cara: ut liberos, coniuges, penates, ceteraque, quae usque eo animus sibi applicuit, ut ab illis, quam a vita divelli gravius existimet. Subsequuntur utilia, quorum varia et lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata: hic erit honor, et processus ad altiora tendentium. nec enim utilius quidquam est, quam sibi utilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, ut opportunitate grata sint, ut non vulgaria, quaeque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc aetatem, aut hoc modo, quae etiamsi natura pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum sit, quid frequenter occursurum habenti, ut toties nobiscum, quoties cum illo sit. Utique cavebimus, ne munera supervacua mittamus: ut feminae aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac literis dedito retia. Aeque ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, et valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

XII. Si arbitrium dandi penes nos est, praecipue mansura quaeremus, ut quam minime mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, ut quod acceperint, etiamsi non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: ubi ante oculos est,

et oblivifci fui non finit, fed auctorem fuum ingerit et inculcat. Eo quidem magis duratura quaeramus, quia nunquam admonere debemus: ipfae res evanefcentem memoriam excitent. Libentius donabo argentum factum, quam fignatum: libentius ftatuas, quam veftem, et quod ufus brevis deterat. Apud paucos poft rem manet gratia: plures funt, apud quos non diutius in animo funt donata, quam in ufu. Ergo fi fieri poteft, confumi munus meum nolo: exftet, haereat amico meo, convivat. Nemo tam ftultus eft, ut monendus fit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, et veftimenta aeftiva bruma, hiberna folftitio. Sit in beneficio fenfus communis, tempus, locum, perfonas obfervet: quia momentis quaedam grata et ingrata funt. Quanto acceptius eft, fi id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat? quod diu quaerit, nec invenit, quam quod ubique vifurus eft? Munera non tam pretiofa, quam rara et exquifita fint, quae etiam apud divitem fui locum faciant: ficut gregalia quoque poma, etiam poft paucos dies itura in faftidium, delectant, fi provenere maturius. Illa quoque non erunt fine honore, quae aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alii.

XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos fupra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati funt, et civitate illum fua donaverunt. Cum rififfet Alexander hoc officii genus, unus ex legatis, Nulli, inquit, civitatem unquam dedimus alii, quam tibi et Herculi. Libens accepit non dilutum honorem, et legatos invitatione aliaque humanitate profecutus,

cogitavit, non qui ſibi civitatem darent, ſed cui dediſſent. Et homo gloriae deditus, cuius nec naturam nec modum noverat, Herculis Liberique veſtigia ſequens, ac ne ibi quidem reſiſtens, ubi illa defecerant, ad ſocium honoris ſui reſpexit a dantibus: tanquam coelum, quod mente vaniſſima complectebatur, teneret, quia Herculi aequabatur. Quid enim illi ſimile habebat vaeſanus adoleſcens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil ſibi vicit: orbem terrarum tranſivit, non concupiſcendo, ſed vindicando. Quid vinceret malorum hoſtis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic a pueritia latro, gentiumque vaſtator, tam hoſtium pernicies, quam amicorum, qui ſummum bonum duceret, terrori eſſe cunctis mortalibus, oblitus, non ferociſſima tantum, ſed ignaviſſima quoque animalia timeri, ob virus malum.

XIV. Ad propoſitum nunc revertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum eſt. Nemo ſe ſtabularii aut cauponis hoſpitem iudicat, nec convivam dantis epulum, ubi dici poteſt: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, et vix bene notum ſibi, et in illum etiam inimicum ac turpiſſimum hominem. Numquid enim me dignum iudicavit? minime: morbo ſuo morem geſſit. Quod voles gratum eſſe, rarum effice. quis patitur ſibi imputari vulgaria? Nemo haec ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, et fraenis arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: ſed eat, non erret. Licet ita largiri, ut unusquisque, etiam ſi cum multis accepit, in populo ſe eſſe non

putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam; per quam ſperet ſe propius admiſſum. Dicat, Accepi idem quod ille, ſed ultro. Accepi quod ille: ſed ego intra breve tempus, cum ille diu meruiſſet. Sunt, qui idem habeant: ſed non eisdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogaſſet: ego, cum rogarer. Ille accepit: ſed facile redditurus, ſed cuius ſenectus et liberorum orbitas magna promittebat: mihi plus dedit, quamvis idem dederit, quia ſine ſpe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos ſe dividit, ut nemo non aliquod ſignum familiaris animi ferat: ita qui beneficia ſua amabilia vult eſſe, excogitet, quomodo et multi obligentur, et tamen ſinguli habeant aliquid, quo ſe ceteris praeferant. Ego vero beneficiis non obiiciam moras: quae quo plura maioraque fuerint, plus afferent laudis. Adſit tamen iudicium. neque enim cordi eſſe cuiquam poſſunt, forte ac temere data. Quare ſi quis exiſtimat nos, cum iſta praecipimus, benignitatis fines introrſus referre, et illi minus laxum limitem aperire; ne perperam monitiones noſtras exaudiat. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis ſtimulos addimus? quibusve tam convenit haec adhortatio, quam nobis, ſocietatem humani generis ſancientibus?

XV. Quid ergo eſt? Cum ſit nulla honeſta vis animi, etiamſi a recta voluntate incepit, niſi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tunc iuvat accepiſſe beneficium, et ſupinis quidem manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit: non quo libet caſus et conſilii indigens impetus differt: quod

oſtentare libet, et inſcribere ſibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora ſunt, quantoque in partem interiorem animi nunquam exitura deſcendunt: cum delectant, cogitantem magis a quo, quam quid acceperis? Criſpus Paſſienus ſolebat dicere, quorundam ſe iudicium malle, quam beneficium: quorundam beneficium malle, quam iudicium. et ſubiiciebat exempla: Malo, aiebat, divi Auguſti iudicium: malo Claudii beneficium. Ego vero nullius puto expetendum eſſe beneficium, cuius vile iudicium eſt. Quid ergo? Non erat accipiendum a Claudio quod dabatur? Erat: ſed ſicut a Fortuna, quam ſcires ſtatim poſſe malam fieri. Quid ergo iſta inter ſe mixta dividimus? Non eſt beneficium, cui deeſt pars optima, datum eſſe iudicio. Alioquin pecunia ingens ſi non ratione, nec recta voluntate donata eſt, non magis beneficium eſt, quam theſaurus. Multa ſunt autem, quae oportet accipere, nec debere.

L. ANNAEI SENECAE
AD AEBUTIUM LIBERALEM DE BENEFICIIS
LIBER II.

Argumentum & Ordo.

Assumit & repetit alterum membrum, Quemadmodum beneficia danda? Varia dat praecepta : ut Libenter, Cito, Sine dubitatione. Quaedam Palam, quaedam in Secreto. Sed omnia tamen sine superbia, aut iactatione. Deinde, Quae nocitura, non dare, nec si petant : non item Turpia, & infamiae futura. Denique Personae aestimandae, & qui dat, & qui accipit : ut decora sint utrique. Pars altera libri, Ipse accipiens quomodo se gerat? A quibus capiat, & Quomodo? inprimis Grate. Ex occasione, quid faciat ingratos, Superbia, Avaritia, Invidia. Pluribus deinde de Gratitudine, eamque constare voluntate, ubi res deficit.

I. INSPICIAMUS, Liberalis, virorum optime, id quod ex priore parte adhuc superest, Quemadmodum dandum sit beneficium : cuius rei expeditissimam videor monstraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, cito, sine ulla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis haesit, quod quis aegre dimittere visus est : et sic tanquam sibi eriperet. Etiamsi quid morae intervenit, evitemus omni modo,

ne deliberaſſe videamur. Proximus eſt a negante, qui dubitavit, nullamque iniit gratiam. Nam cum in beneficio iucundiſſima ſit tribuentis voluntas, qui nolentem ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatus eſt, non dedit, ſed adverſus ducentem male retinuit. Multi autem ſunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratiſſima ſunt beneficia parata, facilia et occurrentia, ubi nulla mora fuit, niſi in accipientis verecundia. Optimum eſt, antecedere deſiderium cuiusque: proximum, ſequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, et ſuffundatur rubor: qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuum. Non tulit gratis, qui cum rogaſſet, accepit. Quoniam quidem, ut maioribus noſtris, graviſſimis viris, viſum eſt, nulla res carius conſtat, quam quae precibus emta eſt. Vota homines parcius facerent, ſi palam facienda eſſent. adeo etiam deos, quibus honeſtiſſime ſupplicamus, tacite malumus et intra noſmetipſos precari.

II. Moleſtum verbum eſt, oneroſum, et demiſſo vultu dicendum, Rogo. Huius facienda eſt gratia amico, et cuicunque, quem amicum ſis promerendo facturus. Properet licet: ſero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo divinanda cuiusque voluntas, et cum intellecta eſt, neceſſitate graviſſima rogandi liberanda eſt. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo ſcias, quod obviam venit. Si non contingit praevenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: ſed certiores facti, ſtatim promittamus, facturosque nos etiam an-

nequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodum in aegris opportunitas cibi ſalutaris eſt, et aqua tempeſtive data remedii locum obtinuit: ita quamvis leve et vulgare beneficium ſit, ſi praeſto fuit, ſi proximam quamque horam non perdidit, multum ſibi adiicit, gratiamque pretioſi, ſed lenti et diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non eſt dubium, quin libenter faciat. Itaque laetus facit, et induit ſibi animi ſui vultum.

III. Ingentia quorundam beneficia, ſilentium aut loquendi tarditas, imitata gravitatem et triſtitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius adiicere bona verba rebus bonis, et praedicatione humana benignaque commendare quae praeſtes? ut ille ſe caſtiget, quod tardior in rogando fuit. Adiicias licet familiarem querelam: Iraſcor tibi, quod cum aliquid deſideraſſes, non olim ſcire me voluiſti, quod tam diligenter rogaſti, quod quemquam adhibuiſti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit: poſtea quidquid deſiderabis, tuo iure exiges. Semel ruſticitati tuae ignoſcitur. Sic efficies, ut animum tuum pluris aeſtimet, quam illud quidquid eſt, ad quod petendum venerat. Tunc eſt ſumma virtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui diſceſſit, dicet ſibi: Magnum hodie lucrum feci. malo quod illum talem inveni, quam ſi multiplicatum hoc ad me alia via perveniſſet. Huic eius animo nunquam parem referam gratiam.

IV. At plerique ſunt, qui beneficia aſperitate verborum et ſupercilio in odium adducunt, eo ſermone uſi, ea ſuperbia, ut impetraſſe poeniteat. Aliae

deinde poſt rem promiſſam ſequuntur morae. nihil autem eſt acerbius, quam ubi quoque, quod impetraſti, rogandum eſt. Repraeſentanda ſunt beneficia: quae a quibusdam accipere difficilius eſt, quam impetrare. Hic rogandus eſt, ut admoneat; ille, ut conſummet. Sic unum munus per multorum teritur manus: ex quo gratiae minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis poſt illum rogandus eſt. Haec itaque curae habebis, ſi grate aeſtimari quae praeſtabis voles, ut beneficia tua illibata et integra ad eos, quibus promiſſa ſunt, perveniant, ſine ulla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat: nemo in eo quod daturus es, gratiam ſuam facere poteſt, ut non tuam minuat.

V. Nihil aeque amarum, quam diu pendere. Aequiore quidam animo ferunt praecidi ſpem ſuam, quam trahi. Plerisque autem hoc vitium eſt, ambitione prava differendi promiſſa, ne minor ſit rogantium turba. Quales regiae potentiae miniſtri ſunt, quos delectat ſuperbiae ſuae longum ſpectaculum: minusque ſe iudicant poſſe, niſi diu multumque ſingulis, quid poſſint oſtenderint. Nihil confeſtim, nihil ſemel faciunt. iniuriae illorum praecipites, lenta beneficia ſunt. Quare veriſſimum exiſtima, quod ille Comicus dixit:

——— *Quid? tu non intelligis,*
Tantum te gratiae demere, quantum morae adiicis?

Inde illae voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, ſi quid facis, et, Nihil eſt tanti: Malo mihi iam neges. Ubi in taedium adductus animus incipit

beneficium odisse, dum exspectat: potest ob id gratus esse? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quae trahit poenam: et misericordiae genus est, cito occidere: (quia tormentum ultimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicii pars est:) ita maior est muneris gratia, quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum solicita exspectatio. et cum plurima beneficia remedium alicuius rei afferant; qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: et proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde, et diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, et tempus, et argumentum amicae voluntatis. tarde velle, nolentis est.

VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, utrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. gladius idem et stringit, et transforat: quam presso articulo venerit, refert. idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cum maxime aliquid praestes, dementia est, et inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

VII. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere datum, Panem lapidosum vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit; esse, acerbum. Tiberius Caesar rogatus a nepote M. Allio praetorio, ut aeri alieno eius succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores convocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solvi. adiecta contumeliosa admonitione, effecit, ut nec aes alienum haberet, nec beneficium. Liberavit illum a creditoribus, sibi non obligavit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium vero danti, tota alia sequenda est via.

VIII. Omni genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc vero non est beneficium dare, deprehendere est. Et ut in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam, ne Principi quidem satis decorum est, donare ignominiae causa. Tametsi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inventi sunt. quos omnes iussit reddere in senatu aeris alieni causas, et ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas; censura est: non auxilium est; principale tributum est. Beneficium non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum. ut impetrarem, causam dixi.

IX. Praecipiunt itaque omnes auctores sapientiae, quaedam beneficia palam danda, quaedam secreto.

Palam, quae consequi gloriosum est: ut militaria dona, et honores, et quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quae non producunt, nec honestiorem faciunt, sed succurrunt infirmitati, egestati, ignominiae, tacite danda sunt: ut nota sint solis, quibus prosunt. Interdum et ipse qui iuvatur, fallendus est: ut habeat, nec a quo acceperit, sciat.

X. Arcesilaus, ut aiunt, amico pauperi, et paupertatem suam dissimulanti, aegro autem, et ne hoc quidem confitenti, deesse sibi in sumtum ad necessarios usus, cum clam succurrendum iudicasset, pulvino eius ignorantis sacculum subiecit, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inveniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille nesciet a quo acceperit? Primum nesciat, si hoc ipsum beneficii pars est, deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quae intelligat et illius auctorem. Denique ille nesciat accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si foenerare cogitas: sed si dare quo genere accipienti maxime profuturum erit, dabis, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse. Volo, inquis, sciat. debitorem quaeris. Volo utique sciat. quid, si illi utilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat: ita tu hominem non servabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: sin adiuvari illum et oportet, et pudet; si quod praestamus, offendit, nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quidni? ego illi non sum indicaturus me dedisse: cum inter prima praecepta

ac maxime neceſſaria ſit, ne unquam exprobrem, immo ne admoneam quidem? Haec enim beneficii inter duos lex eſt. alter ſtatim oblivifci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum et premit frequens meritorum commemoratio.

XI. Libet exclamare, quod ille triumvirali proſcriptione ſervatus a quodam Caeſaris amico exclamavit, cum ſuperbiam eius ferre non poſſet: Redde me Caeſari. Quouſque dices: Ego te ſervavi, ego te eripui morti? iſtud, ſi meo arbitrio memini, vita eſt; ſi tuo, mors eſt. Nihil tibi debeo, ſi me ſervaſti, ut haberes, quem oſtenderes. Quouſque me circumducis? quouſque oblivifci fortunae meae non finis? ſemel in triumpho ductus eſſem. Non eſt dicendum, quid tribuerimus. qui admonet, repetit. Non eſt inſtandum, non eſt memoria revocanda: niſi ut aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi ubique iactanti beneficium ſuum: Num negabis, inquit, te recepiſſe? et cum reſpondiſſet, Quando? Saepe quidem, inquit, et multis locis: id eſt, quoties et ubicunque narraſti. Quid opus eſt te loqui? quid alienum occupare officium? Eſt qui iſtud facere honeſtius poſſit: quo narrante, et hoc laudabitur, quod ipſe non narras. Ingratum me iudicas, ſi iſtud te tacente, nemo ſciturus eſt? Quod adeo non eſt committendum, ut etiamſi quis coram nobis narrabit, ei reſpondendum ſit: Digniſſimus quidem ille eſt maioribus beneficiis, ſed ego magis velle me ſcio omnia illi praeſtare, quam adhuc praeſtitiſſe. Et haec ipſa

non verniliter, nec ea figura, qua quidam reiiciunt, quae magis ad se volunt attrahere. Deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in semine. Multa cura sata perducuntur ad segetem. nihil in fructum pervenit, quod non a primo usque ad extremum aequalis cultura prosequitur: eadem beneficiorum est conditio. Numquid ulla maiora possunt esse, quam quae in liberos patres conferunt? Haec tamen irrita sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adiuveris, perdes. parum est dedisse, fovenda sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, sed et ames. Praecipue, ut dixi, parcamus auribus. admonitio taedium facit, exprobratio odium. Nihil aeque in beneficio dando vitandum est, quam superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio: res loquantur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed invisum est beneficium superbe datum.

XII. C. Caesar dedit vitam Pompeio Penno; si dat, qui non aufert: deinde absoluto, et agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant, et negant id insolentiae causa factum: aiunt socculum auratum, immo aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum et margaritas osculatus est; et alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam purius oscularetur? Homo natus in hoc, ut mores liberae civitatis Persica

ſervitute mutaret, parum iudicavit, ſi ſenator ſenex, ſummiſſis honoribus, in conſpectu principum ſupplex ſibi, eo more iacuiſſet, quo victi hoſtes hoſtibus iacuere. invenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc eſt rempublicam calcare? et quidem, [dicet aliquis, nam poteſt ad rem pertinere] ſiniſtro pede? Parum enim foede furioſeque inſolens fuerat, qui de capite conſularis viri ſoccatus audiebat, niſi in os ſenatoris ingeſſiſſet imperator epigros ſuos.

XIII. O ſuperbia magnae fortunae! O ſtultiſſimum malum! ut a te nihil accipere iuvat! ut omne beneficium in iniuriam convertis! ut te omnia nimia delectant! ut te omnia dedecent! quoque altius te ſublevaſti, hoc depreſſior es, oſtendisque te non agnoſcere iſta bona, quibus tantum inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te reſupinet, quid vultum habitumque oris pervertat, ut malis habere perſonam, quam faciem? Iucunda ſunt, quae humana fronte, certe leni, placidaque tribuuntur, quae cum daret mihi ſuperior, non exſultavit ſupra me, ſed quam potuit, benigniſſimus fuit, deſcenditque in aequum, et detraxit muneri ſuo pompam. obſervavit idoneum tempus, ut in occaſione potius, quam in neceſſitate ſuccurreret. Uno modo iſtis perſuadebimus, ne beneficia ſua inſolentia perdant, ſi oſtenderimus non ideo videri maiora, quia tumultuoſius data ſunt: ne ipſos quidem ob id cuiquam poſſe maiores videri. vanam eſſe ſuperbiae magnitudinem, et quae in odium etiam amanda perducat.

XIV. Sunt quaedam nocitura impetrantibus: quae non dare, sed negare, beneficium est. Aestimabimus itaque utilitatem potius, quam voluntatem petentium. Saepe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciosa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. sed cum subsedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui consilium fugat, cecidit; detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Ut frigidam aegris negamus, et lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra se usurus ardor petit: sic ea, quae nocitura sunt impense ac submisse, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseverabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: et ea dare quae non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit; de se, non de me, queretur. Falsum est: immo de te, et merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum accessio illa, quae animum inflammabat, remiserit. Quidni eum oderit, a quo in damnum ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, saeva bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est, etiam invitos nolentesque servare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum et affabile odium est. Beneficium demus, quod usu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulterae sciam: ne in societate turpis facti aut consilii inveniar. Si potero, revocabo: sin minus, non adiuvabo scelus. Sive illum ira, quo non

debebat, impellit, ſive ambitionis calor abducit a tutis: non a ſemet ipſo vim ſibi inferri patiar; non committam, ut poſſit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Saepe nihil intereſt inter amicorum munera, et hoſtium vota. Quidquid illi accidere optant; in id horum intempeſtiva indulgentia impellit, atque inſtruit. Quid autem turpius, quam (quod evenit frequentiſſime) ut nihil interſit inter odium, et beneficium?

XV. Nunquam in turpitudinem noſtram reditura tribuamus. Cum ſumma amicitiae ſit, amicum ſibi aequare; utrique ſimul conſulendum eſt. Dabo egenti: ſed ut ipſe non egeam. ſuccurram perituro: ſed ut ipſe non peream. niſi ſi futurus ero magni hominis, aut magnae rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. nec exiguum dilatabo, nec magna pro parvis accipi patiar. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam deſtruit: ita qui quantum det, oſtendit, munus ſuum non commendat, ſed exprobrat. Reſpiciendae ſunt cuique facultates ſuae, viresque: ne aut plus praeſtemus, quam poſſumus, aut minus. Aeſtimanda eſt eius perſona, cui damus. quaedam enim minora ſunt, quam ut exire a magnis viris debeant: quaedam accipiente maiora ſunt. Utriusque itaque perſonam confer: et ipſum inter illa, quae donabis, examina, numquid aut danti grave ſit, aut paucum: numquid rurſus qui accepturus eſt, aut faſtidiat, aut non capiat.

XVI. Urbem cuidam Alexander donabat vaeſanus, et qui nihil animo non grande conciperet. Cum ille cui donabatur, ſe ipſe menſus, tanti muneris invi-

diam refugiſſet, dicens non convenire fortunae ſuae: Non quaero, inquit, quid te accipere deceat, ſed quid me dare. Animoſa vox videtur, et regia: cum ſit ſtultiſſima. Nihil enim per ſe quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, ubi, et cetera, ſine quibus facti ratio non conſtabit. Tumidiſſimum animal! ſi illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur perſonarum ac dignitatum proportio: et cum ſit ubique virtutis modus, aeque peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat iſtud ſane tibi, et te in tantum fortuna ſuſtulerit, ut congiaria tua urbes ſint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quam ſpargere? eſt tamen aliquis minor, quam ut in ſinu eius condenda ſit civitas.

XVII. Ab Antigono Cynicus petiit talentum. Reſpondit, plus eſſe, quam quod Cynicus petere deberet. Repulſus petit denarium. Reſpondit, minus eſſe, quam quod regem deceret dare. Turpiſſima eſt eiusmodi cavillatio. Invenit quomodo neutrum daret. in denario regem, in talento Cynicum reſpexit: cum poſſet et denarium tanquam Cynico dare, et talentum tanquam rex. Ut ſit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum eſt, quod non honeſte regis humanitas tribuat. * Si me interrogas, probo. eſt enim intolerabilis res, poſcere nummos, et contemnere. Indixiſti pecuniae odium: hoc profeſſus es. hanc perſonam induiſti: agenda eſt. Iniquiſſimum eſt, te pecuniam ſub gloria egeſtatis acquirere. Adſpicienda ergo non minus ſua cuique perſona eſt, quam eius, de quo iuvando quis cogitat. Volo Chryſippi noſtri uti ſimilitudine de pilae luſu: quam

cadere non eſt dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc curſum ſuum ſervat, ubi inter manus utriusque, apte ab utroque et iactata et excepta verſatur. neceſſe eſt autem luſor bonus, aliter illam colluſori longo, aliter brevi mittat. Eadem beneficii ratio eſt. niſi utrique perſonae, dantis et accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perveniet, ut debet. Si cum exercitato et docto negotium eſt, audacius pilam mittemus. utcunque enim venerit, manus illam expedita et agilis repercutiet. Si cum tirone et indocto: non tam rigide, nec tam excuſſe, ſed languidius, et in ipſam eius dirigentes manum, remiſſe occurremus. Idem faciendum eſt in beneficiis. Quosdam doceamus, et ſatis iudicemus, ſi conantur, ſi audent, ſi volunt. Facimus autem plerumque ingratos, et ut ſint, favemus: tanquam ita demum magna ſint beneficia noſtra, ſi gratia illis referri non potuit: ut malignis luſoribus propoſitum eſt, colluſorem traducere, cum damno ſcilicet ipſius luſus, qui non poteſt, niſi conſentitur, extendi. Multi ſunt tam pravae naturae, ut malint perdere quae praeſtiterunt, quam videri recepiſſe, ſuperbi et imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, ut illi quoque partes ſuae conſtent; et favere, ut gratia ſibi referri poſſit; benigne omnia interpretari, gratias agentem, non aliter quam ſi referat; audire, praebere ſe facilem, ad hoc, ut quem obligavit, etiam exſolvi velit? Male audire ſolet foenerator, ſi acerbe exigit: aeque ſi in recipiendo tardus ac difficilis moras quaerit. beneficium tam recipiendum eſt, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit

facile, nunquam exegit: reddi gavisus est, bona fide quid praestitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

XVIII. Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcunque ex duobus constat officium, tantundem ab utroque exigit. Qualis pater esse debeat, cum inspexeris; scies non minus operis illic superesse, ut dispicias, qualem esse oporteat filium. Sunt aliquae partes mariti, sed non minores uxoris. Invicem ista quantum exigunt, praestant, et parem desiderant regulam: quae, ut ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce per totam vitam eundum est. minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodo haec suaserit, dandum. Haec autem hoc primum censebit, non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Ut breviter tibi respondeam: ab his, quibus dedisse vellemus. Num etiam maiore dilectu quaerendus est, cui debeamus, quam cui praestemus? nam, ut non sequantur ulla incommoda (sequuntur autem plurima) grave tamen tormentum est debere, cui nolis. Contra, iucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post iniuriam possis, ubi amicitiam, alioqui iucundam, causa fecit et iustam. Illud vero homini verecundo et probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non iuvat. Toties admoneam

necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, et iuvat; qui animum in potestate habent, et legem sibi, quam volunt, dicunt, et quam dixerunt, servant: sed de imperfectis hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus saepe contumaciter parent. Itaque eligendus est, a quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quaerendus beneficii quam pecuniae creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: et si reddidi, solutus sum ac liber. At illi plus solvendum est: et nihilominus etiam, relata gratia, cohaeremus. debeo enim, cum reddidi, rursus incipere. * Monetque amicitia non recipere indignum. sic est beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est et invito. Dat tyrannus crudelis et iracundus: qui munus suum fastidire te, iniuriam iudicaturus est. Non accipiam? Eodem loco pono latronem et piratam, quo regem, animum latronis ac piratae habentem. Quid faciam? parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem et metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrii tui est, utrum velis, an non; id apud te ipse perpendes. si necessitas tollit arbitrium; scies te non accipere, sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim; effice, ut possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non refert quid sit, quod datur, nisi a volente volenti detur. Si servasti me, non ideo servator es. Venenum aliquando pro remedio fuit.

non ideo numeratur inter ſalubria. Quaedam proſunt, nec obligant.

XIX. Tuber quidam tyranni gladio diviſit, qui ad eum occidendum venerat. non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem quam medicorum manus reformidaverant, nocendo ſanavit. Vides non eſſe magnum in ipſa re momentum, quoniam non videtur, dediſſe beneficium, qui malo animo profuit. Caſus enim beneficium eſt, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro ſpectavimus, qui unum e beſtiariis agnitum, cum quondam eius fuiſſet magiſter, protexit ab impetu beſtiarum. Num ergo eſt beneficium, ferae auxilium? Minime: quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram poſui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, et illa: nec hic, nec illa beneficium. quia non eſt beneficium, accipere cogi. non eſt beneficium, debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei; deinde beneficium.

XX. Diſputari de M. Bruto ſolet, an debuerit accipere a D. Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam rationem in occidendo ſecutus ſit, alias tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer erraſſe, nec ex inſtitutione Stoica ſe egiſſe: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis ſtatus ſub rege iuſto ſit; aut ibi ſperavit libertatem futuram, ubi tam magnum praemium erat et imperandi, et ſerviendi; aut exiſtimavit civitatem in priorem formam poſſe revocari, amiſſis priſtinis moribus; futuramque ibi aequalitatem civilis iuris, et ſtaturas ſuo loco leges,

ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an ſervirent, ſed cui. Quanta vero illum aut rerum naturae, aut urbis ſuae tenuit oblivio, qui uno interemto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius eſſet inventus, poſt tot reges ferro ac fulminibus occiſos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficii iniuria venerat. Non enim ſervavit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, ſed miſſionem.

XXI. Illud magis venire in diſputationem poteſt aliquam, quid faciendum ſit captivo, cui redemtionis pretium homo proſtituti corporis et infamis ore promittit. Patiar me ab impuro ſervari? ſervatus deinde, quam illi gratiam referam? Vivam cum obſcoeno? non vivam cum redemtore. Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tanquam creditum, non tanquam beneficium. Solvam illi pecuniam: et ſi occaſio fuerit ſervandi, periclitantem ſervabo: in amicitiam, quae ſimiles iungit, non deſcendam. nec ſervatoris illum loco numerabo, ſed foeneratoris: cui ſciam reddendum quod accepi. Eſt aliquis dignus, a quo beneficium accipiam: ſed danti nociturum eſt. ideo non accipiam, quia ille paratus eſt mihi cum incommodo, aut etiam periculo ſuo prodeſſe. Defenſurus eſt me reum: ſed illo patrocinio regem ſibi eſt facturus inimicum. Inimicus ſim, ſi, cum ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius eſt, non facio, ut ſine illo pericliter. Ineptum et frivolum hoc Hecaton ponit exemplum

Arceſilai, quem ait a filio familias oblatam pecu-
niam non accepiſſe, ne ille patrem ſordidum offen-
deret. Quid fecit laude dignum? quod furtum non
recepit? quod maluit non accipere, quam redde-
re? quae eſt enim alienam rem non accipere mo-
deratio? Si exemplo magni animi opus eſt, utamur
Graecini Iulii viri egregii, quem C. Caeſar occidit
ob hoc unum, quod melior vir erat, quam eſſe
quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis con-
ferentibus ad impenſam ludorum pecunias acciperet,
magnam pecuniam, a Fabio Perſico miſſam non acce-
pit. Et obiurgantibus his, qui non aeſtimabant mitten-
tes, ſed miſſa, quod repudiaſſet: Ego, inquit, ab
eo beneficium accipiam, a quo propinationem ac-
cepturus non ſim? Cumque illi Rebilus conſularis,
homo eiusdem infamiae, maiorem ſummam miſiſ-
ſet; inſtaretque, ut accipi iuberet: Rogo, inquit,
ignoſcas, nam et a Perſico non accepi. Utrum hoc
munera accipere eſt? an ſenatum legere?

XXII. Cum accipiendum iudicaverimus; hilares
accipiamus, profitentes gaudium: et id danti mani-
feſtum ſit, ut fructum praeſentem capiat. Iuſta enim
cauſa laetitiae eſt, laetum amicum videre: iuſtior,
feciſſe. Grate ad nos perveniſſe indicemus, effu-
ſis affectibus: quod non ipſo tantum audiente, ſed
ubique teſtemur. Qui grate beneficium accepit, pri-
mam eius penſionem ſolvit.

XXIII. Sunt quidam, qui nolunt niſi ſecreto ac-
cipere: teſtem beneficii et conſcium vitant: quos
ſcias licet male cogitare. Quomodo danti in tan-
tum producenda notitia eſt muneris ſui, in quan-

tum delectatura eſt eum, cui datur: ita accipienti adhibenda concio eſt. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtive agunt gratias, et in angulo, et ad aurem. Non eſt iſta verecundia, ſed infitiandi genus. Ingratus eſt, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina ſecum fieri, nec interponi pararios, nec ſignatores advocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipſos collatum, quam ignotiſſimum ſit. Verentur palam ferre, ut ſua potius virtute, quam alieno adiutorio conſecuti dicantur. Rariores in eorum officiis ſunt, quibus aut vitam aut dignitatem debent: et dum opinionem clientium timent, graviorem ſubeunt ingratorum.

XXIV. Alii peſſime loquuntur de optime meritis. Tutius eſt quosdam offendere, quam demeruiſſe: argumentum nihil debentium, odio quaerunt. Atqui nihil magis praeſtandum eſt, quam ut memoria nobis meritorum haereat, quae ſubinde reficienda eſt: quia nec referre poteſt gratiam, niſi qui meminit; et qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum eſt, nec ſubmiſſe et humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit faſtidioſe, tanquam qui dicat: Non quidem mihi opus eſt; ſed quia tam valde vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupine, ut dubium praeſtanti relinquat, an ſenſerit: alius vix labra diduxit, et ingratior, quam ſi tacuiſſet, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impenſius, et illa adiicienda: Plures quam putas, obligaſti. Nemo enim non gaudet beneficium

L 2

ſuum latius patere. Neſcis quid mihi praeſtiteris : ſed ſcire te oportet, quanto plus ſit quam aeſtimas. Statim gratus eſt, qui ſe onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero. illud certe non deſinam ubique confiteri, me referre non poſſe.

XXV. Nullo magis Caeſarem Auguſtum demeruit, et ad alia impetranda facilem ſibi reddidit Furnius, quam quod, cum patri Antonianas partes ſecuto veniam impetraſſet, dixit : Hanc unam Caeſar habeo iniuriam tuam; effeciſti ut viverem, et morerer ingratus. Quid eſt tam grati animi, quam nullo modo ſibi ſatisfacere ? quam nec ad ſpem quidem exaequandi unquam beneficii accedere ? His atque eiusmodi vocibus id agamus, ut voluntas non lateat, ſed aperiatur, et luceat. Verba ceſſent licet, ſi quemadmodum debemus affecti ſumus, conſcientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus eſt, ſtatim dum accepit, de reddendo cogitat. Chryſippus quidem dicit, illum velut in certamen curſus compoſitum, et carceribus incluſum, opperiri debere ſuum tempus, ad quod velut dato ſigno proſiliat. Et quidem magna illi celeritate opus eſt, magna contentione, ut conſequatur antecedentem.

XXVI. Videndum eſt nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius ſui ſuſpectus, et inſitum mortalitati vitium, ſe ſuaque mirandi : aut aviditas, aut invidia. Incipiamus a primo. Nemo non benignus eſt ſui iudex. inde eſt, ut omnia meruiſſe ſe exiſtimet, et in ſolutum accipiat : nec ſatis ſuo pretio ſe aeſtimatum putet. Hoc mihi dedit : ſed quam ſero, ſed poſt quot labores ? quando conſequi plura po-

tuiſſem, ſi illum, aut illum, aut me colere maluiſſem? Non hoc ſperaveram. In turbam coniectus ſum, tam exiguo dignum me iudicavit. honeſtius praeteriri fuit.

XXVII. Cn. Lentulus augur, divitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (hic quater millies ſeſtertium ſuum vidit. proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenii fuit tam ſterilis, quam puſilli animi. Cum eſſet avariſſimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat ſermonis. Hic cum omnia incrementa ſua D. Auguſto deberet, ad quem attulerat paupertatem, ſub onere nobilitatis laborantem; princeps iam civitatis, et pecunia, et gratia, ſubinde de Auguſto ſolebat queri, dicens, a ſtudiis ſe abductum. Nihil tantum in ſe congeſtum eſſe, quantum perdidiſſet, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque divus Auguſtus praeſtiterat, quod illum deriſu ac labore irrito liberaverat. Non patitur aviditas quemquam eſſe gratum. nunquam enim improbae ſpei, quod datur, ſatis eſt. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitatior eſt avaritia, in magnarum opum congeſtu collocata. ut flammae infinito acrior vis eſt, quo ex maiore incendio emicuit. Aeque ambitio non patitur quemquam in ea menſura honorum conquieſcere, quae quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: ſed queritur, quod non eſt ad praeturam usque perductus. nec haec grata eſt, ſi deeſt conſulatus. ne hic quidem ſatiat, ſi unus eſt. Ultra ſe cupiditas porrigit, et felicitatem ſuam non intelligit;

quia non unde venerit, respicit, sed quo tendat. Omnibus his vehementius et importunius malum est invidia, quae nos inquietat, dum comparat.

XXVIII. Hoc mihi praestitit: sed illi plus, sed illi maturius: et deinde nullius causam agit, contra omnes sibi favet. Quanto est simplicius, quanto pudentius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti a se ipso aestimari? Plus accipere debui, sed illi facile non fuit plus dare. in multos dividenda liberalitas erat. Hoc initium est. boni consulamus, et animum eius, grate excipiendo, evocemus. Parum fecit; sed saepius faciet. Illum mihi praetulit; et me multis. Ille non est mihi par virtutibus, nec officiis: sed habuit suam Venerem. Querendo non efficiam, ut maioribus dignus sim, sed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt. quid ad rem? quam raro fortuna iudicat? Quotidie querimur, malos esse felices. saepe quae agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, ut in ceteris rebus, ita in amicitiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt causae querendi, si beneficia a deteriore parte spectaveris.

XXIX. Vide quam iniqui sint divinorum munerum aestimatores, etiam quidam professi sapientiam. Queruntur, quod non magnitudine corporis aequemus elephantes, velocitate cervos, levitate aves, impetu tauros: quod solidior sit cutis beluis, decentior damis, densior ursis, mollior fibris: quod sagacitate

nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilae, ſpatio aetatis corvi, multa animalia nandi facilitate. Et cum quaedam ne coire quidem in idem natura patiatur, ut velocitatem corporum et vires: ex diverſis ac diſſidentibus bonis hominem non eſſe compoſitum, iniuriam vocant: et in negligentes noſtri deos querimoniam iaciunt, quod non bona valetudo et vitiis inexpugnabilis data ſit, quod non futuri ſcientia. Vix ſibi temperant, quin eouſque impudentiae provehantur, ut naturam oderint, quod infra deos ſumus, quod non in aequo illis ſtetimus. Quanto ſatius eſt ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reverti, et agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt ſecundas ſortiri, quod terrenis praefecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum poteſtas penes nos eſt? Quidquid nobis negatum eſt, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus aeſtimator ſortis humanae, cogita quanta nobis tribuerit parens noſter, quanto valentiora animalia ſub iugum miſerimus, quanto velociora conſequamur: quam nihil ſit mortale, non ſub ictu noſtro poſitum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento pervium eſt, ſideribus velociorem, quorum poſt multa ſecula futuros curſus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum ſuper alias acervatarum. Circumeas licet cuncta: et quia nihil totum invenies, quod eſſe te malles, ex omnibus ſingula excerpas, quae tibi dari velles. Bene aeſtimata naturae indulgentia, confitearis neceſſe eſt, in deliciis

L 4

te illi fuiſſe. Ita eſt : cariſſimos nos habuerunt dii immortales, habentque. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipſis proximos collocaverunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

XXX. Haec, mi Liberalis, neceſſaria credidi, ut dicerem, et quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cum de minutis loqueremur : et quia inde manat etiam in cetera, huius deteſtabilis vitii audacia. Cui enim reſpondebit grate, quod munus exiſtimabit aut magnum, aut reddendum, qui ſumma beneficia ſpernit? Cui ſalutem, cui ſpiritum debebit, qui vitam accepiſſe ſe a diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos eſſe docet, et hominum cauſam agit, et deorum : quibus nullius rei indigentibus, poſitis extra deſiderium, referre nihilominus gratiam poſſumus. Non eſt, quod quisquam excuſationem mentis ingratae ab infirmitate atque inopia petat, et dicat: Quid enim faciam, et quomodo? quando ſuperioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile eſt, ſi avarus es, ſine impendio: ſi iners, ſine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, ſi vis, cum quolibet paria feciſti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicae ſectae minime mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile eſt, eum qui libenter accipit beneficium, reddidiſſe. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque, quantum voluit. et cum pietas, fides, iuſtitia, omnis denique virtus intra ſe perfecta ſit; etiamſi illi manum exſerere non licuit, gratus quoque poteſt eſ-

ſe homo voluntate. Quotiens quod propoſuit quis conſequitur, capit operis ſui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodeſſe ei cui dat, et voluptati ſibi eſſe. Si quod voluit, effecit, pervenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petiit. Non enim ſibi invicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, ſed negotiatio. Bene navigavit, qui quem deſtinavit portum, tenuit. teli iactus certae manus peregit officium, ſi petita percuſſit. beneficium qui dat, vult excipi grate. habet quod voluit, ſi bene acceptum eſt. Sed ſperavit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cuius proprium eſt, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, ſi eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin peſſima optimae rei conditio eſt: ut gratus ſim, ad fortunam mittor. Si illa invita reſpondere non poſſum, ſufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, et faciam, et reddam? temporum rerumque occaſionem ſequar, et eius implere ſinum cupiam, a quo aliquid accepi? ſed malo loco beneficium eſt, niſi et excuſſis manibus eſſe grato licet.

XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benigniſſimo acceperit, non conſummavit officium ſuum. reſtat enim pars reddendi. Sicut in luſu eſt aliquid, pilam ſcite ac diligenter excipere; ſed non dicitur bonus luſor, niſi qui apte et expedite remiſit, quam exceperat. Exemplum hoc diſſimile eſt. quare? quia huius rei laus in corporis motu eſt, et in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non

bonum luſorem dicam, qui pilam, ut oportebat, excepit, ſi per ipſum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamvis, inquit, arti ludentis nihil deſit, quia partem quidem fecit, ſed et partem quam non fecit, poteſt facere : ludus tamen ipſe imperfectus eſt : qui conſummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. exiſtimemus ita eſſe : deſit aliquid luſui, non luſori. ſic et in hoc de quo diſputamus, deeſt aliquid rei datae : cui pars altera debetur; non animo, qui animum parem ſibi nactus eſt. quantum in illo eſt, quod voluit, effecit.

XXXIII. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quam ipſe accipi voluit. Iam habet, quod petit, et quod unum petit : ergo gratus ſum. Poſt haec uſus mei reſtat, et aliquod ex homine grato commodum. haec non imperfecti officii reliqua pars eſt; ſed perfecti acceſſio. Facit Phidias ſtatuam : alius eſt fructus artis, alius artificii. artis eſt, feciſſe quod voluit : artificii, feciſſe cum fructu. Perfecit opus ſuum Phidias, etiamſi non vendidit. Triplex eſt illi fructus operis ſui. unus conſcientiae : hunc abſoluto opere percepit. alter famae, tertius utilitatis : quem allatura eſt, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficii fructus primus ille eſt, conſcientiae. Hunc percepit, qui quo voluit, munus ſuum pertulit. Secundus eſt famae. tertius eorum, quae praeſtari invicem poſſunt. Itaque cum benigne acceptum eſt beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium eſt, ipſum quidem bene accipiendo perſolvi.

XXXIV. Quid ergo? inquit. Retulit gratiam, qui nihil fecit? Primum fecit. bono animo bonum obtulit: et, quod eſt amicitiae, ex aequo. Poſt deinde aliter beneficium, aliter creditum ſolvitur. Non eſt quod exſpectes, ut ſolutionem tibi oſtendam: res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamvis primo contra opinionem pugnet tuam, ſi te commodaveris mihi, et cogitaveris res eſſe plures, quam verba. Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, ſed alienis commodatisque. Pedem et noſtrum dicimus, et lecti, et veli, et carminis: canem, et venaticum, et marinum, et ſidus. Quia non ſufficimus, ut ſingulis ſingula aſſignemus: quotiens opus eſt, mutuamur. Fortitudo eſt virtus, pericula iuſta contemnens: aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamen et gladiatorem fortem virum, et ſervum nequam, quem in contemtum mortis temeritas impulit. Parſimonia eſt ſcientia vitandi ſumtus ſupervacuos: aut ars re familiari moderate utendi: parciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi et contracti: cum infinitum interſit inter modum et anguſtias. Haec alia ſunt natura: ſed effecit inopia ſermonis, ut et hunc et illum parcum vocemus; ut et ille fortis dicatur cum ratione fortuita deſpiciens, et hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium eſt et actio, ut diximus, benefica, et ipſum quod datur per illam actionem: ut pecunia, ut domus, ut praetexta. Unum utrique nomen eſt: vis quidem ac poteſtas longe alia.

XXXV. Itaque attende. iam intelliges, nihil me,

quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud benevole excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, sed volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamvis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid simile ei quod accepit, reddere. A consuetudine quaedam quae dicimus, abhorrent: deinde de alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: et tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: et tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipsis quos vocamus insanos, et suffragium et iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in aere alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum retulerit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficii. Ne timeamus, neve intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, et fama defensa, detractae sordes, spiritus, et libertas potior spiritu; et quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare: gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturusque sis. Non adibis tam magnae rei periculum, ut casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animo, ne laborum ac longae servitutis exspec-

tatione deficias. non differo te : de praesentibus fiat. Nunquam eris gratus , nisi statim sis. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt : et fortasse erunt. Non maria emetienda : fortasse etiam ventis minantibus solves. Vis reddere beneficium ? benigne accipe , retulisti gratiam : non ut solvisse te putes, sed ut securior debeas.

L. ANNAEI SENECAE AD AEBUTIUM LIBERALEM DE BENEFICIIS

LIBER III.

Argumentum & Ordo.

Agit de Ingratis. Qui illi ſint? & an puniendi, aut ad iudicem vocandi? Accurata diſputatione negat: & addit, poenam iis in Odio & Infamia eſſe, atque Animo ipſo. Deinde ex occaſione, an Dominus in ſervum gratus eſſe debeat? an ab illo Beneficium accipiat? Affirmat, & hoc uberius, quia creber tunc ſervorum uſus. Annectit, An filius patri det Beneficium? Diſputat in utramque, ſed affirmantem affirmat.

I. NON referre beneficiis gratiam, et eſt turpe, et apud omnes habetur, Aebuti Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus haereat, quod omnibus diſplicet: adeoque in contrarium itur, ut quosdam habeamus infeſtiſſimos non poſt beneficia tantum, ſed propter beneficia. Hoc pravitate naturae accidere quibusdam non negaverim: pluribus, quia memoriam tempus interpoſitum ſubduxit. Nam quae recentia apud illos viguerunt, ea interiecto ſpatio obſoleſcunt. De quibus fuiſſe mihi tecum diſputationem ſcio, cum tu il-

los non ingratos vocares, ſed oblitos: tanquam ea res ingratum excuſet, quae facit. An quia hoc accidit alicui, non ſit ingratus: cum hoc non accidat, niſi ingrato? Multa ſunt genera ingratorum, ut furum, ut homicidarum: quorum una culpa eſt, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus eſt, qui beneficium accepiſſe ſe negat, quod accepit: ingratus eſt, qui diſſimulat: ingratus, qui non reddit: ingratiſſimus omnium, qui oblitus eſt. Illi enim ſi non ſolvunt, tamen debent: et exſtat apud illos veſtigium certe meritorum, intra malam conſcientiam concluſorum; et aliquando ad referendam gratiam converti ex aliqua cauſa poſſunt, ſi illos pudor admonuerit, ſi ſubita honeſtae rei cupiditas; qualis ſolet ad tempus etiam in malis pectoribus exſurgere: ſi invitaverit facilis occaſio: hic nunquam fieri gratus poteſt, cui totum beneficium elapſum eſt. Et utrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficii intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitioſi oculi ſunt qui lucem reformidant: caeci, qui non vident. Et parentes ſuos non amare, impietas eſt: non agnoſcere, inſania. Quis tam ingratus eſt, quam qui quod in prima parte animi poſitum eſſe debuit, et ſemper occurrere, ita ſepoſuit et abiecit, ut in ignorantiam verteret? apparet illum non ſaepe de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit oblivio.

II. Denique ad reddendam gratiam, et virtute opus eſt, et tempore, et facultate, et adſpirante fortuna. Qui meminit, ſine impendio gratus eſt. Hoc, quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non praeſtat, nullum habet, quo lateat,

patrocinium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit, ut extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quae in usu sunt, et manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum situs adeunt : illa quae ad oculos non revocantur, sed extra conversationem, ut supervacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate : ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renovat, memoriae nunquam subducitur, quae nihil perdit, nisi ad quod non saepe respexit.

III. Praeter hanc causam, aliae quoque sunt, quae nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quod novis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus : non in id quod est, sed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, ut ubi quod acceperis, leve novorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amavimus aliquem et suspeximus, et fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quamdiu nobis placebant ea quae consecuti sumus : deinde irrumpit animum aliorum admiratio, et ad ea impetus factus est, uti mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi : protinus excidit, quidquid ante apud nos beneficium vocabatur. Nec ea intuemur, quae nos aliis praeposuere, sed ea sola quae fortuna praecedentium ostentat. Non potest autem quisquam et invidere, et gratias agere : quia invidere, querentis et moesti est ; gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo nostrum novit, nisi id tempus, quod cum maxime transit. ad praeterita rari animum retorquent. Sic fit, ut

praeceptores eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam relinquimus. ſic fit, ut in adoleſcentiam noſtram collata pereant: quia ipſa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tanquam in praeterito, ſed tanquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria eſt futuro imminentium.

IV. Hoc loco reddendum eſt Epicuro teſtimonium, qui aſſidue queritur, quod adverſus praeterita ſimus ingrati, quod quaecunque percepimus bona, non reducamus, nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla ſit voluptas, quam quae iam eripi non poteſt. Praeſentia bona nondum tota in ſolido ſunt, poteſt illa caſus aliquis incidere: futura pendent, et incerta ſunt: quod praeteriit, inter tuta ſepoſitum eſt. Quomodo ergo gratus quisquam eſſe adverſus beneficia poteſt, qui omnem vitam ſuam tranſilit? Praeſentium intuitus, ac futurorum memoria gratum facit. Memoriae minimum tribuit, quisquis ſpei plurimum.

V. Quemadmodum, mi Liberalis, quaedam res ſemel perceptae haerent; quaedam ut ſcias, non eſt ſatis didiciſſe: (intercidit enim eorum ſcientia, niſi continuetur) Geometriam dico, et ſublimium curſum, et ſi qua alia propter ſubtilitatem lubrica ſunt: ita beneficia quaedam magnitudo non patitur excidere, quaedam minora, ſed numero plurima, et temporibus diverſa, effluunt. Quia (ut dixi) non ſubinde illa tractamus: nec libenter, quid cuique debeamus, recognoſcimus. Audi voces petentium. nemo non victuram ſemper in animo ſuo memoriam dixit: nemo non deditum ſe et devotum profeſſus

est, et si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, invenit. Post exiguum tempus, iidem illi verba priora, quasi sordida et parum libera, evitant: perveniunt deinde eo, quo, ut ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus pervenit, ut obliviscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, ut gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

VI. Hoc tam invisum vitium, an impunitum esse debeat, quaeritur: et an haec lex, quae in scholis exercetur, etiam in civitate ponenda sit, qua ingrati datur actio, quae videtur aequa omnibus. Quidni? cum urbes quoque urbibus, quae praestitere exprobrent, et in maiores collata, a posteris exigant. Nostri maiores, maximi scilicet viri, ab hostibus tantum res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Macedonum gente, non est in ulla data adversus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum, dandam non fuisse: quia adversus maleficium omne consensimus. et homicidii, veneficii, parricidii, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diversa poena est: sed ubique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubique improbatur. Neque absolvimus illud: sed cum difficilis esset incertae rei aestimatio, tantum odio damnavimus, et inter ea reliquimus, quae ad iudices deos mittimus.

VII. Rationes autem multae mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficii periit, si actio, sicut certae pecuniae, aut ex conducto et locato, datur. Hoc enim in illo speciosissimum est, quod

dedimus vel perdituri: quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum. Deinde cum res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicem solvit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum hominem et beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est. Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adiice nunc, quod huic uni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quae in alios contulere, dilatant. Praeterea quaecunque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, et non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur conditio caussae bonae, si ad iudicem, quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, et certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, et nullis astricta vinculis religio, et detrahere aliquid potest, et adiicere, et sententiam suam, non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas et misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcunque sit, refert, quam benigne illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sae-

pe et qui reddidit quod accepit, ingratus eſt: et qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam poteſt: ubi feciſſe, aut non feciſſe pronuntiandum eſt, ibi prolatis cautionibus, controverſia tollitur. Ubi vero inter diſputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda eſt: ubi id, de quo ſola ſapientia decernit, in controverſiam incidit, non poteſt ad haec ſumi iudex ex turba ſelectorum, quem cenſus in album, et equeſtris hereditas miſit.

VIII. Itaque non haec parum idonea res viſa eſt, quae deduceretur ad iudicem. Sed nemo huic rei ſatis idoneus iudex inventus eſt: quod non admiraberis, ſi excuſſeris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exiſſet. Donavit aliquis magnam pecuniam: ſed dives, ſed non ſenſurus impendium. Donavit alius: ſed toto patrimonio ceſſurus. Summa eadem eſt: beneficium idem non eſt. Etiam nunc adiice. Hic pecuniam pro addicto dependit: ſed cum illam domo protuliſſet. ille dedit eandem: ſed mutuam ſumſit, aut rogavit, et ſe obligari ingenti merito paſſus eſt. Eodem exiſtimas loco eſſe illum, qui beneficium ex facili largitus eſt: et hunc, qui accepit, ut daret? Tempore quaedam magna fiunt, non ſumma. Beneficium eſt donata poſſeſſio, cuius fertilitas laxare poſſit annonam: beneficium eſt, unus in fame panis. Beneficium eſt, donare regiones, per quas multa flumina et navigabilia decurrant: beneficium eſt, arentibus ſiti, et vix ſpiritum per ſiccas fauces ducentibus, monſtrare fontem. Quis inter ſe iſta comparabit? quis expendet? difficilis eſt ſenten-

tia, quae non rem, ſed vim rei quaerit. Eadem licet ſint, aliter data non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium : ſed non libenter, ſed dediſſe ſe queſtus eſt, ſed ſuperbius me quam ſolebat, aſpexit : ſed tam tarde dedit, ut plus praeſtiturus fuerit, ſi cito negaſſet. Horum quomodo iudex inibit aeſtimationem, cum ſermo, et dubitatio, et vultus meriti gratiam deſtruant?

IX. Quid quod quaedam beneficia vocantur, quia nimis concupiſcuntur : quaedam non ſunt ex hac vulgari nota, ſed maiora, etiamſi minus apparent? Beneficium vocas, dediſſe potentis populi civitatem, in quatuordecim deduxiſſe, et defendiſſe capitis reum: quid utilia ſuaſiſſe? quid retinuiſſe, ne in ſcelus rueret? quid gladium excuſſiſſe morituro? quid efficacibus remediis refocillaſſe lugentem, et quos deſiderabat volentem ſequi, ad vitae conſilium reduxiſſe? quid aſſediſſe aegro, et cum valetudo eius ac ſalus momentis conſtaret, excepiſſe idonea cibo tempora, et cadentes venas vino refeciſſe, et medicum adduxiſſe morienti? Haec quis aeſtimabit? quis diſſimilibus beneficiis iubebit beneficia penſari? Donavit tibi domum : ſed ego tuam ſupra te ruere praedixi. Dedit tibi patrimonium : ſed ego naufrago tabulam. Pugnavit pro te, et vulnera excepit: at ego vitam tibi ſilentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile eſt.

X. Dies praeterea beneficio reddendo non dicitur, ſicut pecuniae creditae. Itaque poteſt, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem

non habent: saepe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia sine teste? Quam deinde poenam ingratis constituamus? unam omnibus, cum disparia beneficia sint? an inaequalem, et pro cuiusque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio: quid quod quaedam beneficia vitae sunt, et maiora vita? His quae pronuntiabitur poena? Minor beneficio? iniqua est. Par et capitalis? quid inhumanius, quam cruentos esse beneficiorum exitus?

XI. Quaedam, inquit, privilegia parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacravimus, quia expediebat liberos tolli: sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige. ipse tecum, si deceptus es, querere. dignum adiuva. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque ut aequiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt: nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quaeri debet, non tantum an receperint, sed an dederint. Horum in confesso merita sunt: et quia utile est iuventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineretur. Deinde omnium parentum unum erat beneficium: itaque aestimari semel potuit. alia diversa sunt, dissimilia, infinitis inter se inter-

vallis diſtantia: itaque ſub nullam regulam cadere potuerunt, cum aequius eſſet omnia relinqui, quam omnia aequari.

XII. Quaedam magno dantibus conſtant: quaedam accipientibus magna ſunt, ſed gratuita tribuentibus: quaedam amicis data ſunt, quaedam ignotis. Plus eſt, quamvis idem detur, ſi ei detur, quem noſſe a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille ſolatia. Invenies, qui nihil putet eſſe iucundius, nihil maius, quam habere in quo calamitas acquieſcat: invenies rurſus, qui dignitati ſuae, quam ſecuritati, conſuli malit: eſt qui plus ei debere ſe iudicet, per quem tutior eſt, quam ei per quem honeſtior. Proinde iſta maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad haec, aut ad illa inclinatus animo. Praeterea creditorem mihi ipſe eligo: beneficium ſaepe ab eo accipio, a quo nolo, et aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inſcio, et, ſi ſciviſſet, non accepturo, impoſitum eſt: non vocabis eum, qui utcunque acceptum non reddidit?

XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, ſed idem poſtea fecit iniuriam. Utrum uno munere ad patientiam omnium iniuriarum adſtringor: an perinde erit, ac ſi gratiam retulerim, quia beneficium ſuum ipſe inſequenti iniuria reſcidit? Quomodo deinde aeſtimabis, utrum plus ſit quod accepit, an in quo laeſus eſt? Dies me deficiet, omnes difficultates perſequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitiatores eorum afficiendo poena. Sed illud quoque tibi e contrario

occurrat: multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum causae dicendae adituri erunt, et innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat invitis: sed quicunque ad benefaciendum bonitate invitatus est, et ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officii, cui diligenter cautum est.

XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia, sed veriora. quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt: ut circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum restituet: solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, et magnifica sunt: pollues illa, si materiam litium feceris. Aequissima vox est, et ius gentium prae se ferens, Redde quod debes. Haec turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, quam debet, dignitatem, securitatem, sanitatem? reddi maxima quaeque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantae rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est irritandus animus ad avaritiam, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus resistamus, et quaerenti occasiones amputemus.

XV. Utinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum a volentibus acciperent! utinam nulla stipulatio emtorem venditori obligaret! nec pacta conventaque impressis signis custodirentur! fides potius illa servaret, et aequum colens animus! Sed necessaria optimis praetulerunt, et cogere fidem, quam spectare, malunt. Adhibentur ab utraque parte testes. ille per tabulas plurium nomina interpositis parariis facit: ille non est interrogatione contentus, nisi reum manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiae publicae confessionem! annulis nostris plus, quam animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se quod accepit. Hos incorruptos viros, et vindices veritatis existimas? at his ipsis statim non aliter pecuniae committentur. Ita non honestius erat a quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc unum deest avaritiae, ut beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi et magnifici est, iuvare et prodesse. qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, foeneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla adversus ingratum datur actio. Immo potius, pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: et desinet esse probri loco commune maledictum. Numquid iam ulla repudio erubescit, postquam illustres quaedam ac nobiles feminae, non consulum

numero, ſed maritorum, annos ſuos computant? et exeunt matrimonii cauſa, nubunt repudii? Tam diu iſtud timebatur, quam diu rarum erat. quia vero nulla ſine divortio acta ſunt, quod ſaepe audiebant, facere didicerunt. Numquid iam ullus adulterii pudor eſt, poſtquam eo ventum eſt, ut nulla virum habeat, niſi ut adulterum irritet? argumentum eſt deformitatis, pudicitia. Quam invenies tam miſeram, tam ſordidam, ut illi ſatis ſit unum adulterorum par? niſi ſingulis diviſit horas? et non ſufficit dies omnibus? niſi apud alium geſtata eſt, apud alium manſit? Infrunita et antiqua eſt, quae neſciat, matrimonium vocari, unius adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam evanuit pudor, poſtquam res latius evagata eſt: ita ingratos plures efficies, et audaciores, ſi numerare ſe coeperint.

XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid avarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis eſſe, quae inviſa ſunt? aut ullum ſupplicium gravius exiſtimas publico odio? Poena eſt, quod non audet ab ullo beneficium accipere, quod non audet ulli dare, quod omnium deſignatur oculis, aut deſignari ſe iudicat: quod intellectum optimae rei ac dulciſſimae amiſit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obſtruxit: non vocas miſerum eum, qui ſenſum beneficiorum amiſit? Teſtes ingratorum omnium deos metuit, urit illum et angit intercepti beneficii conſcientia: denique ſatis haec ipſa poena magna eſt, quod rei (ut dicebam) iucundiſſimae fructum non

percipit. At quem iuvat accepisse, aequali perpetuaque voluptate fruitur : et animum eius a quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest utriusque vita. cum alter tristis sit et solicitus, qualis esse infitiator ac fraudulentus solet; apud quem non parentum qui debet, honor est, non educatoris, non praeceptorum : alter laetus, hilaris, occasionem referendae gratiae exspectans, et ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quaerens quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius uberiusque respondeat; non solum parentibus et amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si a servo suo beneficium accepit, aestimat non a quo, sed quid acceperit.

XVIII. Quamquam quaeritur a quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare servus domino possit? Sunt enim qui ita distinguunt, Quaedam beneficia esse, quaedam officia, quaedam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det : alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filii, uxoris, et earum personarum, quas necessitudo suscitat, et ferre opem iubet. Ministerium esse servi, quem conditio sua eo loco posuit, ut nihil eorum quae praestat, imputet superiori. * Praeterea servos qui negat dare aliquando domino beneficium, ignarus est iuris humani. refert enim cuius animi sit, qui praestat, non cuius status. Nulli praeclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat, ingenuos, libertinos, servos, reges, et exsules. non eligit domum, nec censum: nudo homi-

ne contenta eſt. Quid enim erat tuti adverſus repentina; quid animus magnum promitteret ſibi, ſi certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium ſervus domino, nec regi quisquam ſuo, nec duci ſuo miles. Quid enim intereſt, quali quis teneatur imperio, ſi ſummo tenetur? Nam ſi ſervo, quo minus in nomen meriti perveniat, neceſſitas obeſt, et patiendi ultima timor: idem iſtud obſtabit, et ei qui regem habet, et ei qui ducem: quoniam, ſub diſpari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus ſuis, dant imperatoribus beneficia: ergo et dominis. Poteſt ſervus iuſtus eſſe, poteſt fortis, poteſt magnanimus: ergo et beneficium dare poteſt. Nam et hoc virtutis eſt. adeoque dominis ſervi beneficia poſſunt dare, ut ipſos ſaepe beneficii ſui fecerint. Non eſt dubium, an ſervus beneficium dare poſſit cuilibet: quare ergo non et domino ſuo poſſit?

XIX. Quia non poteſt, inquit, creditor domini ſui fieri, ſi pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum ſuum obligat: peregrinantem ſequitur, aegro miniſtrat, et labore ſummo colit. Omnia tamen iſta, quae alio praeſtante beneficia dicerentur, praeſtante ſervo miniſteria ſunt. Beneficium enim id eſt, quod quis dedit, cum illi liceret et non dare: ſervus autem non habet negandi poteſtatem: ita non praeſtat, ſed paret; nec, id ſe feciſſe, iactat, quod non facere non potuit. Etiam ſub iſta lege vincam, et eo perducam ſervum, ut in multa liber ſit. Interim dic mihi, ſi tibi oſtendero aliquem ſervum pro ſalute domini ſui, ſine reſpectu ſui dimicantem et confoſſum vulneribus, reliquias tamen ſanguinis ab

ipſis vitalibus fundentem, et ut ille effugiendi tempus habeat, moram ſua morte quaerentem: hunc tu negabis beneficium dediſſe, quia ſervus eſt? Si tibi oſtendero aliquem, ut ſecreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, avertiſſe quantum potuerit, ſuſpiciones quaerentis, et impendiſſe ſpiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dediſſe, quia ſervus eſt? Vide ne eo maius ſit, quo rarius eſt exemplum virtutis in ſervis; eoque gratius, quod cum fere inviſa imperia ſint, et omnis neceſſitas gravis, commune ſervitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non eſt, quia a ſervo profectum eſt: ſed ideo maius, quia deterrere ab illo nec ſervitus quidem potuit?

XX. Errat, ſi quis exiſtimat ſervitutem in totum hominem deſcendere: pars melior eius excepta eſt. Corpora obnoxia ſunt, et adſcripta dominis: mens quidem ſui iuris. quae adeo libera et vaga eſt, ut ne ab hoc quidem carcere cui incluſa eſt, teneri queat, quo minus impetu ſuo utatur, et ingentia agat, et in infinitum comes coeleſtibus exeat. Corpus itaque eſt, quod domino fortuna tradidit. Hoc emitur, hoc venditur: interior illa pars mancipio dari non poteſt. Ab hac quidquid venit, liberum eſt. non enim aut nos omnia iubere poſſumus, aut in omnia ſervi parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli ſceleri manus commodabunt.

XXI. Quaedam ſunt quae leges nec iubent, nec vetant facere: in his ſervus materiam beneficii habet.

Quamdiu praestatur, quod a servis exigi solet, ministerium est: ubi plus quam quod servo necesse est, beneficium. Ubi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus praestare servo debeat, ut cibaria, ut vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educavit, artes quibus eruduntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem e contrario fit in persona servi. Quidquid est quod servilis officii formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate praestatur, beneficium est: si modo tantum est, ut hoc vocari potuerit, quolibet alio praestante.

XXII. Servus (ut placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi plus praestat quam in quod operas locavit: sic servus ubi benevolentia erga dominum fortunae suae modum transiit, et altius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, et spem domini antecessit, beneficium est intra domum inventum. An aequum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur: non haberi gratiam, si plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? ubi dici potest, Quid si nollet? Ubi vero id praestitit, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium et iniuria. Potest dare beneficium domino, si a domino iniuriam accipere. atqui de iniuriis dominorum in servos qui audiat positus est, qui et saevitiam et libidinem, et in praebendis ad victum necessariis avaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus a servo accipit? immo homo ab homine. Deinde quod in illius po-

teſtate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne a ſervo acceperis, in tua poteſtate eſt. Quis autem tantus eſt, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam, et diſſimilia, et quaedam inter ſe contraria. Dedit aliquis domino ſuo vitam, dedit mortem, ſervavit periturum: et hoc ſi parum eſt, pereundo ſervavit. alius mortem domini adiuvit, alius decepit.

XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeviceſimo annalium tradidit, cum obſideretur Grumentum, et iam ad ſummam deſperationem ventum eſſet, duos ſervos ad hoſtem transfugiſſe, et operae pretium feciſſe. Deinde urbe capta, paſſim diſcurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua ſervierant, praecucurriſſe, et dominam ſuam ante ſe egiſſe: et quaerentibus quaenam eſſet, dominam, et quidem crudeliſſimam ad ſupplicium ab ipſis duci, profeſſos eſſe. Eductam deinde extra muros, ſumma cura celaſſe, donec hoſtilis ira conſideret. deinde, ut ſatiatus miles cito ad Romanos mores rediit, illos quoque ad ſuos rediſſe, et dominam ſibi ipſos dediſſe. Manumiſit utrumque e veſtigio illa: nec indignata eſt ab his ſe vitam accepiſſe, in quos vitae necisque poteſtatem habuiſſet. Potuit ſibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim ſervata, munus notae et vulgaris clementiae habuiſſet: ſic ſervata, nobilis fabula, et exemplum duarum urbium fuit. In tanta confuſione captae civitatis, cum ſibi quisque conſuleret, omnes ab illa praeter transfugas fugerunt. At hi, ut oſtenderent quo animo facta eſſet prior illa tranſitio, a victoribus ad captivam transfugerunt, perſonam parri-

cidarum ferentes. Quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicaverunt, ne domina occideretur, videri dominam occidiſſe. Non eſt, mihi crede, non, dico, ſervilis animi, egregium factum fama ſceleris emiſſe. C. Vettius, praetor Marſorum, ducebatur ad Romanum imperium. Servus eius gladium militi ipſi, a quo trahebatur, eduxit, et primum dominum occidit: deinde, Tempus eſt, inquit, me et mihi conſulere: iam dominum manumiſi. atque ita ſe uno ictu transiecit. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum ſervarit.

XXIV. Corfinium Caeſar obſidebat: tenebatur incluſus Domitius. Imperavit medico eidemque ſervo ſuo, ut ſibi venenum daret. Cum tergiverſantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo armatus. Tum ille promiſit, et medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cum ſopitus eſſet, acceſſit ad filium eius: Iube me, inquit, aſſervari, dum ex eventu intelligas, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, et ſervatus a Caeſare eſt: prior tamen illum ſervus ſervaverat.

XXV. Bello civili, proſcriptum dominum ſervus abſcondit: et cum annulos eius ſibi aptaſſet, ac veſtem induiſſet, ſpeculatoribus occurrit: nihil ſe deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit: et deinde cervicem porrexit. Quanti viri eſt, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inveniri, in publica perfidia fidelem? cum praemia proditionis ingentia oſtendantur, praemium fidei, mortem concupiſcere?

XXVI. Noſtri ſeculi exempla non praeteribo. Sub Tiberio Caeſare fuit accuſandi frequens et paene publica rabies, quae omni civili bello gravius togatam civitatem confecit. Excipiebatur ebriorum ſermo, ſimplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis ſaeviendi placebat occaſio. Nec iam reorum exſpectabatur eventus, cum eſſet unus. Coenabat Paullus praetorius in convivio quodam, imaginem Tiberii Caeſaris habens, ectypam, et eminente gemma. Rem ineptiſſimam fecero, ſi nunc verba quaeſiero, quemadmodum dicam illum matellam ſumſiſſe. Quod factum ſimul et Maro ex notis illius temporis veſtigatoribus notavit. At ſervus eius cui nectebantur inſidiae, ei ebrio annulum extraxit. et cum Maro convivas teſtaretur, admotam eſſe imaginem obſcoenis, et iam ſubſcriptionem componeret: oſtendit in manu ſua ſervus annulum. Si quis hunc ſervum vocat, et illum convivam vocabit.

XXVII. Sub divo Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa erant, iam moleſta. Rufus, vir ordinis ſenatorii, inter coenam optaverat ne Caeſar ſalvus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: et adiecerat, Idem omnes et tauros et vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Ut primum diluxit, ſervus qui coenanti ad pedes ſteterat, narrat quae inter coenam ebrius dixiſſet. hortatur, ut Caeſarem occupet, atque ipſe ſe deferat. Uſus conſilio, deſcendenti Caeſari occurrit. Et cum malam mentem habuiſſe ſe pridie iuraſſet, id ut in ſe et filios ſuos recideret, optavit, et Caeſarem, ut ignoſceret ſibi, rediretque in gratiam ſecum, rogavit. Cum dixiſſet

ſe Caeſar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam rediſſe, niſi aliquid mihi donaveris: petitque non faſtidiendam a propitio ſummam: et impetravit. Caeſar ait: Mea cauſa dabo operam, ne unquam tibi iraſcar. Honeſte Caeſar, quod ignovit, quod liberalitatem clementiae adiecit. Quicunque hoc audiverit exemplum, neceſſe eſt Caeſarem laudet, ſed cum ſervum ante laudaverit. Num exſpectas, ut tibi narrem manumiſſum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate eius Caeſar numeraverat.

XXVIII. Poſt tot exempla num eſt dubium, quin beneficium aliquando a ſervo dominus accipiat? Quare potius perſona rem minuat, quam perſonam res ipſa cohoneſtet? Eadem omnibus principia, eademque origo: nemo altero nobilior, niſi cui rectius ingenium, et artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, et nomina familiae ſuae longo ordine, ac multis ſtemmatum illigata flexuris, in parte prima aedium collocant: noti magis, quam nobiles ſunt. Unus omnium parens mundus eſt: ſive per ſplendidos, ſive per ſordidos gradus, ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non eſt, quod te iſti decipiant: qui cum maiores ſuos recenſent, ubicunque illuſtre nomen defecit, illo deum inſulciunt. Neminem deſpexeris, etiamſi circa illum obſoleta ſunt nomina, et parum indulgente adiuta fortuna: ſive libertini ante vos habentur, ſive ſervi, ſive exterarum gentium homines. Erigite audacter animos, et quidquid in medio ſordidi iacet, tranſilite: exſpectat vos in ſummo magna nobilitas. Quid ſuperbia in tantam

vanitatem attollimur, ut beneficia a ſervis indignemur accipere, et ſortem eorum ſpectemus, obliti meritorum? Servum tu quemquam vocas, libidinis et gulae ſervus, et adulterae, immo adulterarum commune mancipium? Servum vocas quemquam tu? Quo tandem ab iſtis gerulis raperis, cubile iſtud tuum circumferentibus? quo te penulati iſti in militum et quidem non vulgarem cultum ſubornati? quo, inquam, te iſti efferunt? ad oſtium alicuius oſtiarii, ad hortos alicuius ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium a ſervo tuo poſſe dari, cui oſculum alieni ſervi beneficium eſt. Quae eſt tanta animi diſcordia? eodem tempore ſervos deſpicis, et colis. Imperioſus intra limen atque impotens, humilis foris: et tam contemtus, quam contemnens. Neque enim ulli magis abiiciunt animos, quam qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

XXIX. Dicenda haec fuerunt, ad contundendam inſolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque ius beneficii dandi a ſervis, ut a filiis quoque vindicaretur. Quaeritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus ſuis poſſint, quam acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque exſtitiſſe, quam parentes ſuos: aeque et illud, meliores fuiſſe. Quod ſi conſtat, poteſt fieri, ut meliora tribuerint: cum et fortuna illis maior eſſet, et melior voluntas. Quidquid, inquit, eſt, quod dat patri filius, utique minus eſt: quia hanc ipſam dandi facultatem patri debet. Ita nun-

quam beneficio eius vincitur, cuius beneficium eſt ipſum, quod vincitur. Primum, quaedam initium ab aliis trahunt, et tamen initiis ſuis maiora ſunt. Nec ideo aliquid non eſt maius eo a quo coepit, quia non potuiſſet in tantum procedere, niſi coepiſſet. Nulla non res principia ſua magno gradu tranſit. Semina omnium rerum cauſa ſunt: et tamen minimae partes ſunt eorum quae gignunt. Adſpice Rhenum, adſpice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid ſunt, ſi illos illic unde effluunt, aeſtimes? Quidquid eſt quo timentur, quo nominantur, in proceſſu paraverunt. Tolle radicem, nemora non ſurgent; nec tanti montes veſtientur. Adſpice trabes, ſive proceritatem aeſtimes, altiſſimas; ſive craſſitudinem ſpatiumque ramorum, latiſſime fuſas: quantulum eſt his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis ſuis templa, et illa urbis moenia: tamen quae in firmamentum totius operis iacta ſunt, latent. Idem in ceteris evenit: principia ſua ſemper ſequens magnitudo obruit. Non potuiſſem quidquam conſequi, niſi parentum beneficium anteceſſiſſet: ſed non ideo quidquid conſecutus ſum, minus eſt eo, ſine quo conſecutus non eſſem. Niſi me nutrix aluiſſet infantem, nihil eorum, quae conſilio ac manu gero, facere potuiſſem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam civili ac militari induſtria merui: numquid tamen ideo maximis operibus praeferes nutricis officium? At quid intereſt, cum aeque ſine patris beneficio, quam ſine nutricis, non potuerim ad ulteriora procedere?

XXX. Quod ſi initio meo, quidquid iam poſſum,

debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne avum quidem. Semper enim erit ulterius aliquid, ex quo originis proximae origo descendat. Atqui nemo dicet me plus debere ignotis, et ultra memoriam positis maioribus, quam patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus debet. Quidquid praestiti patri, etiamsi magnum est, infra aestimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiamsi quis patrem meum aegrum ac moriturum sanaverit, nihil praestare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit aestimari, an id quod potui, et id quod feci, meum sit, mearum virium, meae voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animadvertes exiguum et incertum, et boni malique communem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Servavi patrem, et ad summam provexi dignitatem, et principem urbis suae feci: nec tantum rebus a me gestis nobilitavi, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: et cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad bene vivendum minima portio est vivere, et id tribuisti, quod cum feris mihi et animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam foedissimis commune est; noli tibi asserere, quod non

ex tuis beneficiis, etiamſi non ſine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidiſſe. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim ſentienti, ſentiens me dare: cum vitam tibi non voluptatis meae cauſa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto maius ſit retinere ſpiritum, quam accipere, quanto levius mori ante mortis metum.

XXXI. Ego vitam dedi ſtatim illa uſuro: tu neſcituro, an viverem: ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dediſti, ut mori poſſem: ego vitam tibi dedi conſummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuiſti, onus alienum. Vis ſcire, quam non ſit magnum beneficium, vitam ſic dare? expoſuiſſes; nempe iniuria erat genuiſſe. Quo quidem colligo minimum eſſe beneficium, patris matriſque concubitum, niſi acceſſerint alia, quae proſequerentur hoc initium muneris, et aliis officiis ratum facerent. Non eſt bonum vivere, ſed bene vivere. At bene vivo: ſed potui et male: ita hoc tantum eſt tuum, quod vivo. Si vitam imputas mihi per ſe, nudam, egentem conſilii, et id ut magnum bonum iactas: cogita te mihi imputare muſcarum ac vermium bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam, quam bonis artibus me ſtuduiſſe, ut curſum ad rectum iter vitae dirigerem: in ipſo beneficio tuo, maius quam quod dederas, recepiſti. Tu enim me mihi rudem et imperitum dediſti: ego tibi filium, qualem genuiſſe gauderes.

XXXII. Aluit me pater. Si idem praeſto, plus reddo: quia non tantum ali ſe, ſed a filio ali gaudet, et maiorem ex animo meo, quam ex ipſa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum

pervenerunt. Quid ſi quis in tantum proceſſit, ut aut eloquentia per gentes enoteſceret, aut iuſtitia, aut bellicis rebus, et patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium ſuorum clara luce diſcuteret: non inaeſtimabile in parentes ſuos beneficium contulit? An quisquam Ariſtonem et Gryllum, niſi propter Xenophontem ac Platonem filios, noſſet? Sophroniſcum Socrates exſpirare non patitur. Ceteros enumerare longum eſt, qui vivunt ob nullam cauſam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit poſteris. Utrum maius beneficium dedit M. Agrippae pater, ne poſt Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, navali corona inſignis, unicum adeptus inter dona militaria decus? qui tot in urbe maxima opera excitavit, quae et priorem magnificentiam vincerent, et nulla poſtea vincerentur? Utrum Octavius maius ullum beneficium dedit filio, an patri divus Auguſtus, quamvis illum umbra adoptivi patris abſcondit? Quantam cepiſſet voluptatem, ſi illum, poſt debellata arma civilia, vidiſſet ſecurae paci praeſidentem, non agnoſcens bonum ſuum, nec ſatis credens, quoties reſpexiſſet ad ſe, potuiſſe illum virum in domo ſua naſci? Quid nunc ceteros perſequar, quos iam conſumſiſſet oblivio, niſi illos filiorum gloria e tenebris eruiſſet, et adhuc in luce retineret? Deinde non quaerimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam a patre acceperat: ſed an poſſit aliquis maiora reddere. Etiamſi quae retuli exempla, nondum ſatisfaciunt, nec beneficia parentum ſuorum ſupermicant: capit tamen hoc natura, quod nondum

ulla aetas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exsuperare non possunt, plura in unum congesta superabunt.

XXXIII. Servavit in proelio patrem Scipio, et praetextatus in hostes equum concitavit: parum est, quod ut perveniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maxime prementia contemsit, tot oppositas difficultates: quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos suos transilivit. Adiice, ut idem patrem reum defendat, et conspirationi inimicorum potentium eripiat: ut alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, ut pauperi raptas belli iure opes tradat; et quod est militaribus viris speciosissimum, divitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adiice ut provincias et extraordinaria imperia continuet: adiice ut dirutis maximis urbibus, Romani imperii sine aemulo ad ortus occasusque venturi defensor et conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adiiciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas et virtus, ipsi urbi nescio utrum maius praesidium afferens, an decus?

XXXIV. Deinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filii, cum paternum munus et simplex sit, et facile. Sed danti voluntarium. Quid necesse est? ille multis dederit, etiam quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectavit legem patriam, praemia

patrum, domus ac familiae perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quidquid facis, quidquid praestare illi potes. Et praeceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen, qui tradiderunt illa, transcendimus: utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamvis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcunque qui assecutus est, infra illos est. multum inter prima ac maxima interest. Nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

XXXV. Iam tempus est quaedam ex nostra (ut ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliud melius, potest vinci: pater dedit filio vitam; est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel et iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si saepius periculo mortis liberatus a filio fuerit, maius beneficium acccipere, quam dedit. Qui beneficium accepit, maius accepit, quo magis eo indiget; magis autem indiget vita qui vivit, quam qui natus non est, ut qui ne indigere quidem omnino possit: maius ergo beneficium accipit pater, si vitam a filio accepit, quam filius a patre, quod natus est. Patris beneficia vinci a filii benefi-

ciis non poſſunt. quare? quia vitam accepit a patre: quam niſi accepiſſet, nulla dare beneficia potuiſſet. Hoc commune eſt patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. non potuiſſent enim referre gratiam, niſi vitam accepiſſent. Ergo nec medico in maius gratia referri poteſt: ſolet enim et medicus vitam dare: nec nautae, ſi naufragum ſuſtulit. Atqui et horum et aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci poſſunt: ergo et patrum poſſunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adiuvandum eſſet, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quam accepi: pater filio vitam dedit perituram, niſi multa acceſſiſſent, quae illam tuerentur: filius patri ſi dedit vitam, dedit eam, quae nullius deſideraret auxilium, in hoc, ut permaneret: ergo maius beneficium accepit a filio pater, qui vitam accepit, quam ipſe illi dederat.

XXXVI. Haec non deſtruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores. natura enim glorioſa eſt virtus, et anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, ſi ad reddenda beneficia cum vincendi ſpe venerit. Id ſi patribus idem volentibus laetisque contigerit (quoniam pleraque ſunt, in quibus noſtro bono vincimur) unde certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur ſe ipſos filiorum beneficiis impares? Niſi hoc ita iudicamus, excuſationem damus liberis: et illos ſegniores ad referendam gratiam facimus, quibus ſtimulos adiicere debemus, et dicere, Hoc agite, optimi iuvenes. propoſita

eſt inter parentes ac liberos honeſta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupaverunt. Sumite modo animum, qualem decet, et deficere nolite, ut vincatis, optantes. Nec deſunt tam pulchro certamini duces, qui ad ſimilia vos cohortentur, ac per veſtigia ſua ire ad victoriam, ſaepe iam partam ex parentibus, iubeant.

XXXVII. Vicit Aeneas patrem, ipſe eius in infantia leve tutumque geſtamen, gravem ſenio, per media hoſtium agmina, et per cadentis circa ſe urbis ruinas ferens, cum complexus ſacra ac penates deos religioſus ſenex non ſimplici vadentem ſarcina premeret: tulit illum per ignes, et (quid non pietas poteſt?) pertulit, colendumque inter conditores Romani imperii poſuit. Vicere Siculi iuvenes, cum Aetna maiore vi peragitata, in urbes, in agros, in magnam inſulae partem effudiſſet incendium, vexerunt parentes ſuos. Diſceſſiſſe creditum eſt ignes, et utrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem tranſcurrerent iuvenes digniſſimi, qui magna tuto auderent. Vicit Antigonus: qui cum ingenti proelio ſuperaſſet hoſtem, praemium belli ad patrem tranſtulit, et imperium illi Cypri tradidit. Hoc eſt regnum, nolle regnare, cum poſſis. Vicit patrem, imperioſum quidem, T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus eſſet a patre, ob adoleſcentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri ſuo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat, ſperans fore proditorem parentis inviſi (et bene meruiſſe ſe de iuvene credebat, cuius exſilium pro graviſſimo crimine inter alia Manlio obiiciebat)

nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, et, Nisi iuras, inquit, te diem patri remissurum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus accusatorem non habeat. Iuravit tribunus: nec fefellit, et causam actionis remissae concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere.

XXXVIII. Alia ex aliis exempla subeunt eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, et e plebe acervoque ignobili nunquam tacendos seculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenii facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque nunquam a memoria hominum exiturum, posse hoc dicere: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, sive aequum, sive iniquum ac durum fuit, obsequentem submissumque me praebui: ad hoc unum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate, obsecro vos, et fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente praeclarius, qui sibi ipsi dicere poterit: (neque enim fas est alteri dicere) Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubique praedicabit, a filio suo se beneficiis victum? Quid autem est felicius, quam sibi cedere?

L. ANNAEI SENECAE
AD AEBUTIUM
LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER IV.

Argumentum & Ordo.

Arguta fere tractat, sed utilibus (ut semper) mixtis. Quaerit, an Beneficium & Gratia per se expetenda? asserit, contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam dii dent Beneficia: quod ipsum contra illos negantes ubertim docet. Obiectiones deinde removet, quae utilitatem versari in Beneficiis docere videantur. Tum ad Gratiam venit, & ostendit eam quoque referendam solius Honesti, non Utilis, adspectu. Tum quaerit, An, quem scias ingratum futurum, beneficium sit dandum? distinguit, & partim ait, partim negat.

I. Ex omnibus quae tractavimus, Aebuti Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (ut ait Sallustius) cum cura dicendum, quam quod in manibus est: An beneficium dare, et invicem gratiam referre, per se res expetendae sint? Inveniuntur qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quae nihil habet in se magnificum, si quidquam venale. Quid enim est tur-

pius, quam aliquem computare quanti vir bonus ſit: cum virtus nec lucro invitet, nec abſterreat damno, adeoque neminem ſpe ac pollicitatione corrumpat, ut contra in ſe impendere iubeat, ac ſaepius in ultro-tributis ſit? Calcatis utilitatibus ad illam eundum eſt, quocunque vocavit, quocunque miſit, ſine reſpectu rei familiaris: interdum etiam, ſine ulla ſanguinis ſui parſimonia vadendum, nec unquam imperium eius detrectandum. Quid conſequar, inquit, ſi hoc fortiter, ſi hoc grate fecero? Quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: ſi quid forte obvenerit commodi, inter acceſſiones numerabis. Rerum honeſtarum pretium in ipſis eſt. Si honeſtum per ſe expetendum eſt, beneficium autem honeſtum eſt, non poteſt alia eius conditio eſſe, cum eadem natura ſit. Per ſe autem expetendum eſſe honeſtum, ſaepe et abunde probatum eſt.

II. In hac parte nobis pugna eſt cum Epicureorum delicata et umbratica turba, in convivio ſuo philoſophantium: apud quos virtus voluptatum miniſtra eſt. Illis paret, illis deſervit, illas ſupra ſe videt. Non eſt, inquit, voluptas ſine virtute. Sed quare ante virtutem eſt? De ordine putas diſputationem eſſe? De re tota, et de poteſtate eius ambigitur. non eſt virtus, ſi ſequi poteſt. Primae partes eius ſunt: ducere debet, imperare, ſummo loco ſtare. tu illam iubes ſignum petere. Quid, inquit, tua refert? et ego ſine virtute nego beatam vitam poſſe conſtare. Ipſam voluptatem, quam ſequor, cui me mancipavi, remota illa, improbo et damno. de hoc uno diſputatur, utrum virtus ſummi boni cauſa ſit,

an ipſa ſummum bonum. Ut hoc unum quaeratur, ordinis tantum exiſtimas mutationem? iſta vero confuſio eſt et manifeſta caecitas, primis poſtrema praeferre. Non indignor, quod poſt voluptatem ponitur virtus, ſed quod omnino cum voluptate confertur. Contemtrix eius et hoſtis eſt, et longiſſime ab illa reſiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quam iſti effeminato bono.

III. Inferenda haec, mi Liberalis, fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis eſt, et turpiſſimum, id cauſa ullius alterius rei dare, quam ut datum ſit. Nam ſi recipiendi ſpe tribueremus, locupletiſſimo cuique, non digniſſimo, daremus. nunc vero diviti importuno pauperem praeferimus, non eſt beneficium, quod fortunam ſpectat. Praeterea, ſi ut prodeſſemus, ſola nos invitaret utilitas, minime beneficia diſtribuere deberent, qui facillime poſſent, locupletes, et potentes, et reges, aliena ope non indigentes. Dii vero tot munera, quae ſine intermiſſione diebus ac noctibus fundunt, non darent. in omnia enim illis natura ſua ſufficit, plenosque et tutos, et inviolabiles praeſtat. Nulli ergo beneficium dabunt, ſi una dandi cauſa eſt, ſe intueri ac commodum ſuum. Iſtud non beneficium, ſed foenus eſt: circumſpicere, non ubi optime ponas, ſed ubi quaeſtuoſiſſime habeas, unde facillime tollas. Quod cum longe a diis remotum ſit, ſequitur ut liberales ſint. nam ſi una beneficii dandi cauſa ſit dantis utilitas, nulla autem ex nobis utilitas deo ſperanda eſt, nulla deo dandi beneficii cauſa eſt.

IV. Scio quid hoc loco reſpondeatur. Itaque non

dat Deus beneficia, ſed ſecurus et negligens noſtri, averſus a mundo, aliud agit, aut (quae maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec magis illum beneficia, quam iniuriae tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, et undique ſublatis in coelum manibus vota facientium, privata ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales conſenſiſſent alloquendi ſurda numina et inefficaces deos, niſi noſſent illorum beneficia nunc ultro oblata, nunc orantibus data, magna, tempeſtiva, ingentes minas interventu ſuo ſolventia. Quis eſt autem tam miſer, tam neglectus, quis tam duro fato, et in poenam genitus, ut non tantam deorum munificentiam ſenſerit? Ipſos illos complorantes ſortem ſuam, et querulos circumſpice. invenies non ex toto beneficiorum coeleſtium expertes: neminem eſſe, ad quem non aliquid ex illo benigniſſimo fonte manaverit. Parum eſt autem id, quod naſcentibus ex aequo diſtribuitur? Ut quae ſequuntur, inaequali diſpenſata menſura, tranſeamus, parum dedit natura, cum ſe dedit?

V. Non dat Deus beneficia. Unde ergo iſta quae poſſides? quae das? quae negas? quae ſervas? quae rapis? unde haec innumerabilia, oculos, aureis, animum mulcentia? unde illa luxuriam quoque inſtruens copia? Neque enim neceſſitatibus tantummodo noſtris proviſum eſt: uſque in delicias amamur. Tot arbuſta, non uno modo frugifera, tot herbae ſalutares, tot varietates ciborum per totum annum digeſtae, ut inerti quoque fortuita terrae alimenta praeberent. Iam animalia omnis generis, alia in ſic-

co ſolidoque, alia in humido innaſcentia, alia per ſublime dimiſſa: ut omnis rerum naturae pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina haec amoenissimis flexibus campos cingentia, illa praebitura commerciis viam, vaſto et navigabili curſu vadentia: ex quibus quaedam ſtatis diebus mirabile incrementum trahunt, ut arida et ferventi ſubiecta coelo loca ſubita vis aeſtivi torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venae? quid in ipſis litoribus aquarum calentium exundatio?

——— *Te Lari maxime, teque*
Fluctibus, & fremitu aſſurgens Benace marino.

VI. Si pauca quis tibi donaſſet iugera, accepiſſe te diceres beneficium; immenſa terrarum late patentium ſpatia negas eſſe beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donaverit, et arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleverit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emiſit in aera, ſuper quae decurrunt ſola aurum vehentia; argenti, aeris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inveſtigandi tibi facultatem dedit, ac latentium divitiarum in ſumma terra ſigna diſpoſuit: negas te accepiſſe beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid reſplendeat, et tectum nitidius, auro aut coloribus ſparſum, non mediocre munus vocabis? ingens tibi domicilium, ſine ullo incendii aut ruinae metu ſtruxit, in quo vides non tenues cruſtas, et ipſa qua ſecantur lamina graciliores, ſed integras lapidis pretioſiſſimi moles, ſed totas variae diſtinctaeque materiae, cuius tu parvula fruſta mi-

raris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te ullum munus accepisse? Et cum ista quae habes magno aestimes, quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Unde tibi istum quem trahis spiritum? unde istam, per quam actus vitae tuae disponis atque ordinas, lucem? unde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? unde ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem lacessentia? unde haec irritamenta iam lassae voluptatis? unde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

——— Deus nobis haec otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus, illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, vt cernis, & ipsum
Ludere quae vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boves, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus ubique passim vagantibus pabulum praestat, qui pascua hibernis aestiva substituit, qui non calamo tantum cantare, et agreste atque inconditum carmen ad aliquam tantum oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quae invenimus, dixeris: non magis, quam quod crescimus, quam quod ad constitutum tempus sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem iam aetatem, et in robustiorem gradum transeuntem pubertas, et ultimus ille dens urgenti iu-

ventae terminum ponens. Insita sunt nobis omnium aetatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia.

VII. Natura, inquit, haec mihi praestat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quam Deus, et divina ratio, toti mundo et partibus eius inserta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum compellare. et Iovem illum optimum ac maximum rite dices, et tonantem, et statorem: qui non (ut historici tradiderunt) ex eo quod post votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit, sed quod stant beneficio eius omnia, stator, stabilitorque est: hunc eundem et fatum si dixeris, non mentieris. nam cum fatum nihil aliud sit, quam series implexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua ceterae pendent. Quaecunque voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque coelestium rerum continentia. Tot appellationes eius possunt esse, quot munera.

VIII. Hunc et Liberum patrem, et Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem: quia omnium parens sit, quod ab eo primum inventa seminum vis est, consultura per voluptatem. Herculem: quia vis eius invicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerusque, et ordo, et scientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis, ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturae: quia

nec natura ſine Deo eſt, nec Deus ſine natura; ſed idem eſt utrumque, nec diſtat officio. Si quid a Seneca accepiſſes, Annaeo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mutares, ſed nomen. quoniam ſive praenomen eius, ſive nomen dixiſſes, ſive cognomen, idem tamen ille eſſet. Sic hunc naturam vocas, fatum, fortunam: omnia eiusdem Dei nomina ſunt, varie utentis ſua poteſtate. Et iuſtitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, unius animi bona ſunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

IX. Sed ne in aliam diſputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert ſine ſpe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre poſſumus. Ergo beneficium per ſe expetenda res eſt, una ſpectatur in eo accipientis utilitas: ad hanc accedamus, ſepoſitis commodis noſtris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolae quidem ſemina arenis committant. Quod ſi verum eſt, noſtram utilitatem in beneficiis dandis ſequimur, quemadmodum in arando ſerendoque. neque enim ſerere, per ſe res expetenda eſt. Praeterea quaeritis, cui detis beneficium: quod non eſſet faciendum, ſi per ſe beneficium dare, expetenda res eſſet. quia enim quocunque loco, et quocunque modo daretur, beneficium erat. Honeſtum propter nullam aliam cauſam, quam propter ipſum, ſequimur. Tamen etſi nihil aliud ſequendum eſt, quaerimus quid faciamus, et quando, et quemadmodum: per haec enim conſtat. Itaque cum eligo cui dem be-

neficium, id ago, ut beneficium ſit: quia ſi turpi datur, nec honeſtum eſſe poteſt, nec beneficium.

X. Depoſitum reddere, per ſe res expetenda eſt: non tamen ſemper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil intereſt, utrum infitier, an palam reddam. Intuebor utilitatem eius, cui redditurus ſum, et nociturum illi depoſitum negabo. Idem in beneficio faciam: videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim ſine ratione faciendum eſt. non eſt autem beneficium, niſi quod ratione datur: quoniam ratio omnis honeſti comes eſt. Quam ſaepe hominum, donationem ſuam inconſultam obiurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidiſſe, quam illi dediſſe? Turpiſſimum genus damni eſt inconſulta donatio: multoque gravius, male dediſſe beneficium, quam non recepiſſe. Aliena enim culpa eſt, quod non recepimus: quod cui daremus non eligimus, noſtra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu exiſtimas, ſpectabo, a quo recepturus ſim: eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus ſit. Saepe autem et non redditurus gratus eſt; et ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit aeſtimatio mea. Ideo locupletem, ſed indignum, praeteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in ſumma inopia gratus: et cum omnia illi deerunt, ſupererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. Uni placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet, faciam. Quod oportet autem, non eſt ſine electione: quae qualis futura ſit, interrogas?

XI. Eligam virum integrum, ſimplicem, memo-

rem, gratum, alieni abſtinentem, ſui non avare tenacem, benevolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam poſſit, ex ſententia res geſta erit. Si utilitas me et ſordida computatio liberalem facit, ſi nulli proſum, niſi ut invicem ille mihi proſit: non dabo beneficium proficiſcenti in diverſas longinquasque regiones, non dabo abſuturo ſemper, non dabo ſic affecto ut ſpes ei nulla ſit convaleſcendi, non dabo ipſe deficiens, non enim habeo tempus recipiendi. Atqui ut ſcias, rem per ſe expetendam eſſe, benefacere; advenis modo in noſtrum delatis portum, et ſtatim abituris, ſuccurrimus. Ignoto naufrago navem, qua revehatur, et damus et inſtruimus. Diſcedit ille, vix ſatis noto ſalutis auctore, et nunquam amplius in conſpectum noſtrum reverſurus, debitores nobis deos delegat, precaturque illi pro ſe gratiam referant: interim nos iuvat ſterilis beneficii conſcientia. Quid cum in ipſo vitae fine conſtitimus, cum teſtamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis conſumitur, quamdiu ſecreto agitur, quantum et quibus demus? Quid enim intereſt, quibus demus, a nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia noſtra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus, ſolum ante oculos honeſtum ſtetit: tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa depravat ſpes ac metus, ac inertiſſimum vitium, voluptas. Ubi mors interclusit omnia, et ad ferendam ſententiam incorruptum iudicem miſit, quaerimus digniſſimos, quibus noſtra tradamus: nec quidquam

cura ſanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.

XII. Et mehercule tunc magna voluptas ſubit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam, huius dignitati, adiectis opibus, aliquid ſplendoris affundam. Si non damus beneficia, niſi recepturi, inteſtatis moriendum ſit. Dicitis, inquit, beneficium creditum inſolubile eſſe: creditum autem non eſt res per ſe expetenda. Cum creditum dicimus, imagine et tranſlatione utimur. Sic et legem, iuſti iniuſtique regulam eſſe: et regula non eſt res per ſe expetenda. Ad haec verba demonſtrandae rei cauſa deſcendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis ſcire? adiicio inſolubile, cum creditum nullum non ſolvi aut poſſit, aut debeat. Adeo beneficium utilitatis cauſa dandum non eſt, ut ſaepe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum ſit. Sic latronibus circumventum defendo, ut tuto tranſire permittatur: reum gratia laborantem tueor, et hominum potentium factionem in me converto, quas illi detraxero ſordes, ſub acccuſatoribus iisdem fortaſſe ſumturus, cum abire in partem alteram poſſim, et ſecurus ſpectare aliena certamina: ſpondeo pro iudicato, et ſuſpenſum amici bonis libellum deiicio, creditoribus eius me obligaturus: vt poſſim ſervare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo. Nemo Tuſculanum aut Tiburtinum paraturus, ſalubritatis cauſa, et aeſtivi ſeceſſus, quoto anno emturus ſit diſputat: cum emerit, tuendum eſt. Eadem in beneficiis ratio eſt. nam cum interrogaveris, quid reddat, reſpondebo, bonam con-

O 4

ſcientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat iuſtitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia? ſi quidquam praeter ipſas, ipſas non petis.

XIII. Mundus in quid vices ſuas abſolvit? in quid ſol diem extendit et contrahit? Omnia iſta beneficia ſunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium eſt, circumagere rerum ordinem; quomodo ſolis, loca mutare, ex quibus oriatur, in quae cedat, et haec ſalutaria nobis facere ſine praemio: ita viri officium eſt inter alia, et beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occaſionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas eſt, inertis otii facere corpuſculum, et ſecuritatem ſopitis ſimillimam appetere, et ſub denſa umbra latitare, tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oble&tare torporem, et cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignavia pallentia ſaginare: nobis voluptas eſt, dare beneficia vel laborioſa, dum aliorum labores levent: vel periculoſa, dum alios a periculis extrahant: vel rationes noſtras aggravatura, dum aliorum neceſſitates et anguſtias laxent. Quid mea intereſt, an recipiam beneficia? etiam cum recepero, danda ſunt. Beneficium eius commodum ſpe&tat, cui praeſtatur, non noſtrum: alioquin nobis illud damus. Itaque multa, quae ſummam utilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator urbibus prodeſt, medicus aegris, mango vaenalibus: ſed omnes iſti, quia ad alienum commodum pro ſuo veniunt, nec obligant eos quibus proſunt.

XIV. Non eſt beneficium quod in quaeſtum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam : auctio eſt. Non dicam pudicam, quae amatorem ut incenderet repulit; quae aut legem, aut virum timuit, ut ait Ovidius:

Quae, quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quae pudicitiam timori praeſtitit, non ſibi. Eodem modo qui beneficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo et nos beneficium damus animalibus, quae aut uſui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbuſtis quae colimus, ne ſiccitate, aut immoti et neglecti ſoli duritia laborent? Nemo ad agrum colendum ex aequo et bono venit, nec ad ullam rem, cuius extra ipſam fructus eſt. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio avara, nec ſordida, ſed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, et augere novis ac recentibus vetera; unum habens propoſitum, quanto ei cui praeſtat bono futura ſit: alioquin humile eſt, ſine laude, ſine gloria, prodeſſe, quia expedit. Quid magnifici eſt ſe amare, ſibi parcere, ſibi acquirere? ab omnibus iſtis vera beneficii dandi cupido avocat: ad detrimentum, iniecta manu, trahit, et utilitates relinquit, ipſo benefaciendi opere laetiſſima.

XV. Numquid dubium eſt, quin contraria ſit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per ſe vitanda ac fugienda res eſt: ſic beneficium dare, per ſe expetenda. Illic turpitudo contra omnia praemia in ſcelus hortantia valet: ad hoc invitat honeſti per ſe efficax ſpecies. Non mentiar, ſi dixero, ne-

minem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, ut libentius eum videat, in quem multa congessit: cui non causa sit iterum dandi beneficii, semel dedisse. quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam saepe dicentem audias: Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem e periculo eripui. Rogat me ut causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? iam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quandam vim, quae nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset praestandi, aliquid ei praestamus ob hoc, quia praestitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit utilitas, ut et inutilia tueri ac fovere perseveremus, sola beneficii caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam liberis pravis.

XVI. Iidem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia utile: quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis colligimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, a quo in cetera probationes nostrae exeunt, honestum ob nullam aliam causam, quam quia honestum sit, coli. Quis ergo controversiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui adversus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fers? utrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam utilem rem sibi et profuturam omiserit?

Puto, nequam hominem exiſtimas; cui poena, non cui curatore opus ſit: quod non accideret, niſi gratum eſſe per ſe expetendum, honeſtumque eſſet. Alia fortaſſe minus dignitatem ſuam praeferunt, et an ſint honeſta, interprete egent: hoc expoſitum eſt, pulchriusque, quam ut ſplendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam aequaliter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

XVII. Ad hoc, dic mihi, quae cauſa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus eſt. Ambitio? et quae iactatio eſt ſolviſſe, quod debebas? Metus? nullus ingrato: huic enim uni rei non poſuimus legem, tanquam ſatis natura caviſſet. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet: ſupervacuum eſt enim, in quod imus, impelli. Quemadmodum nemo in amorem ſui cohortandus eſt, quem adeo dum naſcitur trahit: ita ne ad hoc quidem, ut honeſta per ſe petat. Placet ſuapte natura: adeoque gratioſa virtus eſt, ut inſitum ſit etiam malis, probare meliora. Quis eſt, qui non beneficus videri velit? qui non inter ſcelera et iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipſis quae impotentiſſime fecit, ſpeciem aliquam induat recti? velit quoque et iis videri beneficium dediſſe, quos laeſit? Gratias itaque agi ſibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque ſe ac liberales fingunt, quia praeſtare non poſſunt. Quod non facerent, niſi illos honeſti et per ſe expetendi amor cogeret, moribus ſuis opinionem contrariam quaerere, et nequitiam abdere, cuius fructus concupiſcitur, ipſa vero

odio pudorique eſt: nec quisquam tantum a naturali lege deſcivit, et hominem exuit, ut animi cauſa malus ſit. Dic enim cuilibet ex iſtis, qui rapto vivunt, an ad illa quae latrociniis et furtis conſequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui graſſari et tranſeuntes percutere quaeſtus eſt, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae praemiis ſine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturae meritum, quod virtus in omnium animos lumen ſuum permittit: etiam qui non ſequuntur illam, vident.

XVIII. Ut ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi affectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe: quoniam nihil aeque concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis iuvamur officiis? hoc uno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? praeda animalium et victimae, ac imbecilliſſimus et facillimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus, in tutelam ſui ſatis virium eſt: quaecunque vaga naſcuntur, et actura vitam ſegregem, armata ſunt: hominem imbellia cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum et infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium, validiſſimum facerent, rationem et ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: ſocietas terris genitum, in alienae naturae transmiſit imperium, et dominari etiam in mari iuſſit. Haec morbo-

rum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: haec fortes nos facit; quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle: et unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. tolletur autem, si efficies, ut ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? Denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

XIX. Deos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique, Epicure, Deum inermem facis: omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam; et ne cuiquam metuendus esset, proiecisti illum extra motum. Hunc igitur inseptum ingenti quodam et inexplicabili muro, divisumque a contactu et a conspectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio intervallo huius et alterius coeli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium evitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem: grato, ut opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi et istae micae tuae forte ac temere conglobaverunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Ut concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit: id est honestum. Quid est autem honestius,

quam gratum esse? huius virtutis materia tam late patet, quam vita.

XX. Sed inest, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamvis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? ut haec res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo, si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, ut multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui aegro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quae facere bonus amicus et memor officii debet, si animo eius obversatur spes, si lucri captator est, et hamum iacit: ut aves, quae laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora et casura, e proximo speculantur, ita hic imminet morti, et circa cadaver volat.

XXI. Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum utilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet, quod proferat. Dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam clusus est. quae illi contingere potest utilitas ex affectu

latenti? Atqui hic, etiam si ultra facere nihil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid ultra desideras, non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minus canendi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam: post hoc aliquid superest mihi, non ut gratus, sed ut solutus sim. Saepe enim et qui gratiam retulit, ingratus est: et, qui non retulit, gratus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota aestimatio redit. Hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui compressis manibus, vel et alligatis: quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatae scientiae nihil deest, etiam si quid obstat quo minus se utatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum, nec habet huius voluntatis suae ullum alium, quam se, testem. Immo amplius adiiciam. est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quam ipsam conscientiam? quae etiam obruta delectat, quae concioni ac famae reclamat, et in se omnia reponit, et cum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium adspexit, non numerat suffragia, sed una sententia vincit. Si vero bonam fidem perfidiae suppliciis affici videt, non descendit e fastigio, sed supra poenam suam consistit.

XXII. Habeo, inquit, quod volui, quod petii. Non poenitet, nec poenitebit, nec ulla iniquitate me eo fortuna perducet, ut hanc vocem audiam, Quid

mihi volui? quid mihi nunc prodeſt bona voluntas? Prodeſt et in equuleo, prodeſt et in igne. qui ſi ſingulis membris admoveatur, et paulatim vivum corpus circumeat: licet ipſum corpus plenum bona conſcientia ſtillet: placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamvis dictum iam, reducatur. Quid eſt quare grati velimus eſſe, cum morimur? quare ſingulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam noſtram memoria decernente, ne cuius officii videamur obliti? Nihil iam ſupereſt, quo ſpes porrigatur: in illo tamen cardine poſiti, abire e rebus humanis quam gratiſſimi volumus. Eſt videlicet magna in ipſo opere merces rei, et ad alliciendas mentes hominum ingens honeſti potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, et delinitos admiratione luminis ac fulgoris ſui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior eſt vita melioribus, amorque et ſecundum bonorum iudicium, aetasque ſecurior, quam innocentia, quam grata mens proſequitur. Fuiſſet enim iniquiſſima rerum natura, ſi hoc tantum bonum miſerum, et anceps, et ſterile feciſſet. Sed illud intuere, an ad iſtam virtutem, quae ſaepe tuto ac facili aditur, etiam per ſaxa, et rupes, et feris ac ſerpentibus obſeſſum iter, fueris iturus.

XXIII. Non ideo per ſe non eſt expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhaeret. fere enim pulcherrima quaeque, multis et adventitiis comitata ſunt dotibus: ſed illas trahunt, ipſa praecedunt. Num dubium eſt, quin hoc humani generis domicilium circuitus ſolis ac lunae vicibus ſuis temperet? quin

alterius calore alantur corpora, terrae relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis triſtitia frangatur: alterius tepore efficaci et penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad huius curſum fecunditas humana reſpondeat? quin ille annum obſervabilem fecerit circumactu ſuo; haec menſem, minoribus ſe ſpatiis flectens? Ut tamen detrahas iſta, non erat ipſe ſol idoneum oculis ſpectaculum, dignusque adorari, ſi tantum praeteriret? non erat digna ſuſpectu luna, etiamſi otioſum ſidus tranſcurreret? Ipſe mundus quoties per noctem ignes ſuos fudit, et tantum ſtellarum innumerabilium refulſit, quem non intentum in ſe tenet? quis ſibi illa, tunc cum miratur, prodeſſe cogitat? Adſpice iſta tacito ſuperne coelo labentia, quemadmodum velocitatem ſuam ſub ſpecie ſtantis atque immoti operis abſcondant. Quantum iſta nocte, quam tu in numerum ac diſcrimen dierum obſervas, agitur? quanta rerum turba ſub hoc ſilentio evolvitur? quantam fatorum ſeriem certus limes educit? Iſta quae tu non aliter, quam in decorem ſparſa conſideras, ſingula in opere ſunt. Nec enim eſt, quod exiſtimes ſeptem ſola diſcurrere, cetera haerere. paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiusque a conſpectu noſtro ſeducti dii eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos noſtros patiuntur, plerique obſcuro gradu pergunt, et per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantae molis adſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foveat, generetque, ac ſpiritu ſuo riget?

XXIV. Quemadmodum haec cum primum uſum habeant, et neceſſaria vitaliaque ſint, maieſtas tamen

eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, et in primis grati animi, multum quidem praestat, sed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, a quo inter utilia numeratur. Gratus est, quia expedit? ergo et quantum expedit. Non recipit sordidum virtus amatorem: soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed timeo impensam, timeo periculum, vereor offensam: faciam potius, quod expedit. Non potest eadem ratio et gratum facere, et ingratum. Ut diversa illorum opera, ita inter se diversa proposita sunt. Ille ingratus est, quamvis non oporteat, quia expedit: hic gratus est, quamvis non expediat, quia oportet.

XXV. Propositum est nobis secundum rerum naturam vivere, et deorum exemplum sequi: dii autem quodcunque faciunt, in eo quid praeter ipsam faciendi rationem sequuntur? nisi forte existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorum, et turis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis et in omnes oras ferentibus ventis maria permoveant, quantis imbribus repente deiectis solum molliant, venasque fontium arentes redintegrent, et infuso per occulta nutrimento renovent. Omnia ista sine mercede, sine ullo ad ipsos perveniente commodo, faciunt. Haec quoque nostra ratio, si ab exemplari suo non aberrat, servet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat ullum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos.

XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da et ingratis beneficia. Nam et sceleratis sol oritur, et piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos: alter ingratus, quia stultus est. Stultus etiam malus est: qui malus est, nullo vitio caret: ergo et ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, avaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia singulis magna et nota vitia sint, sed quia esse possint: et sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui a vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus et propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, si tales homines submoverit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, et in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegavit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: et hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta et universa vitia circumstant. dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes sonos pavidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est. alius in avaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam inclinatur.

XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? et Fabius, qui cunctando restituit rem, temera-

rius eſt? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor eſt? Camillus deſertor? Non hoc dicimus, ſic omnia vitia eſſe in omnibus, quomodo in quibusdam ſingula eminent: ſed malum ac ſtultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem timoris abſolvimus: ne prodigum quidem avaritia liberamus. Quomodo homo omnes ſenſus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo ſimilem: ſic qui ſtultus eſt, non tam acria et concitata habet omnia, quam quidam quaedam. Omnia in omnibus vitia ſunt: ſed non omnia in ſingulis exſtant. Hunc natura ad avaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus eſt: aut ſi nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores ſui ferant. Itaque ut ad propoſitum revertar, nemo non ingratus eſt, qui malus eſt: habet enim omnia nequitiae ſemina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiae conſulit, qui illam contumelioſo et ſaepe repudiato collocavit: quomodo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum geſtorum damnato, patrimonii ſui curam mandaverit: quomodo dementiſſime teſtabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum ſpoliatorem: ſic peſſime beneficia dare dicetur, quicunque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

XXVIII. Dii quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis paraverant: contingunt autem etiam malis, quia ſeparari non poſſunt. Satius eſt autem, prodeſſe etiam malis propter bonos, quam bonis deeſſe propter malos. Ita, quae refers, diem, ſolem, hiemis aeſtatisque curſus, et media veris au-

tumnique temperamenta, imbres, et fontium haustus, ventorum ſtatos flatus pro univerſis invenerunt: excerpere ſingulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium et indignis. Frumentum publicum tam fur quam periurus et adulter accipiunt, et, ſine delectu morum, quisquis inciſus eſt. quidquid aliud eſt, quod tanquam civi, non tanquam bono datur, ex aequo boni ac mali ferunt. Deus quoque quaedam munera in univerſum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris ſecundus eſſet, contrarius malis: commune autem bonum erat, patere commercium maris, et regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex caſuris imbribus dici, ne in malorum improborumque rura defluerent. Quaedam in medio ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur urbes: monumenta ingeniorum, et ad indignos perventura publicavit editio: medicina etiam ſceleratis opem monſtrat. Compoſitiones remediorum ſalutarium nemo ſuppreſſit, ne ſanarentur indigni. In his exige cenſuram, et perſonarum aeſtimationem, quae ſeparatim tanquam digno dantur: non in his, quae promiſcue turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas, an eligas. Ius et furi dicitur: pace etiam homicidae fruuntur: ſua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percuſſores et domi ferrum exercentes murus ab hoſte defendit: legum praeſidio, qui plurimum in illas peccaverunt, proteguntur. Quaedam non poterant ceteris contingere, niſi univerſis darentur. Non eſt itaque quod de iſtis diſputes, ad quae publice invitati ſumus:

illud quod iudicio meo ad aliquem pervenire debet, ei quem ingratum ſciam, non dabo.

XXIX. Ergo, inquit, nec conſilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monſtrabis? an haec quidem facies, ſed nihil donabis? Diſtinguam iſtud: certe tentabo diſtinguere. Beneficium eſt opera utilis: ſed non omnis opera utilis beneficium eſt. Quaedam enim tam exigua ſunt, ut beneficii nomen non occupent. Duae res coire debent, quae beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo: quaedam enim ſunt infra huius nominis menſuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut ſtipem aeris abiecti, aut ignis accendendi factam poteſtatem? et interdum iſta plus proſunt, quam maxima: ſed tamen vilitas ſua illis, etiam ubi tempore facta ſunt neceſſaria, detrahit pretium. Deinde quod potiſſimum eſt, oportet accedat: ut eius cauſa faciam, ad quem volam pervenire beneficium: dignumque eum iudicem, et libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. Quorum nihil eſt in iſtis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, ſed negligenter tanquam parva: et non homini damus, ſed humanitati.

XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quaedam non negaverim, in honorem aliorum: ſicut in petendis honoribus quosdam turpiſſimos nobilitas induſtriis, ſed novis, praetulit. Non ſine ratione ſacra eſt magnarum virtutum memoria: et eſſe plures bonos iuvat, ſi gratia bonorum non cum ipſis cadat. Ciceronem filium quae res conſulem fecit,

nisi pater? Cinnam nuper quae res ad consulatum recepit ex hostium castris? quae Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi unius viri magnitudo? tanta quondam, ut satis alte omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in uno collegio fecit, nisi Verrucosi, et Allobrogici, et illi trecenti, qui hostium incursioni pro republica unam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, ut non praesentes solum illas, sed etiam ablatas e conspectu colamus. Quomodo illi id egerunt, ut non in unam aetatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsos relinquerent: ita et nos non una aetate grati simus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis, qualiscunque est: dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscunque est, sub umbra suorum lateat. Ut loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

XXXI. Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit providentia, quae Aridaeum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, et fratri. Quare C. Caesarem orbi terrarum praefecit, hominem humani sanguinis avidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quam si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius Germanico datum, datum avo, proavoque, et ante hos aliis non minus claris viris, etiam si privati paresque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum

hiante exceptare? Numquid enim ipſe diſſimulabat? numquid purus videri volebat? Referam dictum tibi eius in ſe, quod circumferri memini, et ipſo praeſente laudari. Pollioni Aſinio iacenti, obſcoeno verbo uſus, dixerat ſe facturum id quod pati malebat. et cum Pollionis attractiorem vidiſſet frontem: Quidquid, inquit, mali dixi, mihi et capiti meo. Hoc dictum ſuum ipſe narrabat. Hominem tam palam obſcoenum, ad faſces, et ad tribunal admiſiſti? nempe dum veterem illum Scaurum, ſenatus principem cogitas, indigne fers ſobolem eius iacere.

XXXII. Deos veriſimile eſt, ut alios indulgentius tractent, propter parentes avosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe ſequentium poſterorum indolem. Nota eſt enim illis operis ſui ſeries: omniumque illis rerum per manus ſuas iturarum ſcientia in aperto ſemper eſt: nobis ex abdito ſubit. et quae repentina putamus, illis proviſa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro ſummo imperio habuerunt iuſtitiam, abſtinentiam, quia non rempublicam ſibi, ſed ſe reipublicae dicaverunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proavus eorum fuit: qui animum ſupra fortunam geſſit, qui in diſſenſione civili, quoniam ita expediebat reipublicae, vinci quam vincere maluit. Referri illi gratia tam longo ſpatio non potuit. in illius reſpectum iſte populo praeſideat: non quia ſcit aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, adſpectu foedus, et ornamenta ſua traducturus. iam me homines accuſabunt, caecum et temerarium dicent,

nescientem quo loco, quae summis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, alii me istud dare, alii olim debitum solvere. Unde isti norunt illum quendam, gloriae sequentis fugacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alii ex periculo redeunt? nunquam bonum suum a publico distinguentem? Ubi, inquis, iste, aut quis est? unde? nescitis. apud me istae expensorum acceptorumque rationes dispunguntur. Ego quid cui debeam, scio. aliis post longam diem repono, aliis in antecessum: ac prout occasio, et reipublicae meae facultas tulit.

XXXIII. Ingrato ergo aliquando quaedam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, utrum gratus sit, an ingratus? exspectabis donec scias, an dandi beneficii tempus non amittes? Exspectare longum est. nam (ut Plato ait) difficilis humani animi coniectura est: non exspectare, temerarium est. Huic respondebimus, nunquam exspectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. sic serimus, sic navigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus: cum omnium horum incertus sit eventus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit. Exspecta, ut nisi bene cessura non facias, et nisi comperta veritate nihil moveris: relicto omni actu vita con-

ſiſtit. Dum veriſimilia me in hoc aut in illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe.

XXXIV. Multa, inquit, intervenient, per quae et malus pro bono ſurrepat, et bonus pro malo diſpliceat: fallaces enim ſunt rerum ſpecies, quibus credimus. Quis negat? ſed nihil aliud invenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi veſtigiis ſequenda eſt: certiora non habeo. Haec ut quam diligentiſſime aeſtimem, operam dabo, nec cito illis aſſentiar. Sic enim in proelio poteſt accidere, ut telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; et hoſti, tanquam meo, parcam. Sed hoc et raro accidet, et non vitio meo: cui propoſitum eſt hoſtem ferire, civem defendere. Si ſciam ingratum eſſe, non dabo beneficium. At obrepſit, at impoſuit. Nulla hic culpa tribuentis eſt, quia tanquam grato dedi. Si promiſeris, inquit, te daturum beneficium, et poſtea ingratum eſſe ſcieris, dabis, an non? Si facis, ſciens peccas: das enim cui non debes. ſi negas, et hoc modo peccas: quia non das ei, cui promiſiſti. Conſtantia veſtra hoc loco titubat, et illud ſuperbum promiſſum, nunquam ſapientem facti ſui poenitere, nec unquam emendare quod fecerit, nec mutare conſilium. Non mutat ſapiens conſilium, omnibus his manentibus quae erant, cum ſumeret. Ideo nunquam illum poenitentia ſubit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum eſt: nihil melius conſtitui, quam quod conſtitutum eſt. Ceterum ad omnia cum exceptione veniet. Si nihil inciderit, quod impediat: ideo omnia illi ſuc-

cedere dicimus, et nihil contra opinionem accidere, quia praesumit animo, posse aliquid intervenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere: sapiens utramque partem eius cogitat. scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consiliis obstent. ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, et consiliis certis incertos eventus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil ingreditur, et hic illum tuetur.

XXXV. Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim, si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium. postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum externo connubium. Eadem res me defendit, quae vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiae crimen audiam, si, cum omnia eadem sint, quae erant promittente me, non praestitero promissum: alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, et me fide liberat. Promisi advocationem: postea apparuit, per illam causam praeiudicium in patrem meum quaeri. promisi me peregre una exiturum: sed iter infestari latrociniis nuntiatur. in rem praesentem venturus fui: sed aeger filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem, quae fuerunt cum promitterem, ut promittentis fidem teneas. Quae autem maior fieri mutatio potest, quam si te malum virum et ingratum comperi? quod tanquam digno dabam, in-

digno negabo, et irafcendi quoque caufam habebo deceptus.

XXXVI. Infpiciam tamen, et quantum fit de quo agitur: dabit mihi confilium promiffae rei modus. Si exiguum eft, dabo: non quia dignus es, fed quia promifi. nec tanquam munus dabo, fed verba mea redimam, et aurem mihi pervellam: damno caftigabo promittentis temeritatem. Ecce ut doleat, ut poftea confideratius loquaris: quod dicere folemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Maecenas ait) ut feftertio centies obiurgandus fim. Inter fefe enim utrumque comparabo. Eft aliquid, in eo quod promiferis, perfeverare: eft rurfus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum fit, attendendum. fi leve, conniveamus: fi vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo femel excufare, quare negaverim, quam femper, quare dederim. Totum, inquam, in eo eft, quanti promiffi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promifi, retinebo, fed quod non recte dedi, repetam. Demens eft, qui fidem praeftat errori.

XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus utilem expertus operam, fubinde ex praeda aliquid illi virtutis caufa donaverat, et hominem vaenalis animae crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in poffeffiones cuiusdam Macedonis expulfus eft. ut nuntiatum eft, accucurrit, fpiritum eius recollegit, in villam illum fuam tranftulit, lectulo fuo ceffit, affectum femianimemque recreavit, diebus tri-

ginta impenſa ſua curavit, refecit, viatico inſtruxit, ſubinde dicentem : Gratiam tibi referam : videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narravit Philippo naufragium ſuum, auxilium tacuit, et protinus petiit, ut ſibi praedia cuiusdam donaret. Ille quidam erat hoſpes eius, is ipſe, a quo receptus erat, a quo ſanatus. Multa interim reges, in bello praeſertim, opertis oculis donant. non ſufficit homo iuſtus unus tot armatis cupiditatibus. non poteſt quisquam eodem tempore et bonum virum, et bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum inſatiabilia ſatiabuntur? quid habebunt, ſi ſuum quisque habuerit? hoc Philippus ſibi dixit, cum illum induci in bona quae petebat iuſſit. Expulſus bonis ſuis ille, non ut ruſticus iniuriam tacitus tulit, contentus quod non et ipſe donatus eſſet : ſed Philippo epiſtolam ſtrictam ac liberam ſcripſit : qua accepta ita exarſit, ut ſtatim Pauſaniae mandaret, bona priori domino reſtitueret. ceterum improbiſſimo militi, ingratiſſimo hoſpiti, avidiſſimo naufrago, ſtigmata inſcriberet, ingratum hoſpitem teſtantia. Dignus quidem fuit, cui non inſcriberentur illae literae, ſed inſculperentur, qui hoſpitem ſuum, nudo et naufrago ſimilem, in id in quo iacuerat ipſe litus expulerat. Sed videbimus, quis modus poenae ſervandus fuerit : auferendum utique fuit, quod ſummo ſcelere invaſerat. Quis autem poena eius moveretur, qui id commiſerat, propter quod nemo miſerari miſeros poſſet?

XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promiſit, etiamſi non debet, etiamſi iniuriam, etiamſi ſcelus

facturus est, etiamsi uno facto praeclusurus est naufragis litora? Non est levitas, a cognito et damnato errore discedere; et ingenue fatendum est: Aliud putavi: deceptus sum. Haec vero superbae stultitiae perseverantia est: Quod semel dixi, qualecunque est, fixum ratumque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quae naufragio ceperat, nonne omnibus miseris aqua et igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te literas istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. ostende quam sacra res sit mensa hospitalis: praebe in facie tua legendum istud decretum, quo cavetur, ne miseros tecto iuvare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illam in aes incidissem.

XXXIX. Quare ergo, inquit, Zeno vester, cum quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, et illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseveravit credere, quia promiserat? Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniae etiam male creditae, exactio est. appellare debitorem ad diem possum: et si foro cesserit, portionem feram: beneficium et totum perit, et statim. Praeterea hoc mali viri est, illud mali patris familiae. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseverasset. Quingenti denarii sunt. Illud quod dici solet, in morbo consumat: fuit tanti, non revocare promissum suum. Ad coenam quia promisi, ibo, etiamsi frigus erit: non quidem, si nives cadent. Surgam ad sponsalia, quia pro-

miſi, quamvis non concoxerim: ſed non, ſi febricitavero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non ſi ſpondere in incertum iubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo, ſi haec ita erunt. Effice, ut idem ſtatus ſit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem. Deſtituere levitas non erit, ſi aliquid intervenit novi. quid miraris, cum conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? eadem mihi omnia praeſta: et idem ſum. Vadimonium promittimus. tamen deſerti non in omnes datur actio deſerentes. vis maior excuſat.

XL. Idem etiam illa in quaeſtione reſponſum exiſtima, an omnimodo referenda ſit gratia, et an beneficium utique reddendum ſit. Animum praeſtare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diviti reddam? utique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, et beneficia ſubinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum perſonam poſſum, quam velle? nec enim ideo beneficium novum reiicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: et praebebo me amico meo exercendae bonitatis ſuae capacem materiam. Qui nova accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non eſt per me mora, ſi aut occaſio mihi deeſt, aut facultas. Ille praeſtitit mihi, nempe cum occaſionem haberet, cum facultatem. Utrum bonus vir eſt, an malus? apud bonum virum bonam cauſam habeo: apud malum

non ago. Ne illud quidem exiſtimo faciendum, ut referre gratiam, etiam invitis his quibus refertur, properemus, et inſtemus recedentibus. Non eſt referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis miſſum eſt munuſculum, ſubinde aliud intempeſtive remittunt, et nihil ſe debere teſtantur. Reiiciendi genus eſt, protinus aliud invicem mittere, et munus munere expungere. Aliquando et non reddam beneficium, cum poſſim; quando? ſi plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: ſi ille non erit ſenſurus ullam acceſſionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abſceſſurum erit. Qui feſtinat utique reddere, non habet animum grati hominis, ſed debitoris. Et ut breviter, qui nimis cito cupit ſolvere, invitus debet: qui invitus debet, ingratus eſt.

L. ANNAEI SENECAE
AD AEBUTIUM
LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER V.

Argumentum & Ordo.

Absolutis duabus praecipuis partibus, Quomodo dandum beneficium, Quomodo accipiendum: transire se dicit ad quaedam non tam in ipsa materie, quam ex ipsa & vicina ac connexa. Quaestiunculas subserit, primo istam: An turpe Beneficiis vinci? negat vinci posse, & parem semper esse, qui grate meminit, qui cupit animo referre, si re non potest. Quaestiuncula secunda: An aliquis sibi beneficium donet? item negat, & in utramque tamen partem argutatur. Tertia Quaestiuncula: An aliquis Ingratus Stoice dici possit? ait, & docet. Quarta, An non omnes ingrati sint? minime, etsi plurimos fatetur. Deinde ex attextu, Quousque, & an alius pro alio obligemur? ut filius pro patre, & talia. Distinctione respondet, & magis negat. Quinta Quaestiuncula; An triste beneficium, & invito etiam dari possit? potest. Ultima denique: An repeti Beneficium possit?

I. IN prioribus libris videbar consummasse propositum, cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium, et quemadmodum accipiendum. hi enim sunt huius officii fines. Quidquid ultra mo-

ror, non ſervio materiae, ſed indulgeo: quae quo ducit, ſequendum eſt, non quo invitat. Subinde enim naſcetur, quod laceſſat aliqua dulcedine animum, magis non ſupervacuum, quam neceſſarium. Verum quia ita vis, perſeveremus, peractis quae rem continebant, ſcrutari etiam ea, quae, ſi vis verum, connexa ſunt, non cohaerentia: quae quisquis diligenter inſpicit, nec facit operae pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, et ad beneficia propenſo, Liberalis Aebuti, nulla eorum laudatio ſatisfacit. Neminem unquam vidi tam benignum, etiam leviſſimorum officiorum aeſtimatorem. Iam bonitas tua eouſque prolapſa eſt, ut tibi dari putes beneficium, quod ulli datur. paratus es, ne quem beneficii poeniteat, pro ingratis dependere. Ipſe uſque eo abes ab omni iactatione, uſque eo ſtatim vis exonerare quos obligas, ut quidquid in aliquem confers, velis videri non praeſtare, ſed reddere. Ideoque plenius ad te ſic data revertuntur. nam fere ſequuntur beneficia non repoſcentem: et ut gloria fugientes magis ſequitur, ita fructus beneficiorum gratius reſpondet illis, per quos etiam eſſe ingratis licet. Per te vero non eſt mora, quo minus beneficia qui acceperunt, ultro repetant: nec recuſabis conferre alia, et ſuppreſſis diſſimulatisque plura ac maiora adiicere. Propoſitum optimi viri, et ingentis animi eſt, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te iſta ratio decipiet. ſuccumbunt vitia virtutibus, ſi illa non cito odiſſe properaveris.

II. Illud utique unice tibi placet, velut magnifice

dictum: Turpe est beneficiis vinci. Quod an sit verum, non immerito quaeri solet: longeque aliud est, quam mente concipis. Nunquam enim in rerum honestarum certamine superari turpe est: dummodo arma non proiicias, et victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propositum easdem afferunt vires, easdem facultates, eandem fortunam: quae optimorum quoque consiliorum dumtaxat exitus temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiamsi illam alius gradu velociori antecessit. non ut in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque saepe deteriorem praetulit casus. Ubi de officio agitur, quod uterque a sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter plus potuit, et ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiamsi minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, et toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur; quem occidere facilius hostis potuit, quam avertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, ut vincatur. nunquam enim succumbet, nunquam renuntiabit: ad ultimum usque diem vitae stabit paratus, et in hac statione morietur; magna se accepisse prae se ferens, paria voluisse.

III. Lacedaemonii vetant suos pancratio aut cestu decernere, ubi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor cretam prior contingit: velocitate alium, non animo, antecessit. Luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. Cum invictos esse Lacedaemonii

cives ſuos magno aeſtimarent, ab his certaminibus removerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per ſe ipſe exitus, ſed vox cedentis, et tradere iubentis. Hoc quod illi in civibus ſuis cuſtodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus praeſtat, ne unquam vincantur: quoniam quidem etiam inter ſuperantia animus invictus eſt. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, ſed occiſos. Et Regulus captus eſt a Poenis, non victus; et quiſquis alius ſaevientis fortunae vi ac pondere oppreſſus, non ſubmittit animum. In beneficiis idem eſt: plura aliquis accepit, maiora, frequentiora; non tamen victus eſt. Beneficia fortaſſe beneficiis victa ſunt, ſi inter ſe data et accepta computes: ſi dantem et accipientem comparaveris, quorum animi et per ſe aeſtimandi ſunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut etiam cum alter multis vulneribus confoſſus eſt, alter leviter quidem ſaucius, pares exiſſe dicantur, quamvis alter videatur inferior.

IV. Ergo nemo vinci poteſt beneficiis: ſi ſcit debere, ſi vult referre, ſi quod rebus non poteſt, animo aequat. Hic, quam diu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum ſignis approbat: quid intereſt, ab utra parte munuſcula plura numerentur? Tu multa dare potes; at ego tantum accipere poſſum: tecum ſtat fortuna; mecum bona voluntas. tamen tam par tibi ſum, quam multis armatiſſimis nudi, aut leviter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus eſt quiſque, quam voluit. Nam ſi turpe eſt beneficiis vinci, non oportet a praepotentibus viris accipere beneficium, qui-

bus gratiam referre non poſſis. A principibus dico, a regibus: quos eo loco fortuna poſuit, ex quo largiri multa poſſent, pauca admodum et imparia datis recepturi. Reges et principes dixi, quibus tamen poteſt opera navari, et quorum illa excellens potentia per minorum conſenſum miniſteriumque conſtat. Sunt quidam extra omnem ſubducti cupiditatem, qui vix ullis humanis deſideriis continguntur: quibus nihil poteſt praeſtare ipſa fortuna. neceſſe eſt a Socrate beneficio vincar: neceſſe eſt a Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus inceſſit, calcatis regiis opibus. O nae ille tunc merito et ſibi et ceteris, quibus ad diſpiciendam veritatem non erat offuſa caligo, ſupra eum eminere viſus eſt, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit omnia tunc poſſidente Alexandro. plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille poſſet dare.

V. Non eſt turpe, ab his vinci. neque enim minus fortis ſum, ſi cum invulnerabili me hoſte committis: nec ideo ignis minus urere poteſt, ſi in materiam incidit inviolabilem flammis: nec ideo ferrum ſecandi vim perdidit, ſi non recipiens ictum lapis ſolidus, invictaeque adverſus dura naturae, dividendus eſt. Idem tibi de homine grato reſpondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, ſi ab his obligatus eſt, ad quos aut fortunae magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad ſe beneficiis clauſit. A parentibus fere vincimur. nam tam diu illos odio habemus, quam diu graves iudicamus, et quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam aetas aliquid prudentiae collegit, et apparere coepit, propter illa ipſa eos amari

a nobis debere, propter quae non amabantur, admonitiones, ſeveritatem, et inconſultae adoleſcentiae diligentem cuſtodiam, rapiuntur nobis. Paucos usque ad verum fructum a liberis percipiendum perduxit aetas: ceteri liberos onere ſenſerunt. Non eſt tamen turpe, vinci beneficiis a parente. quidni non ſit turpe, cum a nullo turpe ſit? Quibusdam enim et pares, et impares ſumus: pares animo, quem ſolum illi exigunt, quem nos ſolum promittimus; impares fortuna, quae ſi cui obſtitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubeſcendum eſt. Non eſt turpe, non conſequi, dummodo ſequaris. Saepe neceſſe eſt, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non redditauri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratiſſimi ſimus. Sed interveniet aliquid extrinſecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus ſuperabimur, quae non ſunt in noſtra poteſtate.

VI. Alexander Macedonum rex gloriari ſolebat, a nullo ſe beneficiis victum. Non eſt quod nimius animi Macedonas, et Graecos, et Caras, et Perſas, et nationes diſtrictas ſine exercitu ſuſpiciat: ne hos ſibi praeſtitiſſe regnum, a Thraciae angulo porrectum uſque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, a quo utique victus eſt. Quidni victus ſit illo die, quo homo ſupra menſuram humanae ſuperbiae tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam poſſet, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogavit, ut ad ſe veniret. dixiſſe Socrates traditur, Nolle ſe ad eum ve-

nire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, et id dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum et argentum, recepturus contemtum auri et argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitae ac mortis peritum, utriusque fines tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam admisisset, usque eo eius ignarum, ut quo die solis defectio fuit, regiam cluderet, et filium (quod in luctu ac rebus adversis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium, si timentem e latebris suis extraxisset, et bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna humiliore currens via, infra ipsum solem, orbem suum posuit, et illum obiectu sui abscondit: quae modo partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit; modo plus tegit, si maiorem partem sui obiecit; modo excludit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit? Sed iam ista sidera huc et illo diducet velocitas sua, iam recipient diem terrae, et hic ibit ordo per secula: quae dispositos ac praedictos dies habent, quibus sol intercursu lunae vetetur omnes radios effundere. Paulum exspecta; iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exsolutus impedimentis, lucem suam libere mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si

illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium a Socrate accipiebat, si ullum dare potuisset Socrati. Quare ergo hoc Socrates dixit? Vir facetus, et cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maxime potentium, maluit illi nasute negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quae nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Dicet aliquis: Negasset, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, et omnia sua magno aestimari volentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis, an accipere a rege: in aequo utramque ponit repulsam: et superbo fastidiri acerbius est, quam non timeri. Vis scire, quid vere noluerit? Noluit ire ad voluntariam servitutem is, cuius libertatem civitas libera ferre non potuit.

VII. Satis, ut existimo, hanc partem tractavimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quaerit, scit non solere homines sibi ipsos beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe a seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam et de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam? quod ut videretur quaerendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, et, De nullo queri possum alio, quam de me: Ego mihi irascor, et, Ego a me poenas exigam, et, Odi me. multa praeterea huiusmodi, per quae unusquisque de se, tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non et beneficia mihi dare possum? Praeterea quae, si in alium con-

tuliſſem, beneficia vocarentur : quare ſi in me contuli, non ſint? Quodſi ab altero accepiſſem, deberem : quare ſi mihi ipſe dedi, non debeam? Quare ſim adverſus me ingratus : quod non minus turpe eſt, quam in ſe ſordidum eſſe, et in ſe durum ac ſaevum, et ſui negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quam ſui. Nempe reprehenditur aſſentator, et aliena ſubſequens verba, paratus ad falſa laudator : non minus placens ſibi, et ſe ſuſpiciens, et, ut ita dicam, aſſentator ſuus. Vitia non tantum cum foris peccant, inviſa ſunt, ſed cum in ſe retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat ſibi, quam qui ſe habet in poteſtate? Gentes facilius eſt barbaras, impatientesque alieni arbitrii, regere, quam animum ſuum continere, et tradere ſibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit : quare Socrates ſibi non agat, quod ipſe ſe docuit? M. Cato ait : Quod tibi deeſt, a te ipſo mutuare. quare donare mihi non poſſum, ſi commodare poſſum? Innumerabilia ſunt, in quibus conſuetudo nos dividit. Dicere ſolemus : Sine loquar mecum : et, Ego mihi aurem pervellam. Quae ſi vera ſunt, quemadmodum aliquis ſibi iraſci debet, ſic et gratias agere : quomodo obiurgare ſe, ſic et laudare : quomodo damno ſibi eſſe, ſic et lucro poteſt. Iniuria et beneficium contraria ſunt. ſi de aliquo dicimus, Iniuriam ſibi fecit : poterimus dicere, Beneficium ſibi dedit.

VIII. Nemo ſibi debet. natura prius eſt, ut quis debeat, deinde ut gratiam referat. debitor non eſt ſine creditore, non magis quam maritus ſine uxore, aut ſine filio pater. Aliquis dare debet, ut aliquis ac-

cipiat: non eſt dare, nec recipere, in dexteram manum de ſiniſtra transferre. Quomodo nemo ſe portat, quamvis corpus ſuum moveat et transferat: quomodo nemo, quamvis pro ſe dixerit, affuiſſe ſibi dicitur, nec ſtatuam ſibi tanquam patrono ponit: quomodo ſi aeger cum cura ſua convaluit, mercedem a ſe non exigit: ſic in omni negotio, etiam cum aliquid prodeſſe ſibi fecerit, non tamen debebit referre gratiam ſibi, quia non habebit, cui referat. Ut concedam aliquem dare ſibi beneficium: dum dat, et recipit. ut concedam aliquem a ſe accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi, (quod aiunt) verſura fit, et velut luſorium nomen ſtatim tranſit. Neque enim alius dat quam qui accipit, ſed unus atque idem. Hoc verbum Debere, non habet niſi inter duos locum: quomodo ergo in uno conſiſtit, qui ſe obligando liberat? Ut in orbe ac pila nihil eſt imum, nihil ſummum, nihil extremum, nihil primum, quia motu ordo mutatur, et quae ſequebantur praecedunt, et quae occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem revertuntur; ita in homine exiſtima fieri: cum illum in multa mutaveris, unus eſt. Caecidit ſe: iniuriarum cum quo agat non habet. alligavit et clauſit: de vi non tenetur. beneficium ſibi dedit; protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi avellitur, ad illam redit: nec perire quidquam poteſt, quod quo excidat non habet, ſed eodem revolvitur unde diſcedit. Quid ſimile, inquit, habet hoc exemplum propoſitae quaeſtioni? dicam. Puta te ingratum eſſe; non peribit beneficium: habet illud

qui dedit. puta te recipere nolle: apud te eſt, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra te ipſum orbis agitur. accipiendo das: dando accipis.

IX. Beneficium, inquit, ſibi dare oportet: ergo et referre gratiam oportet. Primum illud falſum eſt, ex quo pendent ſequentia. Nemo enim ſibi beneficium dat, ſed naturae ſuae paret, a qua ad caritatem ſui compoſitus eſt: unde illi ſumma cura eſt nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis eſt, qui ſibi donat: nec clemens, qui ſibi ignoſcit: nec miſericors, qui malis ſuis tangitur. Quod aliis praeſtare liberalitas eſt, clementia, miſericordia: ſibi praeſtare, natura eſt. Beneficium res voluntaria eſt: at prodeſſe ſibi, neceſſarium eſt. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior eſt. Quis unquam laudatus eſt, quod ſibi ipſe fuiſſet auxilio? quod ſe eripuiſſet latronibus? nemo ſibi beneficium dat, non magis quam hoſpitium. nemo ſibi donat, non magis quam credit. Si dat ſibi quisque beneficium, ſemper dat, ſine intermiſſione dat: inire beneficiorum ſuorum non poteſt numerum. Quando ergo gratiam referet, cum per hoc ipſum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim diſcernere poterit, utrum det ſibi beneficium, an reddat, cum intra eundem hominem res geratur? Liberavi me periculo: beneficium mihi dedi. iterum me periculo libero; utrum do beneficium, an reddo? Deinde ut primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod ſequitur, non concedam. nam etiamſi damus, non debemus. quare? quia ſtatim recipimus.

Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non eſt, quia ſine ulla mora recipimus. Dat nemo, niſi alteri: debet nemo niſi alteri: reddit nemo, niſi alteri. Id intra unum non poteſt fieri, quod toties duos exigit.

X. Beneficium eſt, praeſtitiſſe aliquid utiliter: verbum autem Praeſtitiſſe, ad alios ſpectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidiſſe ſibi ſe dicet? quia venditio alienatio eſt, et rei ſuae, iurisque in ea ſui, in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, ſic dare aliquid, a ſe dimittere eſt, et id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod ſi eſt, beneficium nemo ſibi dedit: quia nemo dat ſibi. Alioqui duo contraria in uno coëunt, ut idem ſit dare, et accipere. Etiamnum multum intereſt, inter dare, et accipere: quidni? cum ex diverſo iſta verba poſita ſint. atqui ſi quis ſibi beneficium dat, nihil intereſt inter dare et accipere. Paulo ante dicebam, quaedam ad alios pertinere, et ſic eſſe formata, ut tota ſignificatio illorum diſcedat a nobis. Frater ſum, ſed alterius. nemo eſt enim ſuus frater. Par ſum, ſed alicui; quis eſt enim par ſibi? Quod comparatur, ſine altero non intelligitur: quod iungitur, ſine altero non eſt. Sic et quod datur, ſine altero non eſt: et beneficium ſine altero non eſt. Id ex ipſo vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefeciſſe. Nemo autem ſibi benefacit, non magis quam ſibi favet, quam ſuarum partium eſt. Diutius hoc et pluribus exemplis licet proſequi. quidni? cum inter ea ſit habendum beneficium, quae ſecundam perſonam deſiderant. Quaedam cum ſint honeſta,

pulcherrima, summae virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, et inter maxima humani generis bona, fides colitur. num quis ergo dicitur sibi fidem praestitisse?

XI. Venio nunc ad ultimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui solvit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium a se accepit. Beneficium et gratiae relatio, ultro citroque ire debent: intra unum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, invicem prodest ei, a quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiae, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. et quis unquam ingratus hoc noluit facere? immo quis non ingratus fuit, ut hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, et gratiam referre debemus. Dicimus autem Ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere, et cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos: et ut factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, et cum datum est, non reddi: qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit: ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, et suspiciendum, quod alteri ut aliquis prodesset, utilitatis interim suae oblitus est: quod alteri dedit, ablaturus sibi. hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat:

ſibi dare, non eſt ſocialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in ſpem inducit, ut dicat: Hic homo colendus eſt. illi beneficium dedit: dabit et mihi. Beneficium eſt, quod quis non ſua cauſa dat, ſed eius, cui dat. Is qui ſibi beneficium dat, ſua cauſa dat: non eſt ergo beneficium.

XII. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abeſſe ab eo qui operae pretium facit: immo totam operam bona fide perdere? Exſpecta: etiam hoc verius dices, ſimul ac te ad has latebras perduxero: a quibus cum evaſeris, nihil amplius aſſecutus eris, quam ut eas difficultates effugeris, in quas licuit non deſcendere. Quid enim boni eſt, nodos operoſe ſolvere, quos ipſe ut ſolveres, feceris? Sed quemadmodum quaedam in oblectamentum ac iocum ſic illigantur, ut eorum ſolutio imperito difficilis ſit, quae ille qui implicuit, ſine ullo negotio ſeparat, quia commiſſuras eorum et moras novit; et nihilominus illa habent aliquam voluptatem, tentant enim acumen animorum et intentionem excitant: ita haec quae videntur callida et inſidioſa, ſecuritatem, ac ſegnitiem ingenii auferunt: quibus modo campus in quo vagentur, ſternendus eſt, modo creperi aliquid et confragoſi obiiciendum, per quod erepant, et ſollicite veſtigium faciant. Dicitur nemo ingratus eſſe: id ſic colligitur. Beneficium eſt quod prodeſt: prodeſſe autem nemo homini malo poteſt, ut dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus eſt. Etiamnum beneficium honeſta et probabilis res eſt. Apud malum nulli honeſtae rei aut

probabili locus eſt; ergo nec beneficio: quod ſi accipere non poteſt, nec reddere quidem debet. et ideo non fit ingratus. Etiamnum, ut dicitis: Bonus vir omnia recte facit, Si omnia recte facit, ingratus eſſe non poteſt. Bonus beneficium reddit: malus non accipit. quod ſi eſt, nec bonus quiſquam ingratus eſt, nec malus: ita ingratus in rerum natura eſt nomen, et hoc inane. Unum eſt apud nos bonum, honeſtum: id pervenire ad malum non poteſt; deſinet enim malus eſſe, ſi ad illum virtus intraverit. Quamdiu autem malus eſt, nemo illi dare beneficium poteſt: quia bona malaque diſſentiunt, nec in unum eunt. Ideo nemo illi prodeſt? quia quidquid ad illum pervenit, id pravo uſu corrumpit. Quemadmodum ſtomachus morbo vitiatus, et colligens bilem, quoscunque accepit cibos, mutat, et omne alimentum in cauſam doloris trahit: ita animus caecus, quidquid illi commiſeris, id onus ſuum, et perniciem et occaſionem miſeriae facit. Feliciſſimis itaque opulentiſſimisque plurimum aeſtus ſubeſt, minusque ſe inveniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil poteſt ad malos pervenire, quod proſit: immo nihil quod non noceat. Quaecunque enim illis contigerunt, in naturam ſuam vertunt, et extra ſpecioſa, profuturaque ſi meliori darentur, illis peſtifera ſunt. Ideo nec beneficium dare poſſunt: quoniam nemo poteſt quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

XIII. Sed quamvis haec ita ſint, accipere tamen malus poteſt, quae beneficiis ſimilia ſint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, ſunt cor-

poris, ſunt fortunae. Illa animi bona, a ſtulto ac malo ſubmoventur: ad haec admittitur, quae et accipere poteſt, et debet reddere: et ſi non reddit, ingratus eſt. Nec hoc ex noſtra conſtitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanae longe lateque terminos ponunt, aiunt, minuta beneficia perventura ad malos. haec qui non reddit, ingratus eſt. Nobis itaque beneficia eſſe non placet, quae non ſunt animum factura meliorem: commoda tamen illa eſſe, et expetenda, non negamus. Haec et viro bono dare malus poteſt, et accipere a bono: ut pecuniam, veſtem, honores, et vitam. quae ſi non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas eſſe beneficium? Quaedam etiamſi vera non ſint, propter ſimilitudinem eodem vocabulo comprehenſa ſunt. Sic pyxidem, et argenteam et auream dicimus: ſic illiteratum, non ex toto rudem, ſed ad literas altiores non perductum: ſic qui male veſtitum et pannoſum vidit, nudum ſe vidiſſe dicit. Beneficia iſta non ſunt: habent tamen beneficii ſpeciem. Quomodo iſta ſunt tanquam beneficia: ſic et ille tanquam ingratus eſt, non ingratus. Falſum eſt; quia illa beneficia, et qui dat appellat, et qui accipit. Ita et qui veri beneficii ſpecie fefellit, tam ingratus eſt, quam veneficus, qui ſoporem, cum venenum crederet, miſcuit.

XIV. Cleanthes vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non ſit quod accipit, ipſe tamen ingratus eſt: quia non fuit redditurus, etiam ſi accepiſſet. Sic latro eſt, etiam antequam manus inquinet:

quia ad occidendum iam armatus eſt, et habet ſpoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur et aperitur opere nequitia, non incipit. Ipſum quod accepit, beneficium non erat, ſed vocabatur. Sacrilegi dant poenas, quamvis nemo usque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, adverſus malum ingratus eſt quisquam, cum malo dari beneficium non poſſit? Ea ſcilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quae apud imperitos bona ſunt: quorum ſi malis copia eſt, ipſe quoque in ſimili materia gratus eſſe debebit: et illa qualiacunque ſunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur, et qui aureos debet, et qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedaemonios fuit, quod uſum numeratae pecuniae praeſtat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exſolve.

XV. Quid ſint beneficia, an et in hanc ſordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat, ad vos non pertinet: in alios quaeritur verum. Vos ad ſpeciem veri componite animum: et dum honeſtum dicitis, quidquid eſt id, quod nomine honeſti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus eſt, ſic rurſus omnes ingrati ſunt. Nam (ut dicitis) omnes ſtulti mali ſunt: qui autem habet vitium unum, habet omnia: omnes autem ſtulti et mali ſunt; omnes ergo ingrati ſunt. Quid ergo? non ſunt? non undique humano generi convicium ſit? non publica querela eſt, beneficia periſſe, et pauciſſimos eſſe, qui de benemerentibus non invicem peſſime mereantur? Nec eſt quod hanc

tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo pravoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio quae, non ex philosophorum domo clam, sed ex medio conventu populos gentesque damnatura vox mittitur,

——— Non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero. fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est. beneficia in scelus versa sunt: et sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur: ipsi patriae manus afferre, et fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicam stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam convertuntur, et imperatoria concio est. Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos: aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare urbem iniussu senatus deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros praeberetur: nunc civibus caesis, perfusi cruore cognato, urbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas: et ille victor pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

XVI. Ingratus est Coriolanus: sero et post sceleris poenitentiam pius. posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina: parum est illi capere patriam, nisi everterit, nisi Allobrogum in il-

lam cohortes immiserit, et trans Alpes accitus hostis vetera et ingenita odia satiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persolverint. Ingratus C. Marius, ad consulatum a caliga perductus: qui nisi Cimbricis caedibus Romana funera aequaverit, nisi civilis exitii et trucidationis non tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sulla: qui patriam durioribus remediis quam pericula erant, sanavit: qui cum a Praenestina arce, usque ad Collinam portam, per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in urbe proelia, alias caedes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam; quod nefas, post fidem, in angulo congestas contrucidavit, et proscriptionem commentus est: dii magni? ut qui civem Romanum occidisset, impunitatem, et pecuniam, tantum non civicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus invaserat, hanc gratiam reipublicae reddidit, ut in possessionem eius alios quoque induceret, quasi potentiae suae detracturus invidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum provincias, ut eligat, distribuit; dum ita triumviris rempublicam dividit, ut tamen in sua domo duae partes essent, eo redegit populum Romanum, ut salvus esse non posset, nisi beneficio servitutis. Ingratus ipse Pompeii hostis ac victor, qui a Gallia Germaniaque bellum in urbem circumegit, et ille plebicola, ille po-

pularis, caſtra in circo Flaminio poſuit, propius quam Porſennae fuerant. Temperavit quidem ius crudelitatemque victoriae: quod dicere ſolebat, praeſtitit: neminem occidit niſi armatum. Quid ergo eſt? Ceteri arma cruentius exercuerunt, ſatiati tamen aliquando abiecerunt: hic gladium cito condidit, nunquam poſuit. Ingratus Antonius in dictatorem ſuum, quem iure caeſum pronuntiavit, interfectoresque eius in provincias et imperia dimiſit, patriam vero proſcriptionibus, incurſionibus, bellis laceratam, poſt tot mala deſtinavit ne Romanis quidem regibus: ut quae Achaeis, Rhodiis, et pleriſque urbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipſa tributum ſpadonibus penderet.

XVII. Deficiet dies enumerantem ingratos usque in ultima patriae exitia. Aeque immenſum erit, ſi percurrere coepero, ipſa reſpublica quam ingrata in optimos ac devotiſſimos ſibi fuerit: quamque non minus ſaepe peccaverit, quam in ipſam peccatum eſt. Camillum in exſilium miſit: Scipionem dimiſit. exſulavit poſt Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina feciſſet. Rutilius innocentiae pretium tulit in Aſia latere: Catoni populus Romanus praeturam negavit, conſulatum pernegavit. Ingrati publice ſumus. Se quiſque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non poteſt fieri, ut omnes querantur, niſi querendum eſt de omnibus. Omnes ergo ingrati unt. Tantum? et cupidi omnes, et maligni omnes, et timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adiice, et ambitioſi omnes ſunt, et impii omnes. Sed

non eſt quod iraſcaris. Ignoſce illis: omnes inſaniunt. Nolo te ad incerta revocare, ut dicam, Quam ingrata ſit iuventus, vide. Quis non patri ſuo ſupremum diem, ut innocens ſit, optat? ut moderatus, exſpectat? ut pius, cogitat? Quotus quisque uxoris optimae mortem timet, ut non et computet? Cui, rogo, cui litigatori defenſo, tam magni beneficii ultra res proximas memoria duravit? Illud in confeſſo eſt. quis ſine querela moritur? quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi?

quis non recuſans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati eſt, non eſſe contentum praeterito tempore. Semper pauci dies erunt, ſi illos numeraveris. Cogita, non eſſe ſummum bonum in tempore: quantumcunque eſt, boni conſule. Ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, ſed longior. Quanto ſatius eſt, gratum adverſus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, ſed ſuos benigne aeſtimare, et in lucro ponere? Hoc me dignum iudicavit Deus? hoc ſatis eſt. Potuit plus? ſed hoc quoque beneficium eſt. Grati ſimus adverſus deos, grati adverſus homines, grati adverſus eos, qui nobis aliquid praeſtiterunt; grati etiam adverſus eos, qui noſtris praeſtiterunt.

XVIII. In infinitum, inquit, me obligas, cum dicis, et noſtris. itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, et patri eius dat. Primum unde, quo, quaero. Deinde illud utique

mihi determinari volo, si et patri beneficium datur, numquid et fratri? numquid et patruo? numquid avo? numquid uxori, et socero? Dic mihi, ubi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne concidat excepero, tibi beneficium non dabo? Si servum tuum servavero, tibi imputabo: si filium tuum servavero, non habebis beneficium meum?

XIX. Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: et qui domum meam, quo minus ruat, fulcit, praestat mihi: ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de servo dicam. mei mancipii res est, mihi servatur: ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficii capax est: itaque ille accipit; ego beneficio laetor. contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: Filii bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus est, si salvum habuerit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui et felicior fit a me, et infelicitatis maximae periculo liberatur, non accipit beneficium? Non, inquit. quaedam enim in alios conferuntur, sed ad nos usque permanant. ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur; sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamvis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non et proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos. Non quae-

ritur, quo beneficium ab eo cui datum eſt, transferatur, ſed ubi primo collocetur. a reo tibi ipſo et a capite repetitio eſt. Quid ergo? oro te, non dicis, Filium mihi donaſti, et ſi hic periſſet, victurus non fui? pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuae praefers? Etiamnum cum filium tuum ſervavi, ad genua procumbis, diis vota ſolvis, tanquam ipſe ſervatus. Illae voces exeunt tibi: Nihil intereſt, mea an me ſervaveris. duos ſervaſti: immo me magis. Quare iſta dicis, ſi non accipis beneficium? quia et ſi filius meus pecuniam mutuam ſumſerit, creditori numerabo, non tamen ideo ego debuero: quia et ſi filius meus in adulterio deprehenſus erit, erubeſcam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio, non quia ſum, ſed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At pervenit ad me ſumma ex incolumitate eius voluptas, ſumma utilitas, et orbitatis graviſſimum vulnus effugi. Non quaeritur nunc, an profueris mihi, ſed an beneficium dederis. prodeſt enim et animal, et lapis, et herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, niſi a volente. Tu autem non vis patri, ſed filio dare: et interim, ne noſti quidem patrem. Itaque cum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium eius ſervando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non novi, quem non cogitavi? Et quid quod aliquando evenit, ut patrem oderis, filium ſerves: beneficium ei videberis dediſſe, cui tunc inimiciſſimus eras, cum dares? Sed ut dialogorum altercatione ſepoſita, tanquam iuriſconſultus reſpondeam, mens ſpec-

tanda eſt dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut ſi in patris honorem fecit, pater accepit beneficium : ſed pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam ſi fruitur. Si tamen occaſionem habuerit, volet et ipſe praeſtare aliquid : non tanquam ſolvendi neceſſitatem habeat, ſed tanquam incipiendi cauſam. Repeti a patre beneficium non debet : ſi quid pro hoc benigne facit, iuſtus, non gratus eſt. Nam illud finiri non poteſt : ſi patri do beneficium, et matri, et avo, et avunculo, et liberis, et affinibus, et amicis, et ſervis, et patriae. Ubi ergo beneficium incipit ſtare? Sorites enim ille inexplicabilis ſubit : cui difficile eſt modum imponere, quia paulatim ſurrepit, et non deſinit ſerpere. Illud ſolet quaeri : Fratres duo diſſident. ſi alterum ſervo, an dem beneficium ei, qui fratrem inviſum non periiſſe moleſte laturus eſt? Non eſt dubium, quin beneficium ſit etiam invito prodeſſe : ſicut non dedit beneficium, qui invitus profuit.

XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia triſtem frontem et aſperam habent, quemadmodum ſecare et urere ut ſanes, et vinculis coërcere. Non eſt ſpectandum an doleat quis beneficio accepto : ſed an gaudere debeat. Non eſt malus denarius, quem barbarus et ignarus formae publicae reiecit. Beneficium et odit, et accepit : ſi modo id prodeſt, ſi is qui dabat, ut prodeſſet dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem ſuum, quem illi expedit habere : hunc ego occidi. non eſt beneficium, quam-

vis ille dicat esse, et gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiae aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, et ideo beneficium est: nocet, et ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: et tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimem inveni, corpus eius sepelivi. nec ipsi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio: quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollemni et necessario per me functus est. Praestiti patri eius, quod ipse praestare voluisset, nec non et debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiae et humanitati dedi, ut quodlibet cadaver absconderem: sed si corpus agnovi, si filio tunc hoc praestare me cogitavi. At si terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officii debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quaeris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, et has causas afferunt. Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipse per se referet. Praeterea si bono viro dedisti, exspecta; ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte redditurus. si malo viro dedisti, plectere. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Praeterea, lex quod non iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quamdiu me nihil urget, quamdiu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum uxor deducitur, si patriae salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori

meo, et teſtabor omnia me feciſſe, ne opus eſſet mihi auxilio hominis ingrati. noviſſime recipiendi beneficii neceſſitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, ſic do, tanquam nunquam repetiturus, niſi neceſſe fuerit.

XXI. Sed lex, inquit, non permittendo exigere, vetuit. Multa legem non habent, nec actionem: ad quae conſuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum ſecreta non eloqui; nulla lex fidem etiam inimico praeſtare. Quae lex ad id praeſtandum nos quod alicui promiſimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arcanum ſermonem non continuerit, et fidem datam, nec ſervatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minime: non enim exigo, ſed repeto; et ne repeto quidem, ſed admoneo. Ne ultima quoque neceſſitas in hoc aget, ut ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum ſit. Qui tam ingratus eſt, ut illi non ſit ſatis admoneri, eum tranſibo, nec dignum iudicabo, qui gratus eſſe cogatur. Quomodo foenerator quosdam debitores non appellat, quos ſcit decoxiſſe, et in quorum pudorem nihil ſupereſt, quod pereat: ſic ego quosdam ingratos palam ac pertinaciter praeteribo, nec ab ullo beneficium repetam, niſi a quo non ablaturus ero, ſed recepturus.

XXII. Multi ſunt, qui nec negare ſciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni ſunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, ſegnes et tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, ſed commonefaciam, et ad officium aliud agentes educam, qui ſtatim mihi ſic reſpondebunt: Ignoſce,

non mehercule ſcivi hoc te deſiderare, alioquin ultro obtuliſſem. Rogo ne me ingratum exiſtimes: memini quid mihi praeſtiteris. Hos ego quare dubitem, et ſibi meliores et mihi facere? Quemcunque potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, et ne peccet, et ne in me potiſſimum peccet. Alterum illi beneficium do, ſi illum ingratum eſſe non patior: nec dure illi exprobrabo quae praeſtiti, ſed quam potero molliſſime, ut poteſtatem referendae gratiae faciam, renovabo memoriam eius, et petam beneficium: ipſe me repetere intelliget. Aliquando utar verbis durioribus, ſi emendari illum ſperavero poſſe. nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quodſi admonitionis quoque ſuggillationem ingratis remittimus, ſegniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam vero ſanabiles et qui fieri boni poſſunt, ſi quid illos momorderit, perire patiemur admonitione ſublata, qua et pater filium aliquando correxit, et uxor maritum aberrantem ad ſe reduxit, et amicus languentem amici fidem erexit.

XXIII. Quidam ut expergiſcantur, non feriendi, ſed commovendi ſunt: eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non ceſſat, ſed languet. hanc pervellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. Iniuria eſt enim, ſi in hoc non repetis, ut ingratus ſim. Quid ſi ignoro, quid deſideres? quid ſi occupationibus diſtrictus, et in alia vocatus, occaſionem non obſervavi? oſtende mihi quid poſſim, quid velis. Quare deſperas, antequam tentas? Quare properas et beneficium, et amicum, perdere? Unde

ſcis, nolim, an ignorem; animus, an facultas deſit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, ſine convicio: ſic, ut ſe rediſſe in memoriam, non reduci putet.

XXIV. Cauſam dicebat apud divum Iulium ex veteranis quidam paulo violentior adverſus vicinos ſuos, et cauſa premebatur. Meminiſti, inquit, Imperator, in Hiſpania talum te torſiſſe circa Sucronem? Cum Caeſar meminiſſe ſe dixiſſet: Meminiſtin' idem, inquit, ſub quadam arbore minimum umbrae ſpargente, cum velles reſidere ferventiſſimo ſole, et eſſet aſperrimus locus, in quo ex rupibus acutis unica illa arbor eruperat, quendam ex commilitonibus penulam ſuam ſubſtraviſſe? Cum dixiſſet Caeſar: Quidni meminerim? et quidem ſiti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, niſi commilito, homo fortis ac ſtrenuus, aquam mihi in galea ſua attuliſſet. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoſcere illum hominem, aut illam galeam? Caeſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominem pulchre poſſe: et adiecit, puto ob hoc iratus, quod ſe a cognitione media ad veterem fabulam adduceret: Tu utique ille non es. Merito, inquit, Caeſar, me non agnoſcis: nam cum hoc factum eſt, integer eram. poſtea ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus eſt, et in capite lecta oſſa. Nec galeam illam ſi videres, agnoſceres: machaera enim Hiſpana diviſa eſt. Vetuit illi exhiberi negotium Caeſar: et agellos, in quibus vicinalis via, cauſa rixae ac litium fuerat, militi ſuo donavit.

XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab

Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum, et paratum: ad quod tamen ut sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa, a quo repetam. Tiberius Caesar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc quidni non esset repetendum beneficium? optanda erat oblivio. Aversabatur omnium amicorum et aequalium notitiam, et illam solam praesentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat veterem amicum. Magis tempestive repetendum est beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, ut nec ingratus possit dissimulare. Tacendum et exspectandum, si inter sapientes viveremus: et tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: et illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia, et aras religiose cultas, quo obsequentes faciat: et parent. Moneri velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc fraenis leniter motis flectendus est paucis animus, sui rector optimus. Proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine usu, quam lumen a diis immissum ad ministeria sua evocat. Instrumenta cessant,

nisi illa in opus suum artifex moverit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo deliciis ac situ, modo officii inscitia. Hanc utilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed ut magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriae labentis. Quae, quemadmodum saepe subiecto uno aut altero verbo, ad contextum reddendae orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione revocanda est.

L. ANNAEI SENECAE
AD AEBUTIUM LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER VI.

Argumentum & Ordo.

Iterum Quaestiunculae, Chrysippeo quodam more. Prima, An beneficium eripi possit? varie disserit, claudit tamen usum eius eripi posse, non ipsum. Secunda, An debeamus ei, qui vel invitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei, qui sua causa nobis profuit? si tantum sua, abnuit: si & mea, admittit. Exempla & argutias miscet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, ut gratiam possis referre? non est, & damnat. Aliam viam aperit referendae gratiae etiam felicibus, etiam Regibus, per consilia, monita, doctrinam.

I. QUAEDAM, Liberalis, virorum optime, exercendi tantum ingenii causa quaeruntur, et semper extra vitam iacent: quaedam et dum quaeruntur, oblectamento sunt, et quaesita usui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, utcunque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. His quoque, si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit: nam etiam quod discere superva-

cuum eſt, prodeſt cognoſcere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille ſuaſerit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, et capite agam.

II. An beneficium eripi poſſit, quaeſitum eſt. Quidam negant poſſe. non enim res eſt, ſed actio: quomodo aliud eſt munus, aliud ipſa donatio; aliud qui navigat, aliud navigatio. Et quamvis aeger non ſit ſine morbo, non tamen idem eſt aeger et morbus: ita aliud eſt beneficium ipſum, aliud, quod ad unumquemque noſtrum beneficio pervenit. Illud incorporale eſt, irritum non fit: materia vero illius huc et illuc iactatur, et dominum mutat. Itaque cum eripis, ipſa rerum natura revocare quod dedit non poteſt. Beneficia ſua interrumpit, non reſcindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amiſit oculos, tamen vidit. Quae ad nos pervenerunt, ne ſint, effici poteſt: ne fuerint, non poteſt. pars autem beneficii et quidem certiſſima eſt, quae fuit. Nonnunquam uſu beneficii longiore prohibemur, beneficium quidem ipſum non eraditur. Licet omnes in hoc vires ſuas natura advocet, retro illi agere ſe non licet. Poteſt eripi domus, et pecunia, et mancipium, et quidquid eſt, in quo haeſit beneficii nomen: ipſum vero ſtabile et immotum eſt. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

III. Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poëtam, cum fortunam ſuam tranſeuntem alio videbat, et ſibi nihil relictum, praeter ius mortis, id quoque ſi cito occupaverit, exclamare: Hoc habeo, quodcunque dedi. O quantum habere potuit, ſi voluiſſet! Hae ſunt divitiae certae, in qua-

cunque sortis humanae levitate uno loco permansurae : quae quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt invidiam. Quid tanquam tuo parcis ? Procurator es. Omnia ista quae vos tumidos, et supra humana elatos oblivisci cogunt vestrae fragilitatis, quae ferreis claustris custoditis armati, quae ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quae classes cruentaturas maria deducitis, propter quae quassatis urbes, ignari, quantum telorum in adversos fortuna comparet; propter quae ruptis toties affinitatis, amicitiae, collegii foederibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra. in depositi causa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis ista, aut hostilis animi successor, invadet. Quaeris quomodo illa tua facias ? dono dando. Consule ergo rebus tuis, et certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para, honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te divitem ac potentem putas, quamdiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, servus est, nummi sunt : cum donasti, beneficium est.

IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, a quo accepimus : ergo ereptum est. Multa sunt, propter quae beneficium debere desinimus : non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit : sed uxorem meam per vim stupro violavit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, solvit me debito : et si plus laesit, quam ante profuerat, non tantum gratia exstinguitur, sed ulciscendi querendique libertas fit,

ubi in comparatione beneficii praeponderavit iniuria: ita non aufertur beneficium, ſed vincitur. Quid? non tam duri quidam, et tam ſcelerati patres ſunt, ut illos averſari et eiurare ius fasque ſit? Numquid ergo illi abſtulerunt, quae dederant? minime: ſed impietas ſequentium temporum, commendationem omnis prioris officii ſuſtulit. Non beneficium tollitur, ſed beneficii gratia: et efficitur, non ne habeam, ſed ne debeam. Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit: ſed domum meam incendit. penſatum eſt creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo et hic. qui aliquid benigne adverſus me fecit, aliquid liberaliter, ſed poſtea multa ſuperbe, contumelioſe, crudeliter: eo loco me poſuit, ut perinde liber adverſus eum ſim, quaſi non accepiſſem; vim beneficiis ſuis attulit. Colonum ſuum non tenet, quamvis tabellis manentibus, qui ſegetem eius proculcavit, qui ſuccidit arbuſta: non quia recepit quod pepigerat, ſed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori ſuo creditor ſaepe damnatur, ubi plus ex alia cauſa abſtulit, quam ex credito petit. Non tantum inter creditorem et debitorem iudex ſedet qui dicat, Pecuniam credidiſti. Quid ergo? pecus abegiſti, ſervum eius occidiſti, agellum, quem non emeras, poſſides: aeſtimatione facta, debitor diſcede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque et iniurias ratio confertur. Saepe, inquam, beneficium manet, nec debetur, ſi ſecuta eſt dantem poenitentia, ſi miſerum ſe dixit, quod dediſſet, ſi cum daret, ſuſpiravit, vultum obduxit, perdere ſe credidit, non donare: ſi ſua cauſa, aut certe non mea dedit: ſi

non desiit insultare, gloriari, et ubique iactare, et acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamvis non debeatur: sicuti quaedam pecuniae, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

V. Inter beneficia quoque et iniurias ratio confertur. Dedisti beneficium: iniuriam postea fecisti: et beneficio gratia debetur, et iniuriae ultio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi poenam: alter ab altero absolvitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse: sed aliud pro illo. Reddere enim est, rem pro re dare. Quidni? cum omnis solutio non idem reddat, sed tantundem. Nam et pecuniam dicimur reddidisse, quamvis numeravimus pro argenteis aureos, quamvis non intervenerint nummi, sed delegatione et verbis perfecta solutio fit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istae acutae ineptiae sunt, qui hereditatem negant usucapi posse: sed ea quae in hereditate sunt: tanquam quidquam aliud sit hereditas, quam ea quae in hereditate sunt. Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, et postea fecit iniuriam, utrum et beneficium illi reddere debeam, et me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere, et nihil negotii habere, ut beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit, vos sci-

atis. Separantur actiones, et de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula, si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, et ego cum illo furti agam, et ille mecum depositi.

VI. Quae proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi : lex legi non miscetur. Utraque sua via it : depositum habet actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi subiectum est : me arbitro utitur. licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit : tum pronuntiare, utrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostrae potestatis : eundum est, qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est : ego itaque iudico illa. non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare et odisse, queri et gratias agere : quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficii et iniuriae, videbo an etiam ultro mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat versus, priores literas non tollit, sed abscondit : sic beneficium superveniens iniuriam apparere non patitur.

VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, et attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere :

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.
Litus ama. ———

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existi-

mas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid, qui nobis invitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, ut distinctio statim subsecuta ostenderet utrumque quaeri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; et an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quam ut ulla in hoc verba impendenda sint. Et haec quaestio facile expedietur, et si qua similis huic moveri potest, si totiens illo cogitationem nostram converterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde amica et benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamvis aut magna navigia patiantur, et ad subvehendas copias largo ac perenni alveo currant, aut piscosa et amoena pinguibus arvis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quam odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit : nec ventus beneficium dat, licet lenis et secundus aspiret: nec utilis et salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quidquam debetur : et quam multos e periculo velocitas equi rapuit ? nec arboribus : et quam multos aestu laborantes, ramorum opacitas texit ? Quid autem interest, utrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit ? cum utrique velle defuerit. Quid autem interest, utrum me iubeas navi, aut vehiculo, aut lanceae debere beneficium : an ei qui aeque quam ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu ?

VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo a nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideo remedia sunt, et in flumen alicui cecidisse frigore magno, causa sanitatis fuit : quomodo quorundam flagellis quartana discussa est, et metus repentinus animum in aliam curam avertendo suspectas horas fefellit : nec ideo quidquam horum, etiamsi saluti fuit, salutare est : sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, immo quia nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus, quod perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius. An existimas me debere ei quidquam, cuius manus, cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Saepe hostis dum aperte peierat, etiam veris testibus abrogavit fidem, et reum velut factione circumventum miserabilem reddidit. Quosdam ipsa quae premebat, potentia eripuit : et iudices quem damnaturi erant causa, damnare gratia noluerunt. Non tamen hi reo beneficium dederunt, quamvis profuerint : quia telum quo missum sit, non quo pervenerit, quaeritur, et beneficium ab iniuria distinguit non eventus, sed animus. Adversarius meus dum contraria dicit, et iudicem superbia offendit, et in unum testem temere dimittit, causam meam erexit. Non quaero an pro me erraverit, quia contra me voluit.

IX. Nempe ut gratus sim, velle debeo idem facere, quod ille, ut beneficium daret, debuit. Numquid est iniquius homine, qui eum odit, a quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo nollet, impulsus est? Atqui quid est aliud, quod illum querelae eximat, cum in re sit iniuria, quam nescisse quid faceret?

Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. et amicum et inimicum voluntas facit. Quam multos militiae morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus ſuae occurrerent, inimicus vadimonio tenuit: ne in piratarum manus pervenirent, quidam naufragio conſecuti ſunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra ſenſum officii caſus eſt: nec inimico cuius nos lis ſervavit, dum vexat ac detinet. Non eſt beneficium, niſi quod a bona voluntate proficiſcitur, niſi illud agnoſcit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum neſcit: nihil illi debeo. profuit cum vellet nocere: imitabor ipſum.

X. Ad primum illum revertamur. Ut gratiam referam, aliquid facere me vis; ipſe ut beneficium mihi daret, nihil fecit. Ut ad alterum tranſeamus, vis me huic gratiam referre, ut quod a nolente accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapſus eſt? Ut beneficium tibi debeam, parum eſt voluiſſe te dare: ut non debeam, ſatis eſt noluiſſe. Beneficium enim voluntas nuda non efficit: ſed quod beneficium non eſſet, ſi optimae ac pleniſſimae voluntati fortuna deeſſet, id aeque beneficium non eſt, niſi fortunam voluntas anteceſſit. Non enim profuiſſe te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, ſed ex deſtinato profuiſſe.

XI. Cleanthes exemplo eiusmodi utitur: Ad quaerendum, inquit, et arceſſendum ex academia Platonem, duos pueros miſi. alter totam porticum perſcrutatus eſt, alia quoque loca in quibus illum inveniri poſſe ſperabat, percucurrit, et domum non minus laſſus quam irritus rediit: alter apud proximum

circulatorem resedit, et dum vagus atque erro vernaculis congregatur et ludit, transeuntem Platonem, quem non quaesierat, invenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod iussus est fecit: hunc feliciter inertem castigabimus. Voluntas est, quae apud nos ponit officium: cuius vide quae conditio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse; animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat et res, et animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi quidem pecuniam credere, sed non dedit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid praestare: nam et ille voluit mihi. ceterum si benigniore fortuna usus praestitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: hinc initium a me fiet numerandi.

XII. Intelligo iam quid velis quaerere. non opus est te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim saepe te conquerentem audio, quod quaedam quae homines sibi praestant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quaestiunculam dividam, et rem aequam ab iniqua separabo. Multum enim interest, utrum aliquis beneficium nobis det sua causa, an nostra: an sua et nostra. Ille qui totus ad se spectat, et nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum et aestivum pabulum prospicit; eo loco, quo qui cap-

tivos ſuos, ut commodius vaeneant, paſcit, et opimos boves ſaginat ac defricat; quo laniſta, qui familiam ſuam ſumma cura exercet, atque ornat. Multum (ut ait Cleanthes) a beneficio diſtat negotiatio.

XIII. Rurſus non ſum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui cum mihi utilis eſſet, fuit et ſibi. Non enim exigo, ut ſine reſpectu ſui mihi conſulat: immo etiam opto, ut beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit: dummodo id qui dabat, duos intuens dederit, et inter me ſeque diviſerit. Licet id ipſe ex maiore parte poſſideat, ſi modo me in conſortium admiſit, ſi duos cogitavit: ingratus ſum, non ſolum iniuſtus, niſi gaudeo hoc illi profuiſſe, quod proderat mihi. Summae malignitatis eſt, non vocare beneficium, niſi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat ſua cauſa, reſpondebo. Uſus me, quare potius te mihi profuiſſe dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non poſſe me magiſtratum, quam ſi decem captos cives ex magno captivorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum te ſervitute ac vinculis liberavero? atqui mea id cauſa faciam. Adverſus hoc reſpondeo. Aliquid iſtic tua cauſa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: mea, quod eligis. tibi enim ad utilitatem tuam ſatis eſt quoslibet redemiſſe. Itaque debeo, non quod redimis me, ſed quod eligis: poteras enim et alterius redemtione idem conſequi, quod mea. Utilitatem rei partiris mecum, et me in beneficium recipis, duobus profuturum. Praefers me aliis: hoc totum mea cauſa facis. Itaque ſi praetorem te factura eſſet decem captivorum redemtio, decem autem ſoli captivi eſſemus, nemo quid-

quam tibi deberet ex nobis: quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, a tua utilitate seductum. Non sum invidus beneficii interpres, nec desidero illud mihi tantum dari, sed et tibi.

XIV. Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra coniici iussissem, et tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? immo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid istic mea causa facis, quod me ad fortunam redemtionis admittis. quod nomen meum exiit, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunae debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunae debere potui. Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod undique in se conversum est. Vendit mihi aliquis frumentum: vivere non possum, nisi emero; sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem; in quo invehendo mercator non cogitavit quantum auxilii allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo.

XV. Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec praeceptori, quia aliquid numeraveris. atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia est. Adversus hoc respondetur, quaedam pluris esse, quam emuntur. Emis a medico rem inaestimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore studia liberalia, et animi cultum. Itaque his non rei pre-

tium, ſed operae ſolvitur, quod deſerviunt, quod a rebus ſuis avocati nobis vacant. mercedem non meriti, ſed occupationis ſuae ferunt. Aliud tamen dici poteſt verius, quod ſtatim ponam, ſi prius quomodo iſtud refelli poſſit, oſtendero. Quaedam, inquit, pluris ſunt quam vaenierunt, et ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamvis emta ſint, debes. Primum, quid intereſt quanti ſint, cum de pretio inter ementem et vendentem convenerit? Deinde non emi illud ſuo pretio, ſed tuo. Pluris eſt, inquit, quam vaeniit. Sed pluris vaenire non potuit: pretium autem cuiusque rei pro tempore eſt. Cum bene iſta laudaveris, tanti ſunt, quanto pluris vaenire non poſſunt. praeterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam ſi pluris iſta ſunt, non tamen ullum iſtic tuum munus eſt, ut non ex uſu effectuve, ſed ex conſuetudine et annona aeſtimetur. Quod tu pretium ponis traiicienti maria, et per medios fluctus, cum e terrae conſpectu receſſit, certam ſecanti viam, et proſpicienti futuras tempeſtates, et ſecuris omnibus iubenti ſubito vela ſtringi, armamenta demitti, paratos ad incurſum procellae, et repentinum impetum ſtare? huic tamen tantae rei praemium vectura perſolvit. Quanti aeſtimas in ſolitudine hoſpitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti iſta conſecuturus diverſorium ſubeam. Quantum nobis praeſtat, qui labentem domum ſuſcipit? et agentem ex imo rimas inſulam incredibili arte ſuſpendit? certo tamen et levi pretio fultura conducitur. Murus nos ab hoſtibus tutos, et a ſubitis latronum incurſionibus praeſtat: notum eſt tamen, illas

turres, pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber quid in diem mereat.

XVI. Infinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, parvo magna constare. Quid ergo? quare et medico et praeceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico ac praeceptore in amicum transeunt, et nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna et familiari voluntate. Itaque medico, si nihil amplius quam manum tangit, et me inter eos, quos perambulat, ponit, sine ullo affectu facienda vitandave praecipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam imperatorem. Ne praeceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putavit dignum propria et peculiari cura, si nunquam in me direxit animum: et cum in medium effunderet, quae sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeamus multum? non quia pluris est quod vendiderunt quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid praestiterunt. Ille magis pependit, quam medico necesse est: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monstrare, sed admovit. Inter sollicitos assedit, ad suspecta tempora occurrit: nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus audivit: in turba multorum invocantium ego illi potissima curatio fui. tantum aliis vacavit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquam amico, obligatus sum. Alter rursus in docendo, et laborem et taedium tulit, praeter illa quae a praecipientibus in

commune dicuntur, aliqua inſtillavit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, et modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus diſcuſſit deſidiam. Tum ingenium latens et pigrum, iniecta (ut ita dicam) manu, extraxit: nec quae ſciebat, maligne diſpenſavit, quo diutius eſſet neceſſarius, ſed cupiit, ſi poſſet, univerſa transfundere. Ingratus ſum, niſi illum inter gratiſſimas neceſſitudines diligo.

XVII. Sordidiſſimorum quoque artificiorum inſtitoribus ſupra conſtitutum aliquid adiecimus, ſi nobis opera illorum enixior viſa eſt: et gubernatori, et opifici viliſſimae mercis, et in diem ſe locanti corollarium aſperſimus. In optimis vero artibus quae vitam aut conſervant, aut excolunt, qui nihil ſe plus exiſtimat debere quam pepigit, ingratus eſt. Adiice, quod talium ſtudiorum traditio miſcet amicos. hoc cum factum eſt, tam medico quam praeceptori pretium operae ſolvitur, animi debetur.

XVIII. Plato cum flumen nave tranſiſſet, nec ab illo quidquam portitor exegiſſet, honori hoc ſuo datum credens, dixit poſitum illi eſſe apud Platonem officium. Deinde paulo poſt, cum alium atque alium gratis eadem transveheret ſedulitate, negavit illi iam apud Platonem poſitum officium. Nam ut tibi debeam aliquid, pro eo quod praeſtas, debes non tantum mihi praeſtare, ſed tanquam mihi. non potes ob id quemquam appellare, quod ſpargis in populum. Quid ergo? nihil tibi debebitur pro hoc? tanquam ab uno, nihil. cum omnibus ſolvam, quod tibi cum omnibus debeo.

XIX. Negas, inquit, ullum dare beneficium eum,

qui me gratuita nave per flumen Padum tulit? nego. Aliquid boni facit, beneficium non dat. facit enim sua causa, aut utique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare: sed aut reipublicae aut viciniae, aut ambitioni suae praestat: et pro hoc aliud quoddam commodum exspectat, quam quod a singulis recepturus est. Quid ergo, inquit, si Princeps civitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quidni debeant? debebunt autem non tanquam proprium beneficium, sed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo universis proderat, noluit mihi proprie civitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit, cum facturus esset quod fecit? Primum, cum cogitavit Gallis omnibus prodesse, et mihi cogitavit prodesse. eram enim Gallus: et me, etiam si non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed commune. unus e populo, non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam.

XX. Si quis patriae meae pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc aes alienum profitebor aut candidatus, aut reus: ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo. Sic istius muneris quod universis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: et mihi quidem, sed nesciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circuitu longo pervenit. Propter me factum debet esse, quod

me obliget. Isto, inquit, modo, nec Lunae nec Soli quidquam debes: non enim propter te moventur. Sed cum in hoc moveantur, ut universa conservent, et pro me moventur: universorum enim pars sum. Adiice nunc, quod nostra et horum conditio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, ut per me prosit et sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum utilitatis suae fecit. Sol autem et Luna etiam si nobis prosunt sua causa, non in hoc tamen prosunt, ut per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus?

XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint: illis autem non licet non moveri. ad summam, consistant, et opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle: immo maximum argumentum est firmae voluntatis, ne mutari quidem posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet: non potest autem non facere, quod debet. Praeterea multum interest, utrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur: an, Non potest nolle. Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat. Quis tam demens est, ut eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diverso nemo aeque videri debeat velle, quam cuius voluntas usque eo certa est, ut aeterna

ſit? An ſi is quoque vult, qui poteſt ſtatim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

XXII. Agedum, inquit, ſi poſſunt, reſiſtant. Hoc dicis, Omnia iſta ingentibus intervallis diducta, et in cuſtodiam univerſi diſpoſita, ſtationes ſuas deſerant, ſubita confuſione rerum ſidera ſideribus incurrant, et rupta rerum concordia in ruinam divina labantur, contextusque velocitatis citatiſſimae, in tot ſecula promiſſas vices, in medio itinere deſtituat, et quae nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex aequo temperantia, repentino concrementur incendio, et ex tanta varietate ſolvantur, atque eant in unum omnia. Ignis cuncta poſſideat, quem deinde pigra nox occupet, et profunda vorago tot deos ſorbeat. Eſt tanti, ut tu coarguaris, iſta concidere? Proſunt tibi etiam invito, euntque iſta tua cauſa: etiamſi maior illis alia, ac prior cauſa eſt.

XXIII. Adiice nunc, quod non externa cogunt deos, ſed ſua illis in legem aeterna voluntas eſt. ſtatuerunt, quae non mutarent. Itaque non poſſunt videri facturi aliquid, quamvis nolint: quia quidquid deſinere non poſſunt, perſeverare voluerunt: nec unquam primi conſilii deos poenitet. Sine dubio ſtare illis et deſciſcere in contrarium, non licet: ſed non ob aliud, quam quia vis ſua illos in propoſito tenet; nec imbecillitate permanent, ſed quia non libet ab optimis aberrare, et ſic ire decretum eſt. In prima autem illa conſtitutione, cum univerſa diſponerent, etiam noſtra viderunt, rationemque homi-

nis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum causa decurrere, et explicare opus suum: quia pars operis sumus et nos. Debemus ergo et Soli, et Lunae, et ceteris coelestibus beneficium: quia etiamsi potiora illis sunt, in quae oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuvant. Adiice, quod ex destinato iuvant. ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed haec quae accipimus, accepturos scierunt: et quanquam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam servare mortalia: tamen in nostras quoque utilitates a principio rerum praemissa mens est, et is ordo mundo datus, ut appareat curam nostri non inter ultima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem, et multi non ut gignerent, coierunt. Dii non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, et auxilia providerint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa generabant. Cogitavit enim nos ante natura, quam fecit: nec tam leve opus sumus, ut illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines humani imperii conditio sit. vide in quantum corporibus vagari liceat, quae non coërcuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut noverint deos, aut quaerant, et mente in altum data divina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium et incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur. Quantus iste furor est, controversiam diis muneris sui facere? Quomodo adversus eos hic erit

gratus, quibus gratia referri ſine impendio non poteſt: qui negat ab his accepiſſe ſe, a quibus cum maxime accipit; qui et ſemper daturi ſunt, et nunquam recepturi? Quanta autem perverſitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti benignus eſt: et continuationem ipſam, ſeriemque beneficiorum, argumentum vocare neceſſario dantis? Nolo: ſibi habeat. quis illum rogat? et omnes alias impudentis animi voces his adſtrue. Non ideo de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam dum negas pervenit: cuiusque beneficiorum vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus eſt.

XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam parentes ad ſalubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fovent: et ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura conſtringunt: et mox liberalia ſtudia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad ultimum, audacem iuventam frugalitati, pudori, moribus bonis, ſi parum ſequitur, coactam applicant. Adoleſcentibus quoque, ac iam potentibus ſui, ſi remedia metu aut intemperantia reiiciunt, vis adhibetur ac ſervitus. Itaque beneficiorum maxima ſunt, quae a parentibus accipimus, dum aut neſcimus, aut nolumus.

XXV. His ingratis, et repudiantibus beneficia, non quia nolunt, ſed ne debeant, ſimiles ſunt ex diverſo nimis grati: qui aliquid incommodi precari ſolent his quibus obligati ſunt, aliquid adverſi, in quo affectum memorem accepti beneficii approbent. An hoc recte faciant, et pia voluntate, quaeritur:

quorum animus fimillimus eft pravo amore flagrantibus, qui amicae fuae optant exfilium, ut defertam fugientemque comitentur: optant inopiam, ut magis defideranti donent: optant morbum, ut affideant: et quidquid inimicus optaret, amantes vovent. Fere idem itaque exitus eft odii, et amoris infani. Tale quiddam et his accidit, qui amicis incommoda optant, quae detrahant, et ad beneficium iniuria veniunt: cum fatius fit vel ceffare, quam per fcelus officio locum quaerere. Quid fi gubernator a diis tempeftates infeftiffimas, et procellas petat, ut gratior ars fua periculo fiat? quid fi imperator deos oret, ut magna vis hoftium circumfufa caftris, foffas fubito impetu compleat, et vallum trepidante exercitu convellat, et in ipfis portis infefta figna conftituat, quo maiore cum gloria rebus lapfis profligatifque fuccurrat? Omnes ifti beneficia fua deteftabili via ducunt, qui deos contra eum advocant, cui ipfi affuturi funt, et ante illos fterni, quam erigi volunt. Inhumana ifta perverfe grati animi natura eft, contra eum optare, cui honefte deeffe non poffis.

XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia fimul opto et periculum, et remedium. Hoc dicis, nonnihil te peccare, fed minus quam fi fine remedio periculum optares. Nequitia eft, ut extrahas, mergere; evertere, ut fufcites; ut emittas, includere. Non eft beneficium, iniuriae finis: nec unquam id detraxiffe meritum eft, quod ipfe, qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam fanes. potes inire gratiam, fi, quia vulneratus fum, fanas: non, fi vulneras, ut fanandus fim. Nunquam cicatrix, nifi

collata vulneri placuit : quod ita coiſſe gaudemus, ut non fuiſſe mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum : quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

XXVII. Simul, inquit, ut poſſim ferre illi opem, precor. Primum, ut te in media parte voti tui occupem, iam ingratus es. nondum audio quid illi velis praeſtare : ſcio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi et metum, et maius aliquod imprecaris malum. optas, ut ope indigeat : hoc contra illum eſt. optas ut tua indigeat ope : hoc pro te eſt. non ſuccurrere vis illi, ſed ſolvere. Qui ſic properat, ipſe ſolvi vult, non ſolvere. Ita quod unum in voto tuo honeſtum videri poterat, ipſum turpe et ingratum eſt, nolle debere. optas enim, non ut tu facultatem habeas referendae gratiae, ſed ut ille neceſſitatem implorandae. Superiorem te facis, et quod nefas eſt, bene meritum ad pedes tuos mittis. quanto ſatius eſt, honeſta voluntate debere, quam per malam rationem ſolvere? Si infitiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim niſi quod dederat, amitteret. nunc vis illum ſubiici tibi iactura rerum ſuarum, et ſtatus mutatione in id devocari, ut infra beneficia ſua iaceat. Gratum te putabo? coram eo, cui prodeſſe vis, opta. Votum tu iſtud vocas, quod inter gratum et inimicum poteſt dividi? quod non dubites adverſarium et hoſtem feciſſe, ſi extrema taceantur? Hoſtes quoque optaverunt capere quasdam urbes, ut ſervarent: et vincere quosdam, ut ignoſcerent. nec ideo non hoſtilia vota : in quibus, quod mitiſſimum eſt, poſt crudelitatem venit. Denique qualia eſſe iudicas vota,

quae nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, ſuccedere? peſſime cum eo agis, cui vis a diis noceri, a te ſuccurri: inique cum ipſis diis. Illis enim duriſſimas partes imponis, tibi humanas. ut tu proſis, dii nocebunt? Si accuſatorem ſubmitteres, quem deinde removeres, ſi aliqua illum lite implicares, quam ſubinde diſcuteres, nemo de tuo ſcelere dubitaret. quid intereſt, utrum iſtud fraude tentetur, an voto? niſi quod potentiores illi adverſarios quaeris. Non eſt quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut ſupervacuum eſt, aut iniurioſum: immo iniurioſum, etiamſi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus eſt: iniuria vero, quidquid optas. Sat eſt: tibi non aliter debemus iraſci, quam ſi feceris.

XXVIII. Si vota, inquit, valuiſſent, et in hoc valuiſſent, ut tutus eſſes. Primum, certum mihi optas periculum ſub incerto auxilio. deinde utrumque certum puta; quod nocet, prius eſt. Praeterea, tu conditionem voti tui noſti: me tempeſtas occupavit, portus ac praeſidii dubium. Quantum exiſtimas tormentum, etiamſi accepero, eguiſſe? etiamſi ſervatus fuero, trepidaſſe? etiamſi abſolutus fuero, cauſam dixiſſe? Nullius metus tam gratus eſt finis, ut non gratior ſit ſolida et inconcuſſa ſecuritas. Opta, ut reddere mihi beneficium poſſis, cum opus erit, non ut opus ſit. Si eſſet in tua poteſtate quod optas, ipſe feciſſes.

XXIX. Quanto hoc honeſtius votum eſt? Opto in eo ſtatu ſit, quo ſemper beneficia diſtribuat, nunquam deſideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne utatur largiendo iuvandoque, ut nunquam illi

ſit dandorum beneficiorum inopia, datorum poenitentia. Naturam per ſe pronam ad humanitatem, ad miſericordiam, et clementiam, irritet ac provocet turba gratorum: quos illi et habere contingat, nec experiri neceſſe ſit. Ipſe nulli implacabilis ſit, ipſi nemo placandus. tam aequali in eum fortuna indulgentia perſeveret, ut nemo in illum poſſit eſſe, niſi conſcientia gratus. Quanto haec iuſtiora vota ſunt, quae te in nullam occaſionem differunt, ſed gratum ſtatim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam proſperis rebus? quam multa ſunt, per quae quidquid debemus, reddere etiam felicibus poſſumus? fidele conſilium, aſſidua converſatio, ſermo comis, et ſine adulatione iucundus; aures, ſi deliberare velit, diligentes; tutae, ſi credere; convictus familiaritas. Neminem tam alte ſecunda poſuerunt, ut non illi eo magis amicus déſit, quia nihil abſit.

XXX. Iſta triſtis, et omni voto ſubmovenda occaſio, ac procul repellenda. ut gratus eſſe poſſis, iratis diis opus eſt? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone animo tuo carcerem, vincula, ſordes, ſervitutem, bellum, egeſtatem: haec ſunt occaſiones tui voti. ſi quis tecum contraxit, per iſta dimittitur. Quin potius eum potentem eſſe velis, cui plurimum debes, et beatum? Quid enim (ut dixi) vetat, te referre etiam ſumma felicitate praeditis gratiam? cuius plena tibi occurret et varia materia. Quid? tu neſcis debitum etiam locupletibus ſolvi? Nec te invitum diſtringam: Omnia ſane excluſerit opulenta felicitas: monſtrabo tibi, cuius rei inopia laborent

magna faſtigia, quid omnia poſſidentibus deſit. Scilicet ille, qui verum dicat, et hominem inter mentientes ſtupentem, ipſaque conſuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet a conſenſu concentuque falſorum. Non vides quemadmodum illos in praeceps agat exſtincta libertas, et fides in obſequium ſervile ſubmiſſa, dum nemo ex animi ſui ſententia ſuadet, diſſuadetque, ſed adulandi certamen eſt, et unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandiſſime fallat? Ignoravere vires ſuas, et dum ſe tam magnos, quam audiunt, credunt, attraxere ſupervacua, et in diſcrimen rerum omnium perventura bella: utilem et neceſſariam rupere concordiam. ſecuti iram, quam nemo revocabat, multorum ſanguinem hauſerunt, fuſuri noviſſime ſuum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus exiſtimant turpe quam vinci, et perpetua credunt, quae in ſummum perducta maxime nutant. Ingentia ſuper ſe caſura regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa ſcena, et vanis et cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipſos nihil non adverſi exſpectare debuiſſe, ex quo nihil veri audire potuerunt.

XXXI. Cum bellum Graeciae indiceret Xerxes, animum tumentem, oblitumque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuntium belli, et ad primam adventus famam terga verſuros: alius, nihil eſſe dubii, quin illa mole non vinci ſolum Graecia, ſed obrui poſſet: magis verendum, ne vacuas deſertasque urbes invenirent, et profugis hoſtibus vaſtae ſolitudines relinquerentur,

non habituris, ubi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria, vix patere coelum satis ad emittenda omni manu tela. Cum in hunc modum multa undique iactarentur, quae hominem nimia aestimatione sui furentem concitarent, Demaratus Lacedaemonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem, indigestam et gravem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica nunquam regi posse; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, haerebunt in vestigio fixi, et commissas sibi angustias tuebuntur, et corporibus obstruent. tota illos Asia non movebit loco. tantas minas belli, et paene totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cum te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semita haerebis, et aestimabis futura damna, cum putaveris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, et tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed haec res contra nos est: ob hoc ipsum te Graecia vincet, quia non capit. uti toto te non potes. Praeterea, quae una rebus salus est, occurrere ad primos

rerum impetus, et inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, ut alia quiescant, ex ipsa magnitudine, sua causa. Acciderunt quae Demaratus praedixerat. Divina atque humana impellentem, et mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare iusserunt; stratusque per totam passim Graeciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore, quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, et permisit petere quod vellet. petit ille, ut Sardes maximam Asiae civitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat praemio, antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi?

XXXII. Divus Augustus filiam ultra impudicitiae maledictum impudicam relegavit, et flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiae in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cum ex adultera in quaestuariam versa, ius omnis licentiae sub ignoto adultero peteret. Haec non tam vindicanda Principi quam tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens irae pub-

licaverat. Deinde cum, interposito tempore, in locum irae subisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quae tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, saepe exclamavit : Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Maecenas vixisset. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Caesae sunt legiones; et protinus scriptae. fracta classis; et intra paucos dies natavit nova. saevitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumtis : tota vita, Agrippae et Maecenatis vacavit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit quaeri, quam quaerere? Non est quod existimemus, Agrippam et Maecenatem solitos illi vera dicere : qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenii mos est, in praesentium contumeliam amissa laudare, et his virtutem dare vera dicendi, a quibus iam audiendi periculum non est.

XXXIII. Sed ut me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, et in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent : plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret : da consilium utile. Quaeris, quid felici praestare possis? effice, ne felicitati suae credat : ut sciat illam multis et fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansurae semper potentiae excusseris, docuerisque mobilia esse quae dedit casus, et maiore cursu fugere quam veniunt : nec his portionibus, quibus ad summa perventum est, retro iri, sed saepe inter fortunam maxi-

mam et ultimam nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiae, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed seculis raram: quae non aliubi magis deest, quam ubi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas et secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiae, magno aestimare introitum ac tactum sui liminis, et pro honore dare, ut ostio suo propius assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quae receptos quoque excludunt.

XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus, et mox Livius Drusus instituerunt segregare turbam suam, et alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios universos. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt et secundos, nunquam veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio? aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur? Huic pervenire usque ad distringendam libertatem licet, cuius vulgare et publicum verbum et promiscuum ignotis, Ave, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcunque itaque istorum veneris, quorum salutatio urbem concutit, scito, etiam si animadverteris obsessos ingenti frequentia vicos, et commeantium in utramque partem catervis itinera compressa, tamen venire te in locum

hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quaeritur. illo recipiendus est, illic retinendus, et in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis supervacuus. Quemadmodum te et in dubiis, et in adversis, et in laetis sapienter geris, ut dubia prudenter tractes, adversa fortiter, laeta moderate: ita in omnia utilem te amico exhibere potes. Adversa eius si nec deserueris, nec optaveris, multa nihilominus, ut non optes, in tanta varietate, quae tibi materiam exercendae fidei praebeant, incident. Quemadmodum qui optat divitias alicui in hoc, ut illarum partem ipse ferat, quamvis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat: quod est ingrati, se illi praefert, et tanti aestimat illum miserum esse, ut ipse gratus sit, ob hoc ipsum ingratus. Exonerare enim se vult, et ut gravi sarcina liberare. Multum interest, utrum properes referre gratiam, ut reddas beneficium; an ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, et idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quomodocunque ad hoc cupiet pervenire: quod est pessimae voluntatis.

XXXV. Ista, inquam, nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quam si repetivero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocunque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares ut illi solveres

de ſuo, multum abeſſe videreris a grato: hoc quod optas, iniquius eſt. Exſecraris enim illum, et caput ſanctum tibi dira imprecatione defigis. Nemo, ut exiſtimo, de immanitate animi tui dubitaret, ſi aperte illi paupertatem, ſi captivitatem, ſi famem ac metum imprecareris. Aliquid intereſt, utrum vox iſta voti ſit tui? Sanus aliquid horum opta. I nunc, et hoc eſſe grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non uſque in odium, ſed tantum ad inficiationem beneficii perveniret.

XXXVI. Quis pium dicet Aeneam, ſi patriam capi voluerit, ut captivitate patrem eripiat? Quis Siculos iuvenes, ut bona liberis exempla monſtrarent, ſi optaverunt ut Aetna immenſa ignium vi ſupra ſolitum ardens et incenſa praecipitet, datura ipſis occaſionem exhibendae pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, ſi Punicum bellum ut finiret, aluit: nihil Deciis, quod morte patriam ſervaverunt, ſi prius optaverunt, ut devotioni fortiſſimae locum ultima rerum neceſſitas faceret. Graviſſima infamia eſt medici, opus quaerere. Multi quos auxerant morbos, et incitaverant, ut maiore gloria ſanarent, non potuerunt diſcutere, aut cum magna miſerorum vexatione vicerunt.

XXXVII. Calliſtratum aiunt, ita certe Hecaton auctor eſt, cum in exſilium iret, in quod multos ſimul cum illo ſeditioſa civitas et intemperanter libera expulerat, optante quodam, ut Athenienſibus neceſſitas reſtituendi exſules eſſet, abominatum talem reditum. Rutilius noſter animoſius. cum quidam illum conſolaretur, et diceret inſtare arma civilia: bre-

vi futurum, ut omnes exsules reverterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi peiorem reditum, quam exitum optares? Malo, ut patria exsilio meo erubescat, quam reditu moereat. Non est istud exsilium, cuius neminem non magis, quam damnatum pudet. Quemadmodum illi servaverunt bonorum civium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos iniquo malo affici, quam omnes publico: ita non servat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoveat: qui etiamsi bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse, quod feceris.

XXXVIII. In quibusdam civitatibus impium votum sceleris vicem tenuit. Demades certe Athenis eum, qui necessaria funeribus venditabat, damnavit, cum probasset magnum lucrum optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quaeri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optavit, non ut multis venderet, sed ut care: ut parvo sibi constarent, quae venditurus esset. Cum constet negotiatio ex emto et vendito, quare votum eius in unam partem trahis, cum lucrum ex utraque sit? Praeterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes: omnes enim idem volunt, id est, intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat, si gloriam. agricolam annonae caritas erigit. eloquens captat pretium ex litium numero. medicis gravis annus in quaestu est.

institores delicatarum mercium iuventus corrupta locupletat. nulla tempestate, nullo igne laedantur tecta: iacebit opera fabrilis. Unius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, et Aterium, et ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quae designatores et libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno nemo vivit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo, non tantum ut accipiant, quod turpi servitute meruerunt, sed etiam ut tributo gravi liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in uno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quam impunita. Denique se quisque consulat, et in secretum pectoris sui redeat, et inspiciat quid tacitus optaverit. quam multa sunt vota, quae etiam sibi fateri pudet! quam pauca, quae facere coram teste possimus!

XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum, etiam damnandum est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, male utentis bona voluntate, et in id vitium incidentis, quod evitat. nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me salvus, honestus, tutus esse non possit. tam miser sit, ut illi beneficii loco sit, quidquid redditur. Haec diis audientibus. Circumveniant illum domesticae insidiae, quas ego possim solus opprimere. instet potens ini-

micus et gravis, infesta turba nec inermis, et creditor urgeat et accusator.

XL. Vide quam sis aequus. horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Ut alia taceam, quae graviora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non exspectas suum cuiusque rei tempus: quod aeque peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non utique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta. quare subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatus moleste fers? quare, quasi cum acerbo foeneratore, signare rationem parem properas? Quid mihi negotium quaeris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, et occasiones reddendorum observare, non manu facere. hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod invitus debet: et quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promtu habere merita amicorum: et offerre, non ingerere, nec obaeratum se iudicare? quoniam beneficium commune vinculum est, et inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum revertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum est, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut

ego accipere, det potius qui ſolet. Ego paratus ſum. Nulla mora in Turno. oſtendam hunc animum, cum primum tempus advenerit: interim dii teſtes ſunt.

XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, et quaſi manu prendere, verentis et aeſtuantis, ne in ullo officio ſis tardior. Non decet gratum animum ſolicitudo; ſed contra, ſumma fiducia ſui: et ex conſcientia veri amoris, dimiſſa omnis anxietas. Tam cum vitio eſt, recipere quod non debes, quam non dare quod debes. hoc beneficii primum dati ſit ius, ut recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me ſequius loquantur. Male agit, qui famae, non conſcientiae gratus eſt. Duos iſtius rei iudices habes: te, quem non potes fallere; et illum, quem potes. Quid ergo, ſi nulla intervenerit occaſio? ſemper debebo? Debebis: ſed palam debebis, ſed libenter debebis, ſed cum magna voluptate apud te depoſitum intueberis. Poenitet accepti beneficii, quem nondum redditi piget. quare qui tibi dignus viſus eſt, a quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

XLIII. In magnis erroribus ſunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium ſinum ac domum replere: cum iſta interdum non magnus animus faciat, ſed magna fortuna. Neſciunt, quanto maius ac difficilius interim ſit capere, quam fundere. Nam ut nihil alteri detraham, quoniam utrumque ubi ex virtute fit, par eſt: non minoris eſt animi beneficium debere, quam dare. eo quidem operoſius hoc quam illud, quo maiore diligentia cuſtodiuntur accepta, quam dantur. Itaque non eſt trepidandum,

quam cito reponamus, nec procurrendum intempestive: quia aeque delinquit, qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat. Positum est illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. bene illi cautum est. non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: immo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Praestat esse in utrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque laeti. Illud apud nos custodiri mavult. quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? dignus est, cui utrum volet, liceat. Opinionem quidem et famam eo loco habeamus, tanquam non ducere, sed sequi debeat.

L. ANNAEI SENECAE
AD AEBUTIUM
LIBERALEM
DE BENEFICIIS
LIBER VII.

Argumentum & Ordo.

Similia prioribus, Quaestiunculae, & subtilibus utilia tamen mixta. Illud principio serium. coërcendam curiositatem, & nimiam sciendi cupidinem: animum potius ad mores & Virtutem, id est, Sapientiam mittendum. Ex verbi deinde occasione Quaestio, An aliquis donare Sapienti possit, cum eius sint omnia? ait posse, quia animo quidem, non usu tamen omnia possidet. Altera, An qui tentavit reddere beneficium, reddiderit: ita, sed tamen iterum iterumque conandum docet. Tertia, An quod a viro bono acceperis, eidem iam malo reddes? Reddes, sed cum cautione, ne illa quibus male, & in suam alienamve noxam utatur. Quarta, Numquid oblivisci datorem beneficii sui oporteat? Non omnino, & posse tenere memoria ait, immo & interdum exigere. Ultima, Quomodo ferendi ingrati? placido animo, mansueto, magno.

I. BONUM, mi Liberalis, habeas animum volo:

In manibus terrae. Non hic te carmine longo,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliqua hic liber cogit: exhausta materia, circum-

ſpicio, non quid dicam, ſed quid non dixerim. Boni tamen conſules quidquid ſupereſt, cum tibi ſuperfuerit. Si voluiſſem lenocinari mihi, debuit paullatim opus creſcere, et ea pars in finem reſervari, quam quilibet etiam ſatiatus appeteret. Sed quidquid maxime neceſſarium erat, in primum ſtatim congeſſi: nunc ſi quid effugit, recolligo. Nec mehercule, ſi me interrogas, nimis ad rem exiſtimo pertinere, ubi dicta ſint quae regunt mores, perſequi cetera, non in remedium animi, ſed in exercitationem ingenii inventa. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiamſi maximis comparetur, ſolet: Plus prodeſſe, ſi pauca praecepta ſapientiae teneas, ſed illa in promtu tibi et in uſu ſint, quam ſi multa quidem didiceris, ſed illa non habeas ad manum. Quemadmodum, inquit, magnus luctator eſt, non qui omnes numeros nexuſque perdidicit, quorum uſus ſub adverſario rarus eſt, ſed qui in uno ſe aut altero bene et diligenter exercuit, et eorum occaſiones intentus exſpectat: nec enim refert, quam multa ſciat, ſi ſcit quantum victoriae ſatis eſt: ſic in hoc ſtudio multa delectant, pauca vincunt. Licet neſcias, quae ratio Oceanum effundat ac revocet: quare ſeptimus quisque annus aetati ſignum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto ſpectantibus, non ſervet proportionem ſuam, ſed ultima in anguſtias coëant, et columnarum noviſſima intervalla iungantur: quid ſit, quod geminorum conceptum ſeparet, partum iungat. utrum unus concubitus ſpargatur in duos, an toties concepti ſint: cur pariter natis fata diverſa ſint, maximiſque rerum ſpatiis diſtent,

quorum inter ortus minimum intereſt. Non multum tibi nocebit tranſiſſe, quae nec licet ſcire, nec prodeſt. Involuta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturae queri poſſumus: quia nullius rei difficilis inventio eſt, niſi cuius hic unus inventae fructus eſt, inveniſſe. Quidquid nos meliores beatosque facturum eſt, aut in aperto, aut in proximo poſuit. Si animus fortuita contemſit, ſi ſe ſupra metum ſuſtulit, nec avida ſpe infinita complectitur, ſed didicit a ſe petere divitias: ſi deorum hominumque formidinem eiecit, et ſcit non multum eſſe ab homine timendum, a Deo nihil: ſi contemtor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus eſt, ut illi liqueat, mortem nullius mali eſſe materiam, multorum finem: ſi animum virtuti conſecravit, et quacunque vocat illa, planum putat: ſi ſociale animal, et in commune genitus, mundum ut unam omnium domum ſpectat, et conſcientiam ſuam diis aperit, ſemperque tanquam in publico vivit: ſi ſe magis veritus quam alios, ſubductus ille tempeſtatibus, in ſolido ac ſereno ſtetit: conſummavit ſcientiam utilem, atque neceſſariam. reliqua oblectamenta otii ſunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad haec quoque excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia.

II. Haec Demetrius noſter utraque manu tenere proficientem iubet. haec nuſquam dimittere, immo affigere et partem ſui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, ut ſua ſponte occurrant ſalutaria, et ubique ac ſtatim deſiderata praeſto ſint, et ſine mora ulla veniat illa turpis honeſtique diſtinctio, ſciatque nec malum eſſe ullum niſi turpe, nec bonum niſi ho-

neſtum. Hac regula vitae opera diſtribuat: ad hanc legem et agat cuncta, et exigat: miſerrimosque mortalium iudicet, in quantiscunque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipſe ſibi: Voluptas fragilis eſt, brevis, faſtidio obiecta: quo avidius hauſta eſt, citius in contrarium recidens, cuius ſubinde neceſſe eſt aut poeniteat, aut pudeat. In qua nihil eſt magnificum, aut quod naturam hominis, diis proximi, deceat. res humilis, membrorum turpium ac vilium miniſterio veniens, exitu foeda. Iſta eſt voluptas et homine et viro digna, non implere corpus, nec ſaginare, nec cupiditates irritare, quarum tutiſſima eſt quies: ſed perturbatione carere, et ea quam hominum inter ſe rixantium ambitus concutit, et ea quae intolerabilis ex alto venit, ubi de diis famae creditum eſt, vitiisque illos noſtris aeſtimavimus. Hanc voluptatem aequalem, intrepidam, nunquam ſenſuram ſui taedium, percipit hic quem deformamus cum maxime: qui, ut ita dicam, divini iuris atque humani peritus, praeſentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propenſus eſt. Magnis itaque curis exemtus, et diſtorquentibus mentem, nihil ſperat, aut cupit, nec ſe mittit in dubium, ſuo contentus. Nec illum exiſtimes parvo eſſe contentum. omnia illius ſunt non ſic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quanquam in litore maris rubri ſteterat, plus deerat quam qua venerat. illius ne ea quidem erant, quae tenebat, aut vicerat, cum in Oceano Oneſicritus praemiſſus explorator erraret, et bella in ignoto mari quaereret. Non ſatis apparebat ino-

pem esse, qui extra naturae terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum et immensum, aviditate caeca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritavit implendo. Cyrum et Cambysen, et totum regni Persici stemma percense. quem invenies, cui modum imperii satietas fecerit? qui non vitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. quidquid cupiditati contigit, penitus hauritur et conditur. nec interest, quantum eo quod inexplebile est, congeras. Unus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda praesidia: non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, et illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quamvis latissime pateant, sine tumultu obit: et omne humanum genus, potentissimus eius optimusque, infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque lustraveris animo, quo etiam remota et solitudinibus interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Haec omnia mea sunt. Sic fit, ut nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

IV. Hoc ipſum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua ſponte decidiſti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum poteſt aliquis donare ſapienti, ſi omnia ſapientis ſunt? nam id quoque quod illi donat, ipſius eſt. Itaque non poteſt dari beneficium ſapienti: cui quidquid datur, de ſuo datur. atqui dicitis, ſapienti poſſe donari. Idem autem me ſcito, et de amicis interrogare. Omnia dicitis illis eſſe communia: ergo nemo quidquam amico donare poteſt: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid et ſapientis eſſe, et eius qui poſſidet, cui datum et aſſignatum eſt. Iure civili omnia regis ſunt: et tamen illa quorum ad regem pertinet univerſa poſſeſſio, in ſingulos dominos deſcripta ſunt, et unaquaeque res habet poſſeſſorem ſuum. Itaque dare regi et domum, et mancipium, et pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini privata terminatione diſtinguunt; et totus ager huius aut illius reipublicae eſt: pars deinde ſuo domino quoque cenſetur. ideoque donare agros noſtros reipublicae poſſumus, quamvis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. Numquid dubium eſt, quin ſervus cum peculio, domini ſit? dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideo nihil habet ſervus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideo non eſt munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiamſi noluiſſet. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia ſapientis eſſe, inter nos convenit) illud

quod quaeritur colligendum eſt, quomodo liberalitatis materia adverſus eum ſuperſit, cuius univerſa eſſe conceſſimus. omnia patris ſunt, quae in liberorum manu ſunt: quis tamen neſcit, donare aliquid et filium patri? Omnia deorum ſunt: tamen et diis poſuimus donum, et ſtipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non eſt, ſi tuum eſt: poteſt enim idem eſſe meum et tuum. Is, inquis, cuius proſtitutae ſunt, leno eſt: omnia autem ſapientis ſunt; inter omnia autem et proſtitutae ſunt. ergo et proſtitutae ſapientis ſunt. leno autem eſt, cuius proſtitutae ſunt: ergo ſapiens eſt leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem ſuam emit: omnia autem ſapientis ſunt: ergo ſapiens nihil emit. Sic vetant et mutuum ſumere, quia nemo uſuram pro pecunia ſua pendat. Innumerabilia ſunt, per quae cavillantur, cum pulcherrime, quid a nobis dicatur, intelligant.

V. Enim ſic omnia ſapientis eſſe dico, ut nihilominus proprium quisque in rebus ſuis dominium habeat: quemadmodum ſub optimo rege omnia rex imperio poſſidet, ſinguli dominio. Tempus iſtius probandae rei veniet. interim hoc huic quaeſtioni ſat eſt, id quod aliter ſapientis, aliter meum eſt, me poſſe donare ſapienti. Nec mirum eſt, aliquid ei, cuius eſt totum, poſſe donari. Conduxi domum a te: in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua eſt: uſus rei tuae, meus eſt. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamvis tua in poſſeſſione naſcantur: et ſi annona carior fuerit, aut fames,

Heu fruſtra magnum alterius ſpectabis acervum.

in tuo natum, in tuo poſitum, in horrea iturum tua.

Nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis: nec servum tuum, mercenarium meum abduces: et cum abs te rhedam conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, ut aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

VI. In omnibus istis quae modo retuli, uterque eiusdem rei dominus est. quomodo? quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis: eosdem Dorus librarius suos vocat: et utrumque verum est. alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emtor asserit: ac recte utriusque dicuntur esse. Utriusque enim sunt: sed non eodem modo. sic potest T. Livius a Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta possideat, singularum autem rerum in unumquemque proprietas sit sparsa: et accipere munus, et debere; et emere, et conducere potest. Caesar omnia habet, fiscus eius privata tantum, ac sua: et universa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperii quaeritur. nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens universa animo possidet, iure ac dominio sua.

VII. Bion modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo deiecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit et consumsit, atque in usum suum vertit, sacrilegus est: omnia autem deorum sunt: quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt: ergo

quisquis tollit aliquid, ſacrilegus eſt. Deinde cum effringi templa, et expilari impune Capitolium iubet: dicit, Nullum ſacrilegium eſſe. quia quidquid ſublatum eſt ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum eſt. Hic reſpondetur: Omnia quidem deorum eſſe, ſed non omnia diis dicata. In his obſervari ſacrilegium, quae religio numini adſcripſit. Sic et totum mundum deorum eſſe immortalium templum, ſolum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: et tamen a ſacris profana diſcerni, et non omnia licere in angulo, cui nomen fani impoſitum eſt, quae ſub coelo et conſpectu ſiderum licent. Iniuriam ſacrilegus Deo quidem non poteſt facere: quem extra ictum ſua divinitas poſuit: ſed tamen punitur, quia tanquam Deo fecit. Opinio illum noſtra ac ſua obligat poenae. Quomodo ergo ſacrilegus videtur, qui aliquid aufert ſacri, etiamſi quocunque tranſtulit, quod ſurripuerat, intra terminos eſt mundi: ſic et ſapienti furtum poteſt fieri. Aufertur enim illi non ex his quae univerſa habet, ſed ex his quibus dominus inſcriptus eſt, quae viritim ei ſerviunt. Illam alteram poſſeſſionem agnoſcet, hanc nolet habere, etſi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator emiſit, cum illi ob virtutem et bene geſtam Rempublicam tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circuire potuiſſet: Non eſt, inquit, vobis eo opus cive, cui plus opus ſit, quam uni civi. Quanto maioris viri putas, reſpuiſſe hoc munus, quam meruiſſe? multi enim fines aliis abſtulerunt, ſibi nemo conſtituit.

VIII. Ergo cum animum ſapientis intuemur potentem omnium, et per universa dimiſſum, omnia illius eſſe dicimus, cum ad hoc ius quotidianum, ſi ita res tulerit, capite cenſebitur. Multum intereſt, poſſeſſio eius animi magnitudine aeſtimetur, an cenſu. haec universa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chryſippum, Zenonem, et ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetuſtorum invidia non obſtat. Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura noſtris tuliſſe temporibus, ut oſtenderet, nec illum a nobis corrumpi, nec nos ab illo corrigi poſſe: virum exactae (licet neget ipſe) ſapientiae: firmaeque in his, quae propoſuit, conſtantiae: eloquentiae vero eius, quae res fortiſſimas deceat, non concinnatae, nec in verba ſollicitae, ſed ingenti animo, prout impetus tulit, res ſuas proſequentis. Huic non dubito, quin providentia et talem vitam, et talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum ſeculo noſtro, aut convicium deeſſet.

IX. Demetrio ſi res noſtras aliquis deorum poſſidendas velit tradere ſub lege certa, ne liceat donare, affirmaverim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad iſtud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fecem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quae nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quae me donare non deceat. Volo ſub conſpectu meo ponere, quae gentium oculos regumque praeſtringunt? volo intueri pretia ſanguinis, animarumque veſtrarum? Prima mihi luxu-

riae ſpolia propone : ſive illa vis per ordinem expandere, ſive (ut eſt melius) in unum acervum dare. Video elaboratam ſcrupuloſa diſtinctione teſtudinem, at foediſſimorum pigerrimorumque animalium teſtas, ingentibus pretiis emtas, in quibus ipſa illa quae placet varietas, ſubditis medicamentis, in ſimilitudinem veri coloratur. Video iſtic menſas, et aeſtimatum lignum ſenatoris cenſu, eo pretioſius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torſit. Video iſtic cryſtallina, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipſo quo fugare debet periculo, creſcit. Video murrhina pocula. parum ſcilicet luxuria magno fuerit, niſi quod vomant, capacibus gemmis inter ſe propinarent. Video uniones, non ſingulos ſingulis auribus comparatos : iam enim exercitatae aures oneri ferendo ſunt : iunguntur inter ſe, et inſuper alii binis ſuperponuntur. non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina ac terna patrimonia auribus ſingulis pependiſſent. Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandae ſunt, in quibus nihil eſt quo defendi aut corpus, aut denique pudor poſſit : quibus ſumtis, mulier parum liquido, nudam ſe non eſſe, iurabit. Haec ingenti ſumma, ab ignotis etiam ad commercium gentibus arceſſuntur, ut matronae noſtrae, ne adulteris quidem, plus ſui in cubiculo, quam in publico oſtendant.

X. Quid agis avaritia ? quot rerum caritate aurum tuum victum eſt ? omnia iſta quae retuli, in maiore honore pretioque ſunt. Nunc volo tuas opes recognoſcere, laminas utriusque materiae, ad quas cu-

piditas noſtra caligat. At mehercule terra, quae quidquid utile futurum nobis erat protulit, iſta defodit et merſit, et ut noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris eſſe prolatum, quibus aurum et argentum: ne aut inſtrumentum in caedes mutuas deeſſet, aut pretium. Et adhuc iſta aliquam materiam habent: eſt in quo errorem oculorum animus ſubſequi poſſit: video iſtic diplomata, et ſyngraphas, et cautiones, vacua habendi ſimulacra, umbras quasdam avaritiae laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim iſta ſunt? quid foenus, et kalendarium, et uſura, niſi humanae cupiditatis extra naturam quaeſita nomina? Poſſum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius abſconderit, quod non illis maius, quam quod detrahi poſſet, pondus iniecerit. Quid ſunt iſtae tabulae, quid computationes, et vaenale tempus, et ſanguinolentae centeſimae? voluntaria mala ex conſtitutione noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubiici oculis, quod teneri manu poſſit, inanis avaritiae ſomnia. O miſerum, ſi quem delectat ſui patrimonii liber magnus, et vaſta ſpatia terrarum colenda per vinctos, et immenſi greges pecorum per provincias ac regna paſcendi, et familia bellicoſis nationibus maior, et aedificia privata laxitatem urbium magnarum vincentia! Cum bene iſta, per quae divitias ſuas diſpoſuit ac fudit, circumſpexerit, ſuperbumque ſe fecerit, ſi quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper eſt. Dimitte me, et illis divitiis meis redde.

Ego regnum ſapientiae novi, magnum, ſecurum. ego ſic omnia habeo, ut omnium ſint.

XI. Itaque cum C. Caeſar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem ſummam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dii deaeque, quam pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro teſtimonium eſt. Ingentem rem ab illo dici audivi, cum miraretur Caii dementiam, quod ſe putaſſet tanti poſſe mutari. Si tentare, inquit, me conſtituerat, toto illi fui experiendus imperio.

XII. Sapienti ergo donari aliquid poteſt, etiam ſi ſapientis omnia ſunt. aeque nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus eſſe communia, aliquid amico donari. Non enim mihi ſic cum amico communia ſunt, quomodo cum ſocio, ut pars mea ſit, pars illius: ſed quomodo patri matrique communes liberi ſunt: quibus cum duo ſunt, non ſinguli ſingulos habent, ſed ſinguli binos. Primum omnium iam efficiam, ut quisquis eſt iſte, qui me in ſocietatem vocat, ſciat ſe nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc conſortium ſolum inter ſapientes eſt, inter quos amicitia eſt. ceteri non magis amici ſunt, quam ſocii. Deinde pluribus modis communia ſunt. Equeſtria omnium equitum Romanorum ſunt: in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupavi. hoc ſi cui ceſſi, quamvis illi communi re ceſſerim, tamen aliquid dediſſe videor. Quaedam quorundam ſub certa conditione ſunt. habeo in equeſtribus locum, non ut vendam, non ut locem, non ut habitem: in hoc tantum, ut ſpectem. Propterea

non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum: sed cum in theatrum veni, si plena sunt equestria, et iure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: et non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis: sed illius proprium est, qui tenet. uti, illo nolente, non possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum est, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equestria, et tamen communia tibi cum ceteris equitibus sunt. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed certe non minus habes.

XIII. Ne te traham longius, Beneficium maius esse non potest: ea per quae beneficium datur, possunt esse maiora: et plura, in quae se undique benevolentia effundat, et sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, et complexus arctiores, non augent amorem, sed exercent. Haec quoque, quae venit quaestio, profligata est in prioribus: itaque breviter perstringetur. Possunt enim in hanc, quae data sunt aliis, argumenta transferri. Quaeritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddiderit. Ut scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Ut creditori suo pecuniam non solvit is, qui ut solveret, ubique quaesivit, nec invenit. Quaedam eius conditionis sunt, ut effectum

praeſtare debeant: quibusdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, ut efficerent. Si omnia fecit ut ſanaret, peregit medicus partes ſuas. etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiae officium, ſi omni iure uſus eſt. Laus imperatori etiam victo, et duci redditur, ſi et prudentia, et induſtria, et fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Omnia fecit, ut beneficium redderet: obſtitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, ſano aſſidere, felici ſuccurrere: gratiam retulit, etiam ſi tu beneficium non recepiſti. Praeterea, huic intentus ſemper, et huius rei tempus opperiens, qui in hoc multum curae, multum ſedulitatis impendit, plus laboravit, quam cui cito referre gratiam contigit.

XIV. Debitoris exemplum diſſimile eſt: cui parum eſt pecuniam quaeſiſſe, niſi ſolvit. Illic enim ſtat acerbus ſuper caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benigniſſimus, qui cum te viderit curſantem et ſollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Deſine tibi moleſtus inſtare. omnia a te habeo. Iniuriam mihi facis, ſi me quidquam amplius deſiderare iudicas. Pleniſſime ad me pervenit animus tuus. Dic, inquit, mihi: reddidiſſe beneficium diceres illum, qui ſic gratiam retulit. Eodem ergo loco eſt, qui reddidit, et qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, ſi oblitus eſſet accepti beneficii, ſi ne tentaſſet quidem gratus eſſe, negares illum gratiam retuliſſe? At hic diebus noctibusque ſe laſſavit, et omnibus aliis renuntiavit officiis, huic uni imminens, et opperiens, ne qua ſe

fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendae gratiae abiecit, et hic qui nunquam ab illa recessit? iniquus es, si rem a me exigis, cum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, navigasse hieme iam saeva, per infesta latrociniis litora, emensum quidquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cum quos nemo non fugiebat ego quaererem, tandem ad piratas perveni: et iam te alius redemerat. negabis me gratiam retulisse? etiamne si in illa navigatione pecuniam, quam saluti tuae contraxeram, naufragus perdidi? etiamne si in vincula quae detrahere tibi volui, ipse incidi? Negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium et Aristogitonem, tyrannicidas vocant: et Mucii manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenae fuit: et semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus praestitit, qui fugientes occasiones secutus est, et alia atque alia captavit, per quae referre gratiam posset, quam quem sine ullo sudore gratum prima fecit occasio.

XV. Duas, inquit, res ille tibi praestitit, voluntatem, et rem: tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam: huic vero, qui et vult, et conatur, et nihil intentatum relinquit, non potes dicere. utrumque enim praestat, quantum in se est. Deinde, non semper numero numerus aequandus est. aliquando una res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam pro-

pensa voluntas, et cupida reddendi. Quodsi animus sine re, ad referendam gratiam non valet: nemo adversus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Diis, inquit, nihil aliud praestare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud praestare possum: quid est, quare non eo adversus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

XVI. Si tamen quid sentiam quaeris, et vis signare responsum: hic beneficium recepisse se iudicet; ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat: ille se teneat. hic dicat, Habeo: ille respondeat, Debeo. In omni quaestione propositum sit nobis bonum publicum. praecludendae sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, et sub quibus infitiationem suam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea absumsit, et eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? nullam excusationem receperunt, ut homines scirent fidem utique praestandam. Satius enim erat a paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti ut redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam et sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei, qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: occasiones reddendi nihilomi-

nus quaeras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus: huic, quia non malus. Ideoque non eſt, quod ad te hanc quaeſtionem iudices pertinere: an, quod beneficium quis a ſapiente acceperit, reddere debeat, ſi ille deſiit eſſe ſapiens, et in malum verſus eſt. Redderes enim et depoſitum, quod a ſapiente accepiſſes: et etiam malo redderes creditum: quid eſt, cur non et beneficium? Quia mutatus eſt ille, te mutat? Quid? ſi quid a ſano accepiſſes, aegro non redderes: cum plus ſemper imbecillo amico debeamus? et hic aeger eſt animo: adiuvetur, feratur. ſtultitia morbus eſt animi. Diſtinguendum hoc, quo magis intelligatur, exiſtimo.

XVII. Duo ſunt beneficia. unum, quod dare niſi ſapiens ſapienti non poteſt: hoc eſt abſolutum et verum beneficium. alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium eſt. De hoc non eſt dubium, quin illi qualiſcunque eſt debeam reddere, ſive homicida, ſive fur, ſive adulter evaſit. Habent ſcelera leges ſuas. melius iſtos iudex, quam ingratus, emendat. nemo te malum, quia eſt, faciat. Malo beneficium proiiciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam.

XVIII. De altero beneficii genere dubitatur, quod ſi accipere non potui niſi ſapiens, ne reddere quidem niſi ſapienti poſſum. Puta enim me reddere. ille non poteſt recipere: non eſt iam huius rei capax. ſcientiam utendi perdidit. Quid ſi me remittere manco pilam iubeas? ſtultum eſt dare alicui, quod accipere non poſſit. Ut reſpondere ab ultimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam

ſi recipere non poterit. Obligare enim non poſſum, niſi accipientem: liberari tantum, ſi reddo, poſſum. Ille uti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

XIX. Reddere eſt, inquit, accepturo tradidiſſe. Quid enim ſi cui vinum debeas, et hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro: reddidiſſe te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos pereat? Reddere, eſt id quod debeas, ei cuius eſt, volenti dare. hoc unum mihi praeſtandum eſt. Ut quidem habeat, quod a me accepit, iam ulterioris eſt curae. Non tutelam illi, ſed fidem debeo: multoque ſatius eſt, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori ſtatim in macellum laturo, quod acceperit, reddam. etiam ſi mihi adulteram, cui numerem, delegaverit, ſolvam: et ſi nummos quos accipiet, in ſinum ſuum diſcinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi eſt, non ſervandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi cuſtodiam debeo. Dum apud me eſt, ſalvum ſit. ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum eſt repoſcenti. Reddam bono, cum expediet; malo, cum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepiſti, non illi potes reddere. Accepiſti enim a ſapiente: ſtulto reddis. Non. reddo illi, quale nunc poteſt accipere: nec per me ſit quod deterius, ſed per illum. id quod accepi, reddam. Cui, ſi ad ſapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis eſt, reddam quale ab illo poteſt accipi. Quid, inquit, ſi non tantum malus factus eſt, ſed ferus, ſed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: et huic beneficium,

quod acceperas, reddes? Mutationem ſapientis tantam natura non patitur. nam in peſſima ab optimis lapſus, neceſſe eſt etiam in malo veſtigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus exſtinguitur, ut non certiores animo notas imprimat, quam ut illas eradat ulla mutatio. Ferae inter nos educatae, cum in ſilvas eruperunt, aliquid manſuetudinis priſtinae retinent: tantumque a placidiſſimis abſunt, quantum a veris feris et nunquam humanam manum paſſis. Nemo in ſummam nequitiam incidit, qui unquam haeſit ſapientiae. altius infectus eſt, quam ut ex toto elui, et tranſire in colorem alium poſſit. Deinde interrogo, utrum iſte ferus ſit animo tantum, an et in perniciem publicam excurrat? Propoſuiſti enim mihi Apollodorum et Phalarin tyrannum, quorum ſi naturam habet intra ſe malus, quidni ego iſti beneficium ſuum reddam, ne quid mihi cum eo ſit iuris amplius? Si vero ſanguine humano non tantum gaudet et paſcitur, ſed et ſuppliciis omnium aetatum crudelitatem inſatiabilem exercet, nec ira, ſed aviditate quadam ſaeviendi furit, ſi in ore parentum filios iugulat, ſi non contentus ſimplici morte, diſtorquet, nec urit ſolum perituros, ſed excoquit, ſi ara eius cruore ſemper recenti madet: parum eſt huic beneficium non reddere. Quidquid erat, quo mihi cohaereret, interciſa iuris humani ſocietas abſcidit. Si praeſtitiſſet quidem mihi aliquid, ſed arma patriae meae inferret: quidquid meruerat, perdidiſſet, et referre illi gratiam ſcelus haberetur. ſi non patriam meam impugnat, ſed ſuae gravis eſt, et ſepoſitus a mea gente, ſuam exagitat: abſcidit nihilominus illum tanta pravitas animi. etiam ſi

non inimicum, invisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officii ratio est, quod humano generi, quam quod uni homini debeo.

XX. Sed quamvis hoc ita sit, et ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, ut nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi servandum modum credam, ut si beneficium illi meum neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet; id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit; reddam. Servabo filium eius infantem. quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quae satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora et vestes desideraverit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria eius instruitur: militem et arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenae, et scorta, et quae feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes et aeratas non mitterem, lusorias et cubiculatas, et alia ludibria regum in mari lascivientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eadem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitae exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed haec rara nequitia est, et semper portenti loco habita, sicut hiatus terrae, et de cavernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur vitiis, quae detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem invenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse:

quod meum non eſt, redeat ad dominum, bonus ſit an malus. Quam diligenter iſtud excuterem, ſi non redderem, ſed darem? Hic locus fabulam poſcit.

XXI. Pythagoricus quidam emerat a ſutore phaecaſia, rem magnam, non praeſentibus nummis. Poſt aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: et cum clauiam\diu pulſaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? ſutor ille quem quaeris, elatus, combuſtus eſt. Quod nobis fortaſſe moleſtum eſt, qui in aeternum noſtros amittimus: tibi minime, qui ſcis futurum, ut renaſcatur. iocatus in Pythagoricum. At philoſophus noſter treis aut quatuor denarios (non invita manu) domum retulit, ſubinde concutiens. Deinde cum reprehendiſſet hanc ſuam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arriſiſſe ſibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, et ait: Ille tibi vivit. redde, quos debes. Deinde per cloſtrum, qua ſe commiſſura laxaverât, quatuor denarios in tabernam inſeruit, ac miſit, poenas a ſe exigens improbae cupiditatis, ne alieno aſſueſceret.

XXII. Quod debes, quaere cui reddas: et ſi nemo poſcet, ipſe te appella. Malus an bonus ſit, ad te non pertinet. Redde, et accuſa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diviſa ſunt. illi oblivio imperata eſt, tibi meminiſſe mandavimus. Errat tamen, ſi quis exiſtimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliviſci oportere, excutere nos illi memòriam rei praeſertim honeſtiſſimae. quaedam praecipimus ultra modum, ut ad verum et ſuum redeant. Cum dicimus, Meminiſſe non debet: hoc volumus intelligi, praedicare non debet, nec iactare, nec gra-

vis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. hoc sobrii loquuntur, hoc ebrii non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Ut haec nimia et exprobratrix memoria subsideret, oblivisci eum qui dedit, iussimus: et plus imperando quam praestari poterat, silentium suasimus.

XXIII. Quoties parum fiduciae est in his quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, ut praestetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole extenditur, ut ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore nives anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: ut crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

nemini hoc quidem se persuasurum putavit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliviscatur: hoc dicimus, similis sit oblito: memoria eius non appareat, nec incurrat. Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: saepe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitione. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interveniat aliquando admonitio, sed verecunda, quae non poscat, nec in ius vocet.

XXIV. Socrates amicis audientibus, Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit. a quo acciperet, ambitus fuit. Quidni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, eum fuisse, a quo Socrates acciperet. Num illos castigare mollius potuit? Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hoc quisquis properaverit, sero dat. iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus: non ut nunquam fiat, sed ut parce.

XXV. Aristippus aliquando delectatus unguento: Male, inquit, istis effeminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt. Idem dicendum est: Male istis improbis et importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus eveniat, qui tam bellam rem, admonitionem inter amicos, sustulerunt. Ego tamen utar hoc iure amicitiae, et beneficium ab eo repetam, a quo petissem: qui alterius beneficii loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam, ne querens quidem, dicam:

——— *Eiectum litore egentem*
Excepi, & regni demens in parte locavi.

Non est ista admonitio, non: convicium est. Hoc est in odium beneficia perducere: hoc est efficere, ut ingratum esse, aut liceat, aut iuvet. Satis, abundeque est, submissis et familiaribus verbis, memoriam revocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum. ———

Ille invicem dicat: Quidni merueris? eiectum litore egentem excepisti.

XXVI. Sed nihil, inquit, proficimus: dissimulat, oblitus est. quid facere debeam? Quaeris rem maxime necessariam, et in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, et immemor, et ingratus offendat, ut non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat: Vellem non fecisse. Beneficii tui tibi etiam infelicitas placeat. Semper illum poenitebit, si te ne nunc quidem poenitet. Non est, quod indigneris tanquam aliquid novi acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officii, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensae hominum cupiditates hient semper, et poscant: non miraberis ibi neminem reddere, ubi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmae mentis ac solidae, ut tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini servit, alius lucri totus est, cuius summam, non vias spectet: alius invidia laborat, alius caeca ambitione, et in gladios ruente. Adiice torporem mentis ac senium, et huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. adiice aestimationem sui nimiam et tumorem, ob quae contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in perversa nitentium, quid levitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas prae-

ceps, et nunquam fidele consilium daturus timor, et mille errores, quibus volvimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, et publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quae consequi posse spes non fuit.

XXVII. Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem, quaeris? Si tibi vitae nostrae vera imago succurret, videberis tibi videre captae cum maxime civitatis faciem, in qua omisso pudoris rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec religio quidem, quae inter arma hostilia supplices texit, ullum impedimentum est ruentium in praedam. Hic ex privato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacra rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, evertit, et in lucrum ruina venit. Hic sine caede populatur, hic spolia cruenta manu gestat. nemo non fert aliquid ex altero. In hac aviditate generis humani, nae tu nimis fortunae communis oblitus es, qui quaeris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos esse: indignare luxuriosos, indignare avaros, indignare impudicos, indignare aegros deformes, senes pallidos. Est istud grave vitium, est intolerabile, et quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: sed usque eo vulgare est, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.

XXVIII. Cogita tecum, an quibuscunque debuisti, gratiam retuleris, an nullum unquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memo-

ria comitetur. Videbis quae puero data ſunt, ante adoleſcentiam elapſa: quae in iuvenem collata ſunt, non perduraſſe in ſenectutem. Quaedam perdidimus, quaedam proiecimus, quaedam e conſpectu noſtro paulatim exierunt: a quibusdam oculos avertimus. Ut excuſem tibi imbecillitatem tuam, inprimis fragilis eſt memoria, et rerum turbae non ſufficit. neceſſe eſt quantum recipit, emittat, et antiquiſſima recentiſſimis obruat. Sic factum eſt, ut minima apud te nutricis eſſet auctoritas: quia beneficium eius longius aetas ſequens poſuit. ſic factum eſt, ut praeceptoris tibi non eſſet ulla veneratio: ſic evenit, ut circa conſularia occupato comitia, aut ſacerdotiorum candidato, quaeſturae ſuffragator excideret. Fortaſſe vitium, de quo quereris, ſi te diligenter excuſſeris, in ſinu invenies. Inique publico iraſceris crimini, ſtulte tuo. ut abſolvaris, ignoſce. Meliorem illum facies ferendo, utique peiorem exprobrando. non eſt quod frontem eius indures: ſine, ſi quid eſt pudoris reſidui, ſervet. Saepe dubiam verecundiam vox conviciantis clarior rupit. nemo id eſſe, quod iam videtur, timet. deprehenſus pudor amittitur.

XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quae conſecravimus, perdidiſſe nos dicimus? Inter conſecrata beneficium eſt, etiam ſi male reſpondit, bene collatum. Non eſt ille, qualem ſperavimus. Simus quales fuimus nos, ei diſſimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non ſine noſtro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amiſſi beneficii, non bene dati ſignum eſt. Quantum poſſumus, cauſam eius apud nos agamus: fortaſſe

non potuit, fortaſſe ignoravit: fortaſſe facturus eſt. Quaedam nomina bona, lentus ac ſapiens creditor fecit, qui ſuſtinuit, ac mora fovit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non noſti detrimenti tui tempora. perdidiſti, ſed cum dares: nunc palam factum eſt. Etiam in his quae videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Ut corporum, ita animorum molliter vitia tractanda ſunt. ſaepè quod explicavit mora, pertinacia trahentis abruptum eſt. Quid opus eſt maledictis? quid querelis? quid inſectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus eſt, iam nihil debet. Quae ratio eſt, exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus, et patrocinium ſibi noſtra infamia quaerat? Nec deſit qui dicat: Neſcio quid eſt, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. ſubeſt aliquid. Nemo non ſuperioris dignitatem quaerendo, etiam ſi non inquinavit, aſperſit: nec quisquam fingere contentus eſt levia, cum magnitudine mendacii fidem quaerat.

XXXI. Quanto illa melior via, qua ſervatur illi ſpecies amicitiae, et, ſi reverti ad ſanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tam duri infeſtique adverſus diligenda animi eſt, ut etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque coepit debere, quod impune non ſolvit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non eſt mihi relata gratia. quid faciam? quod dii omnium rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus

dare incipiunt, ingratis perſeverant. Alius illis obiicit negligentiam noſtri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum ſuum proiicit, et ignavos, hebeteſque ſine luce, ſine ullo opere deſtituit. Alius ſolem, cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus diviſimus, quod non tenebris immerſi confuſionem aeternae noctis effugimus, quod annum curſu ſuo temperat, et corpora alit, ſata evocat, percoquit fructus, ſaxum aliquod, aut fortuitorum ignium globum, et quidvis potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis ſuorum infantium arrident, non ceſſant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: ſed aequali tenore bona ſua per gentes populoſque diſtribuunt, unam potentiam ſortiti, prodeſſe. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu movent, ſiderum curſu notant tempora, hiemes aeſtatesque interventu lenioris ſpiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac propitii ferunt. Imitemur illos. demus, etiam ſi multa in irritum data ſint: demus nihilominus aliis, demus ipſis, apud quos iactura facta eſt. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: et cum penates ignis abſumſit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, et urbes hauſtas ſaepius eodem ſolo condimus. Adeo ad bonas ſpes pertinax animus eſt. Terra marique humana opera ceſſarent, niſi male cadentia iterum tentare libuiſſet.

XXXII. Ingratus eſt. non mihi fecit iniuriam, ſed ſibi: ego beneficio meo, cum darem, uſus ſum. nec ideo pigrius dabo, ſed diligentius. quod in hoc per-

didi, ab aliis recipiam. Sed huic ipſi beneficium dabo iterum, et tanquam bonus agricola, cura cultuque ſterilitatem ſoli vincam. Periit mihi beneficium : iſte omnibus. Non eſt magni animi, dare et perdere : hoc eſt magni animi, perdere et dare.

F. Préchac, La date du „De clementia" de Sénèque. Bull. de l'Acad. d'Inscr. etc.
1913, Août-Sept.

—